

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYAL ÇEVRE BİLİMLERİ
ANABİLİM DALI

**SU HAKKI ÇERÇEVESİNDE SU SORUNUNUN
KENT YOKSULLARI ÜZERİNE ETKİSİ**

Yüksek Lisans Tezi

R. Esra OĞUZ

Ankara-2011

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYAL ÇEVRE BİLİMLERİ
ANABİLİM DALI**

**SU HAKKI ÇERÇEVESİNDE SU SORUNUNUN
KENT YOKSULLARI ÜZERİNE ETKİSİ**

Yüksek Lisans Tezi

R. Esra OĞUZ

Tez Danışmanı
Prof. Dr. N. Aykut ÇOBAN

Ankara-2011

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYAL ÇEVRE BİLİMLERİ
ANABİLİM DALI

**SU HAKKI ÇERÇEVESİNDE SU SORUNUNUN
KENT YOKSULLARI ÜZERİNE ETKİSİ**

Yüksek Lisans Tez Taslağı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. N. Aykut ÇOBAN

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

İmzası

Prof. Dr. N. Aykut ÇOBAN

.....

Doç. Dr. Tayfun ÇINAR

.....

Doç. Dr. Nilgün GÖRER TAMER

.....

Tez Sınavı Tarihi 19.12.2011

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkenin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim. (19/12/2011)

Ramize Esra OĞUZ

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa No:</u>
TABLOLAR DİZİNİ	iv
GRAFİKLER DİZİNİ	vii
FOTOĞRAFLAR DİZİNİ	vii
HARİTALAR DİZİNİ	vii
KISALTMALAR	viii
GİRİŞ	1
A. Çalışmanın Konusu ve Amacı	1
B. Kapsam ve Temel Varsayımlar	6
1. Kapsam	6
2. Temel Varsayımlar	8
C. Çalışmanın Yöntemi	9
BİRİNCİ BÖLÜM: SU SORUNU VE SU HAKKI	11
A. Su Sorunu	12
B. Küresel Su Siyasetinin Dili	18
C. Su Siyasetinde Yaklaşımlar	22
D. Bir İnsan Hakkı Olarak Su Hakkı	27
1. Su Hakkının Ortaya Çıkışı	33
2. Su Hakkının Normatif İçeriği	42
a. Yeterlilik	42
b. Kalite (Temiz su)	43
c. Erişilebilirlik	45
3. Su Hakkı Konusunda Devletlerin Yükümlülüğü	51

E. Türkiye’de Su Hakkı	59
1. Su Hukuku	62
2. Su Hizmetleri ile İlgili Kurumlar ve Yasal Düzenlemeler	66
a. Merkezi İdareler	66
b. Yerel İdareler	71
İKİNCİ BÖLÜM: YOKSULLUK VE SU İLİŞKİSİ	78
A. Kentin “Ötekileri”: Yoksullar	81
1. Yoksulluk Tanımları ve Göstergeleri	85
2. Türkiye’de Yoksulluk Analizleri	94
3. Kentsel Yoksulluk	100
4. Kentsel Yoksulluğun Mekânları	103
B. Yoksulluk ve Su İlişkisinin Boyutları	110
1. Sosyal, Kültürel ve Psikolojik Boyut	113
2. Ekonomik Boyut	116
3. Sağlık İlişkisi	121
4. Eğitim İlişkisi	123
5. Toplumsal Cinsiyet Ayrımcılığı Boyutu	124
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: ANKARA’DA SU HİZMETLERİNE YOKSULLARIN ERİŞİMİ	126
A. Dostlar Mahallesi Alan Araştırması	129
1. Katılımcıların Bilgileri	131
2. Hane Halkı Bilgileri	134
3. Kullanıcılara Ait Konut Bilgileri	137

4. Araştırmaya Katılanların Su Temin Bilgileri	144
5. Katılımcıların Kentsel Bilinci ve Yönetime Katılımı	156
B. Görüşmeler	161
1. Tepecik Mahalle Muhtarı ile Yapılan Görüşmeler	162
2. Tepecik Mahallesi Kadın Toplantısında Yapılan Görüşmeler	164
3. General Zeki Doğan Mahallesinde Yapılan Görüşmeler	168
4. TÜDEF Su Hakkı Savunmaları	170
SONUÇ	175
ÖZET	187
ABSTRACT	188
KAYNAKÇA	189
 EK 1: Anket Formu	
 EK 2: Kadın Toplantısı Görüşme Notları	

TABLolar DİZİNİ

Tablo 1	Kişi Başına Günlük Ortalama Kentsel Su Tüketimi
Tablo 2	Temiz İçme Suyu ve Yeterli Sağlık Koşulları Bulunmayan Bazı Topluluklar
Tablo 3	Metalaşan Suyun Taraftarları
Tablo 4	Su Hizmetlerinin Kamusal Alandan Piyasaya Dönüşümünün Kronolojisi
Tablo 5	Su Hakkı Gelişim Krolonojisi
Tablo 6	Suya Erişim ve Tüketim Miktarları
Tablo 7	Binyıl Hedeflerinin Gerçekleştirilmesinde Suyun Rolü
Tablo 8	İnsani Gelişim Endeksi (İGE) Hesaplama Yöntemi
Tablo 9	İnsani Yoksulluk Endeksi (İYE) Hesaplama Kriteri
Tablo 10	Yoksulluk Sınırı Yöntemlerine Göre Fert Yoksulluk Oranları
Tablo 11	Yöntem ve Bölge Ayrımında Yoksul Hane Halkı Oranları
Tablo 12	Kentsel Yoksulluk Nedenleri ve Sonuçları
Tablo 13	Yoksul Olan ve Olmayan Hanelerin Yaşam Koşulları
Tablo 14	Bazı Harcama Alt Gruplarında Gelire Göre Sıralı %20'lik Grupların Payı
Tablo 15	Piyasadan Satın Alınan Su Fiyatı ile Şebeke Suyu Ücretlerinin Karşılaştırılması

Tablo 16	Katılımcı Bilgileri
Tablo 17	Hane Halkı Bilgileri
Tablo 18	Katılımcılara Ait Konut Bilgileri
Tablo 19	Yoksul Evlerinin Mekansal Özellikleri
Tablo 20	Eşya Sahipliliği ve Kullanım Alışkanlıkları
Tablo 21	Son Fatura Miktarı ve Hane Halkı Büyüklüğü
Tablo 22	İçme Suyu Temin Edilen Yer
Tablo 23	Mahalle Çeşmesini Kullanma Nedenleri
Tablo 24	Mahalle Çeşmesine Gitme Sıklığı
Tablo 25	Mahalle Çeşmesi İle Konut Arasındaki Yürüme Mesafesi ve Suyu Taşıma Aracı
Tablo 26	Mahalle Çeşmesinde Bekleme Süresi
Tablo 27	Su Getirme Görevinin Hane İçinde Kime Ait Olduğu
Tablo 28	Suya Dayalı Hastalık Vakası Yaşanıp Yaşanmadığı
Tablo 29	Su Kesintileri Mevcudiyeti
Tablo 30	Su Kesintileri Oluştuğunda Başvurulan Çareler
Tablo 31	Su Kesintileri Öncesinde ve Sırasında ASKİ'den Bilgi Alınıp Alınmadığı
Tablo 32	2007 Yazında Yaşanılan Su Kesintilerinden Etkilenme Derecesi
Tablo 33	2007 Yazında Yaşanılan Su Kesintilerinin Nedenleri Konusunda

Düşünceler

Tablo 34	Su Tarifeleri Hakkında Bilgi Düzeyi
Tablo 35	Su Ücretleri Hakkında Düşünceler
Tablo 36	Su Altyapısının Yeterliliği
Tablo 37	Su Hizmetlerinin Eşit Bir Şekilde Alınıp Alınmadığı
Tablo 38	Temsil Durumu
Tablo 39	Kadın Toplantısı

GRAFİKLER DİZİNİ

- Grafik 1** Gelire Göre Sıralı %20'lik Grup Ayrımında Aylık Ortalama Harcama
- Grafik 2** Oturulan Konutun Tipine Göre Aylık Ortalama Harcama
- Grafik 3** Birinci ve Beşinci %20'lik Gruplara Göre Konut ve Kira Harcaması
Türlerinin Oransal Dağılımı

FOTOĞRAFLAR DİZİNİ

- Fotoğraf 1** Dostlar Mahallesi, Dostlar Çeşmesi Uydu Fotoğrafı.
- Fotoğraf 2** Dostlar Çeşmesi, Mamak.
- Fotoğraf 3** Dostlar Çeşmesinden Evine Su Taşıyan Kadın

HARİTALAR DİZİNİ

- Harita 1** Ülkeler Su Yoksulluk Endeksi

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
a.g.i.k.	: Adı geçen internet kaynağı
ASKİ	: Ankara Su ve Kanalizasyon İdaresi
BM	: Birleşmiş Milletler
Çev.	: Çeviren
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
DSİ	: Devlet Su İşleri
DSÖ/WHO	: Dünya Sağlık Örgütü / World Health Organization
ECOSOC	: Economic and Social Council /Ekonomik ve Sosyal Konsey
Ed.	: Editör
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
HES	: Hidroelektrik Santrali
ICWE	: The International Conference on Water and Environment
ILO	: Uluslararası Çalışma Örgütü
İGE	: İnsani Gelişme Endeksi
İSKİ	: İstanbul Su ve Kanalizasyon İdaresi
İYE	: İnsani Yoksulluk Endeksi
KHGM	: Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü
lt.	: Litre
m³	: Metreküp
MK	: Medeni Kanun
OECD	: Organisation for Economic Co-operation and Development

SÇG	: (TMMOB) Su Çalışma Grubu
SGK	: Sosyal Güvenlik Kurumu
TBB	: Türkiye Belediyeler Birliği
TMMOB	: Türk Mühendis ve Mimarlar Odaları Birliği
TODAI	: Türkiye Ortadoğu Amme İdaresi Başkanlığı
TÜDEF	: Tüketici Dernekleri Federasyonu
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
TÜSİAD	: Türkiye Sanayici ve İş Adamları Derneği
TTB	: Türk Tabipler Birliği
UNDP	: United Nations Development Programme/Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı
UNEP	: United Nations Environment Programme/ Birleşmiş Milletler Çevre Programı
UNESCO	: United Nations Educational Scientific and Cultural Organization
WDR	: Dünya Kalkınma Raporu (World Development Report/WDR)
WWAP	: World Water Assessment Programme
YAYED	: Yerel Yönetim Araştırma Yardım ve Eğitim Derneği

GİRİŞ

*İlk filozoflar şeylerin birliğini arıyorlardı.
Dünyayı meydana getiren “ana madde” nedir
sorusunu sordular. Thales “Su” dedi...*

A. ÇALIŞMANIN KONUSU VE AMACI

Yaşamın kaynağı temiz suyumuz tükeniyor. 2000 yılında, Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliği, su kıtlığını ve yönetimini, 21. y.y. da insanlığın yüzleştiği en önemli sorunlardan biri olarak işaret etmiştir (Elver, 2006: 886). 2006 yılında yayımlanan Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı İnsani Gelişme Raporu da bu öneme vurgu yaparcasına, 2006 yılı raporunu, “Kıtlığın Ötesinde: Güç Dengesizliği, Yoksulluk ve Küresel Su Krizi” olarak başlıklandırmıştır. Küresel sorunun boyutlarının net olarak algılanmaya başlandığı bu dönemden önce, sanıldığıının tersine, su sınırsız bir kaynak değildir. Dünyada mevcut 1,4 milyar kilometreküp suyun yalnızca % 2.5’u tatlı sudur, bu suyun da % 1’inden azı teknik ve ekonomik olarak kullanılabilir durumdadır (BM, a, 2011).

Sanayi devrimi ile birlikte dünya nüfusunun hızlı artışı, tarım ve sanayi başta olmak üzere suya olan taleplerin çeşitlenerek artmasına yol açmıştır. Kentleşme, sanayileşme, iklim değişikliği, ormansızlaştırma, çölleşme, su kaynaklarına atık boşaltımı, tarımdaki bilinçsiz ilaç ve gübre kullanımı gibi nedenlerle su kaynakları gün geçtikçe azalmakta ve kirlenmektedir. Yapılan çalışmalar yirminci yüzyılda

dünya nüfusunun üç katına çıkarken su tüketiminin yedi kat arttığını göstermektedir (Barlow, 2008: 21).

Üstelik yaşamsal önemde olan su, dünya yüzeyine de eşit bir şekilde dağılmamıştır. Dünyanın susuzluk çeken yoksulları ya yeterli suyu olmayan bölgelerde (Afrika), ya da yüzey sularının ciddi derecede kirlenmiş olduğu yerlerde (Güney Amerika, Hindistan) veya her ikisinin de söz konusu olduğu yerlerde (Kuzey Çin) yaşamaktadır (Barlow, 2008: 23). Bu durum su sorununun ürkütücü boyutlarını ortaya koymaktadır. Afrika'daki açlığın önemli bir boyutu da sağlıklı ve temiz suya erişimin olmayışdır. Su, tarımsal faaliyetin ön koşulu, tarım da gıda güvenliğinin temelidir.

Dünyadaki su miktarının sınırlı olması, başlı başına bir sorun olmakla birlikte yeni bir sorun alanı da kaynakların adil bir şekilde yönetilmiyor olmasıdır. Dünyada 884 milyon kişi sağlıklı içme suyundan yoksundur. 2.6 milyar insan ise önleyici sağlık hizmetlerinden (hıfzıssıhha) yararlanamamaktadır. Her yıl beş yaşın altındaki 1,5 milyon çocuk, suya dayalı hastalıklar nedeniyle yaşamını yitirmektedir (WHO, UNICEF, 2010: 6-7)

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programının (UNDP) 1990 yılından bu yana yıllık olarak yayımladığı, İnsani Gelişme Endeksini oluşturan göstergelerden birisinin de ülkede sağlıklı suya kavuşamayan insanların oranı olması, bu konuda ciddi bir sorun bulunduğunu ortaya koymaktadır. UNDP'nin daha sonra geliştirip 1998'den bu yana kullanmaya başladığı endekslerden İnsani Yoksulluk Endeksi (İYE) de gelişmekte

olan ÷lkelerde yoksulluğun ölç÷lmesinde salt parasal göstergelere dayanmayan, okuryazarlık, yetersiz beslenme, kısa yaşam süresi, ana çocuk sağlığının yetersizliği, önlenabilir hastalıklara yakalanmak, temiz suya erişim gibi temel insani kapasiteyi ölçen bir yaklaşımı esas almaktadır. Eşitsizlikler üzerine kurulu piyasa ekonomisinde, kent yoksulları su hizmeti alımında en güçsüz halkayı oluşturmaktadır. Kullanılan suyun miktarı, niteliği, hizmet alım kapasitesi açısından yoksulluk ve suya erişim konusu birçok yönden birbiri ile ilgilidir. Suyla ilgili problemler her zaman bir yönüyle refah, gayrisafi milli hâsıla, insani yoksulluk endeksi, yaşamın fiziksel kalitesi gibi değere yansımıştır. Bu nedenle son dönemde su ile ilgili çalışmalar yoksulların suya erişimi üzerinde odaklanmıştır. Araştırmacılar tarafından Su Yoksulluk Endeksi (WPI) gibi suya erişim göstergelerini izlemeye yarayan bütüncül araçlar geliştirilmiştir.

Yetersiz su ve kentsel hizmetlerdeki eksiklik etkisini esas olarak yoksullar üzerinde göstermektedir. Gelişmekte olan ÷lkelerde ve bölgelerde sıklıkla rastlanan kamusal hizmetlerin sunulmuyor olmasının yarattığı sorunlar, yoksullar tarafından kolayca çözüme kavuşturulamamaktadır. Suyun gerektiği gibi temin edilemediği durumlarda yoksullar güvensiz su kaynaklarına yönelmektedir. Bunun sonucu olarak yaşanan yaygın enfeksiyonlar, çoğunlukla sosyal güvencesiz yoksullara sağlık alanında büyük yükler getirmektedir. Suya erişememesi nedeniyle bahçesinde ekim dikim yapamamakta, bunun sonucu temin edebildiği gıda azalmakta, dışarıdan taşıyarak su getirmesi durumunda ise zamanını ve emek gücünü harcamaktadır. Çoğunlukla kadınlar ve çocuklar tarafından taşınan suya harcanan zaman, çocukların eğitim sürecini aksatmakta, kadınların ekonomik getirisi olan işlere girmesine engel olarak

cinsiyet eşitsizliğini arttırmaktadır. Kısaca suyun bir hak olarak temin edilememesi, yoksulun durumuna “mutlak su yoksulluğu” nu da ilave etmektedir (Eceral, 2002: 90-91; Akder, 2002: 34-42).

Su, kullanımından vazgeçilebilecek, ikamesi mümkün olan bir ekosistem unsuru değildir. Yaşam hakkının ayrılmaz bir parçası olduğundan su erişiminin bir insan hakkı olarak kabul edilmesine yol açmıştır. Devletler, su hakkının gerçekleşmesi için gerekli girişimleri/tedbirleri almakla ve su hakkının uygulanmasında öncelikle marjinal ve en çok risk altında olan grupların yararlanmasına özel önem vermekle yükümlüdür. Ancak dünyada güvenli suya erişimi olmayan milyarlarca insanın olması ve her gün binlerce çocuğun suya dayalı hastalıklar nedeniyle ölmesi, bu konuda ciddi adımların devletlerce atılmadığını işaret etmektedir.

Dünya genelinde su yönetimi, teknik-mali-yönetiş işler bütünü olarak Birleşmiş Milletler, OECD, IMF ve Dünya Bankası tarafından geliştirilen politikalar doğrultusunda yönlendirilmektedir. Bu politikaların yönlendirmesi ile su kaynaklarının yönetimi ve dağıtımı, özel sektörün yeni ve cazip yatırım alanlarını oluşturmaktadır. Ekonomi çevrelerinin uluslararası bir uzlaşma ile su hizmetlerini ekonomik olarak yeniden tanımlayarak bunu devletlere ve kamuoyuna benimsetmesi çabaları, son dönemlerde giderek yoğunlaşmaktadır. Suyun kıt bir ekonomik kaynak olduğunu belirten ekonomi çevreleri, su kaynaklarının yönetiminin kamuya bırakılamayacağını, özel sektör işletmeciliğinin su sorununun akılcı yönetimi için gerekli olduğunu vurgulamaktadır. Özellikle dış borç yükü altında giderek hareket alanı daralmış devletler, suyun adil yönetimi için yeni kamu yatırımları yapmaya

istekli olmadıkları gibi, Dünya Bankası ve diğer uluslararası finans kurumları da borçlandıkları devletleri özelleştirme kısıpacı içine almış durumdadır.

Kuşkusuz bu sürecin mağdurları, sınırlı gelir ve iş imkânlarına sahip kent yoksulları olacaktır. Su, piyasa söylemlerine uygun “kıt” bir kaynak haline geldikçe yoksulların suya erişimi daha pahalı olmakta ve zorlaşmaktadır. Barlow (2008: 19) bu durumu, ekolojik kriz derinleştikçe insani kriz de aynı şekilde derinleşiyor diye özetlemiştir. Kent yoksulları, çevresel risklere ve doğal afetlere karşı kırılgan, kent merkezine erişim güçlüğü olan alanlarda kurulu, yetersiz altyapıya sahip konutlarda, güvensiz yaşam şartları ile boğuşmaktadır. Yoksullar, sosyal, kültürel ve ekonomik açıdan diğerleri tarafından “öteki”leştirilmekte, ötekiler, gecekondulaşma sürecinde kent topraklarını “işgal” ettikleri için kentsel hizmetlerden de yararlandırılmayarak cezalandırılmaktadır. Çevresel açıdan bu kesim, kapitalist birikim tarihinin başından beri olduğu gibi şüphesiz yine, kentin diğer kesimlerine eşit bir konumda değildir.

1970’li yıllarla birlikte ağırlık kazanan neoliberal politikalar bir yandan yoksulların sayısını hızla attırırken diğer yandan eşitsizlikleri derinleştirmiştir. Marka kentlerde, kameralı, güvenli, yüzme havuzlu lüks sitelerde oturan ve küresel ekonominin tüm “nimet”lerinden faydalananlarla, kent çeperlerinde ya da çöküntü ve risk alanlarında yaşayan kent yoksullarının aynı kenti paylaştığını söylemek mümkün değildir.

En temel insan hakkı olan yaşama hakkının bir parçası olan barınma hakkının koşulları karşılanmayan yoksullar, enformal sektörün inşa ettiği gecekondumahallelerinde kent hizmetlerinden de gerektiği gibi faydalanamamaktadır. Su

sorununun artık gündemin başköşesine oturduğu günümüzde, kimilerine göre Maltusyen bir yaklaşımla, yoksullar gereksiz bir kalabalık, kimilerine göre de müşteri olmuştur. Neoliberal yaklaşımla sorunu tanımlayanlar, beraberinde de çözümü aynı yaklaşım içinde aramaktadır. Sorunları yaratanlar, yoksulluk olgusunun orta ve uzun vadede erişilecek hızlı büyüme aracılığı ile ortadan kalkacağını savunmuşlardır. Bu yaklaşıma göre önemli olan, temel bölüşüm ilişkilerine dokunulmadan her kesimin refahının arttırılmasıdır. Oysa araştırmalar, milli gelir artışının yoksulluk üzerine yansımalarının aynı oranda olmadığını, başlangıçtaki eşitsiz koşulların fırsatlardan yararlanma konusunda yoksulları dezavantajlı kıldığını göstermektedir.

Doğal kaynaklardan faydalanan ve çevre sorunlarını yaratanlarla, sonuçlarına katlanmak zorunda kalanların eşitsiz güç ilişkisi ya da kent yoksullarının kapsamlı bir analizi, bu çalışmanın konusu değildir. Bu çalışmada, kentin “marjinal” kesimini oluşturan yoksulların, su kaynaklarının yanlış yönetimi, kirlilik, ormansızlaşma gibi nedenlerle temiz suya, su hakkı çerçevesinde, ayrımsız, güvenli ve bedeli ödenebilir bir şekilde, erişip erişemediği sorusunun cevabına yanıt aranmaktadır.

B. KAPSAM VE TEMEL VARSAYIMLAR

1. Kapsam

Bu çalışma, su hakkı çerçevesinde su sorununun kent yoksulları üzerindeki etkilerini araştırmaktadır. Çalışmanın ana gövdesini, konunun kuramsal düzeyde ele alındığı

ilk iki bölüm ile alan çalışmasının sonuçlarının değerlendirildiği üçüncü bölüm oluşturmaktadır.

Girişte çalışmanın konusu, amacı ve kapsamı tanıtılmakta, ardından çalışmaya temel olacak varsayımlar sıralanmaktadır.

Çalışmanın birinci bölümünde, su sorununun boyutları, küresel su siyaseti, aktörleri ve su hakkının ortaya çıkışı ele alındıktan sonra devletlerce suyun bir hak olarak kabulünün getirdiği yükümlülükler ele alınmaktadır. Su hakkının bir insan hakkı olarak kabul edilmesi ile birlikte su hakkının bileşenleri, uluslararası yorumlarla ortaya konmuştur. Su hakkının gereklerinin yerine getirilmesi bu bileşenlerin normatif olarak tanımlanmasını gerekli kılmaktadır.

Toplum - doğa ilişkisinin sonuçlarından biri olan küresel su sorununun nasıl kavrandığı sorusunun yanıtı, su hakkının tanımlanması ve uygulamaları ile doğrudan ilişkilidir. Su kısıtlılığı/krizi ya da kıtlığı içinde yaşayanların su hakkını savunmaları, kişinin en temel ihtiyacı olan suya erişimde tehdit oluşması sonucu ortaya çıkmıştır. Bu kapsamda öncelikle su sorununun ele alınış biçimleri ile su hakkını tehdit eden unsurların ortaya konulması gerekmektedir.

Birinci bölümün sonunda, Türkiye’de su yönetimi konusu araştırılmıştır. Su hizmetleri ile ilgili kurumsal yapılanma ve su hakkına ilişkin mevzuat, su hakkının gerçekleşmesine ilişkin araştırmada temel önemdedir. Bu alandaki yapılanma, su hizmetlerinin sunumuna ilişkin yaklaşımların özünü oluşturmaktadır.

Çalışmanın ikinci bölümünde, kentin “marjinal” kesimlerini oluşturan kent yoksullarının su hakkına erişimini güçleştiren koşullar irdelenmektedir. Yoksulluğu kalıcı kılan üretim ilişkilerinin egemen olduğu toplumlarda, yoksulluğun baskısını arttıran unsurların başında temel ihtiyaçların dâhi karşılanamaması gelmektedir. Bu açıdan yoksulluk ve su ilişkisi ele alınmaktadır.

Üçüncü bölümde, kapsam ve içerik olarak tanımlanan su hakkının, kent yoksulları tarafından kullanılıp kullanılmadığı, bu çerçevede kent yoksullarının kentin diğer kesimleri ile eşit haklara sahip olup olmadığı sorusunun cevabı, Ankara kenti örneğinde aranmaktadır. Ankara Büyükşehir Belediye sınırları içinde yer alan, Belediye Meclisinin 14.07.2008 tarih ve 1824 sayılı kararı ile “Yeni Mamak Kentsel Dönüşüm ve Gelişim Projesi” ilan edilen Dostlar ve Tepecik Mahallelerinde ve General Zeki Doğan Mahallesiinde yaşayan kent yoksullarının su ilişkileri incelenmiştir.

2. Temel Varsayımlar

Çalışmaya yön verecek varsayımları şöyle sıralayabiliriz:

- Su hizmetlerinin, kârlılık anlayışı ile sunulması, yoksulların su erişimini güçleştirir, su hakkını tehdit eder.

- Güvenli suya erişimin sağlanamadığı ya da yüksek maliyetlerle karşılanabildiği durumlarda, su yoksunluğu, toplumsal eşitsizlikleri artırır.
- Güvenli ve erişilebilir su yoksunluğu, kadınların iş yükünü artırır, ekonomik yaşamdan ayırır, toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini çoğaltır.

C. ÇALIŞMANIN YÖNTEMİ

Yoksulluk ve su ilişkisini ele alan bu çalışma, ilgili literatürün gözden geçirilmesinden sonra alan gözlemleri, anket çalışması ve ilgili kişilerle yapılan derinlemesine mülakat sonuçlarının değerlendirilmesi ile oluşmuştur.

Literatür tartışmasında, su sorununun tanımlanması, ele alınışı, su kaynaklarının yönetimi, su hakkının ortaya çıkışı, savunmaları, devletlerce kabulü ele alınırken tüm bu konuların yoksullukla ilişkisi kurulmaya çalışılmış, mevcut yoksulluk araştırmaları da gözden geçirilmiştir.

Alan çalışmasında, Ankara kent yoksullarının yoğun bir şekilde yaşadığı Mamak ilçesine gidilmiş, Tepecik mahallesinde hafta içi bir gün mahalle toplantılarına katılmış, bilgi vermeye gönüllü olan sekiz kadınla derinlemesine mülakat yapılmıştır. Dostlar mahallesine cumartesi günü gidilerek sabah 8.00 akşam 6.00 saat aralığında mahalle çeşmesine gelenlerle anket çalışması yapılmıştır. Anket çalışması için sayı sınırı konulmamış, yukarıda belirtilen saatler arasında çeşmeye su almaya gelen 30 kişinin tamamı ile anket görüşmesi yapılmıştır. Yoksulluk üzerine

yapılan pek çok çalışmada yoksulların homojen bir kitle olmadığı vurgulanmasına karşın, bu araştırmada yoksulların suyla olan ilişkisinde birbirine çok benzer davranış ve düşünme kalıplarının mevcut olduğu gözlenmiştir.

Mamak Muhtarlar Derneği Başkanı aynı zamanda Tepecik Mahallesi muhtarı ile Tepecik Mahallesinin su sorunları görüşülmüş, derinlemesine mülakat yapılmıştır.

Ankara, 2007 yılı yaz aylarında çok şiddetli bir kuraklık yaşamış, yaz boyunca süren su kesintilerine gidilmiştir. Tüm kenti etkileyen bu süreçte, Mamak ilçesinin üst kesimleri en fazla susuzluk çeken bölge olmuştur. 13 gün süren su kesintilerinin ardından gerçekleşen toplumsal eylemlilik nedeniyle suya kavuşan mahalle halkından iki kişi ile o dönemde yaşanan susuzluğun fiziksel ve sosyo psikolojik etkileri görüşülmüştür.

Tüketici Dernekleri Federasyonu (TÜDEF) ikinci başkanı Ali Çetin ile Ankara kentinin su sorunları ve su güvenliği konuları görüşülmüş, sonuçlanmış ve devam eden davalar üzerinden hak arayışları konusunda deneyim ve gözlemlerinden yararlanılmıştır.

BÖLÜM I: SU SORUNU VE SU HAKKI

Su sorunu, kendiliğinden ortaya çıkmış veya gelip geçici bir durum değildir. 4,5 milyar yaşında olan ve milyarlarca türün yaşadığı gezegenimizin, endüstri devriminden sonra kaynaklarının kirlenmesi ve tükenmesi, sadece insan türünün değil tüm canlı yaşamının bu nedenle tehdit altında olması, doğal nedenlere bağlı değildir. Sınırlı bir kaynak olan su, insan faaliyetlerinin bir sonucu olarak, kirlenmiş, hidrolojik döngüsüne zarar verilmiş, plansız ve gereğinden fazla kullanılmıştır. Geçmişte de bazı medeniyetler, yanlış su kullanımları nedeniyle kuraklıkla yüz yüze gelmiş hatta bu yüzden yok olmuşlardır. Ancak, bu durum sorunun ortaya çıktığı yerle sınırlı kalmış, bugün olduğu gibi küresel bir sorun olarak görülmemiştir.

İnsan yaşamına tehdit oluşturan bu durum, sorunun insan hakları çerçevesinde değerlendirilmesine ve suyun bir hak olarak talep edilmesine yol açmıştır. Su sorunun nasıl kavrandığı, su hakkı savunmaları için temel önemdedir. Su sorununu ortaya çıkaran üretim ilişkileri sorgulanmadan sonuç üzerinden yapılacak değerlendirmeler yetersizdir. Çünkü su hakkı, su krizini yaratan üretim ilişkileri içinde, özellikle en savunmasız olan kesimin sağlıklı suya erişiminin tehdit altında olması nedeniyle yaşamının güvence altına alınması için ortaya konmuştur. Bahse konu tehdit, üretim ilişkilerinin doğrudan sonucu olarak bu ilişkilerden yararlananlar tarafından gerçekleştirilmektedir. Bu bölümde su hakkının içerik olarak tanımlanması ve bu hakka ilişkin kamunun yükümlülüklerinin ortaya konulması hedeflenmektedir.

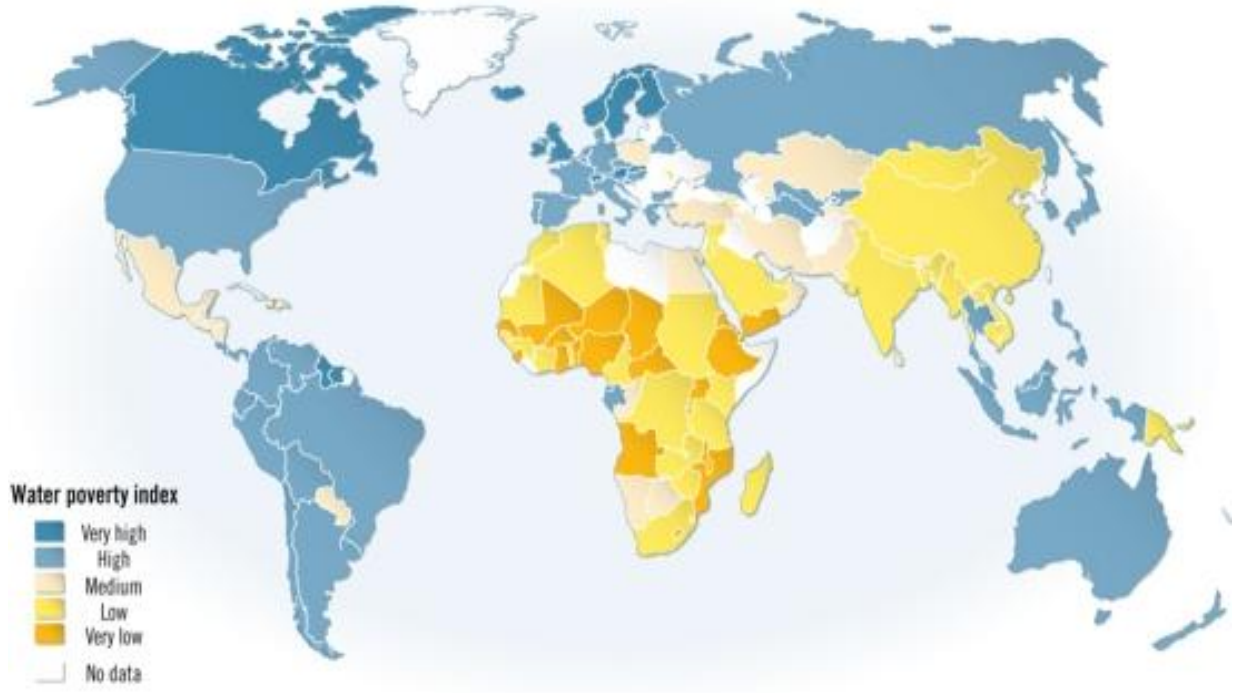
A. SU SORUNU

Su, sınırlı bir doğal kaynaktır. Ekosistemimizdeki toplam 1 milyar 400 milyon kilometreküp suyun % 97.5'i, denizlerde bulunan tuzlu sudur. Geriye kalan suyun büyük kısmı kutuplardaki buz dağlarında bulunur, bir kısmı ise derin yeraltı sularıdır. Buradan erişilebilir tatlı suyun (nehirler, dereler, göller vb) %1 - %0.5 oranında olduğu görülmektedir (BM, 2011; Koluman, 2002: 8).

Kullanılabilir suyun doğada bulunuşu zamana ve mekâna göre değişiklikler göstermektedir. Harita 1 de de görüleceği gibi, yeryüzündeki su kaynaklarının miktarı sabit, dağılımı ise düzensizdir. Dünya nüfusunun % 43'ü ise birden fazla ülkenin su kaynaklarını paylaştığı bir kesimde yaşamaktadır (Özbilen, 2005: 53).

Suyun sınırlı oluşu, artan ihtiyaçlarla birlikte dikkatleri bu yaşamsal önemde kaynağa çekmiştir. Endüstri devriminden sonra, dünya nüfusunda hızlı artış ve suya olan taleplerin çeşitlenerek artması, yanlış kullanım, kirlenme ve iklim değişikliği, su kaynaklarını özellikle kıt bölgeler için stratejik bir konuma taşımıştır (Doğan ve Yıldız, 2006: 43). Su kaynaklarının coğrafi konumları ve dünya üzerinde düzensiz dağılımları nedeniyle suya dayalı çatışmaların olacağı ve göçlerin yaşanacağı sıkça dile getirilen senaryolar arasındadır.

Harita 1: Ülkeler Su Yoksulluk Endeksi



Kaynak : Dünya Kaynakları Enstitüsü, 2006.

1950 den bu yana, dünya nüfusu iki kattan fazla artarken aynı dönemde giderek büyüyen kentsel nüfus ile sanayi ve tarım sektörlerine, barajlar, rezervuarlar, kanallar ve kuyular aracılığıyla sağlanan su miktarı üç kat artmıştır (Postel vd. 2010:19, 23). Postel ve arkadaşları, “2030 yılına kadar dünya nüfusuna eklenmesi beklenen 1.7 milyar insanın beslenmesini bugünkü ortalama su tüketimi düzeyinde (ortalama beslenme için gereken yağış ve sulama) tutabilmek için yılda 2040 kilometreküp su gerekeceği, bu rakamın 24 tane Nil Nehri’nin yıllık su miktarına eşit” olduğunu belirtmektedir.

Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP) 3. Küresel Çevre Raporunda, önümüzdeki yirmi yıl içinde nüfus artışına bağlı olarak yükselen gıda talebini karşılayabilmek için dünyanın su ihtiyacının % 40 oranında artacağını öngörülmektedir. Suya olan talebi her 20 yılda bir iki misline yükselten tüketim

alışkanlıkları değişmediği sürece, devasa büyüklükte barajların inşası, toksik atıklar, sulak alan ve ormanların tahribi, kentsel ve endüstriyel kirlilik, tarımsal üretim ve iklim değişikliği ile kirletilen ve yanlış yönetilen su kaynakları nedeniyle 2025 yılında dünya nüfusunun üçte ikisi su yoksunluğu ile yüzleşmek zorunda kalacaktır (Elver, 2006: 891).

Su kaynaklarının insan aktiviteleri sonucu kirletilmesi, var olan sınırlı kaynağın kullanılamaz hale gelmesine yol açmaktadır. Kentsel artıklar, zehirli kimyasallar ve radyoaktiflerin yol açtığı mikrobiyolojik kirlenme, sudan kaynaklanan hastalıkların başlıca sebebidir. Diğer bir kirlenme türü de tarımda kullanılan gübre, zararlı böcek ve yabancı otlara karşı kullanılan ilaçlar, endüstrinin katı atıkları ve maden çalışmalarından kaynaklı ağır metal kirlenmesidir. Mikrobiyolojik kirlenme yüzünden dünyada her yıl 250 milyon hastalık vakası rapor edilmekte, 1.8 milyon kişi temiz su ve tualete erişim sağlandığı takdirde önlenebilecek olan ishal, dizanteri veya kolera gibi hastalıklardan dolayı ölmektedir. Suyla bağlantılı hastalıklar yüzünden yılda 443 milyon okul günü kaybedilmektedir (Gleick, 1993: 3-4; Topçu, 2008: 16). Gelişmekte olan ülkelerde hastalıkların % 80'i suyla ilişkili iken bu ülkelerde bir saatte ortalama 5 yaşın altında olan yaklaşık 400 çocuğun öldüğü rapor edilmiştir. Gelişmiş ülkelerde de su sorunu, kaynakların adil yönetimi ile ilişkili olarak yaşanmaktadır. Avrupa'da 100 milyon insan içme suyundan ve 250 milyon kişi de arıtma tesisinden yoksundur (Robert, 2003: 49). Kanada'da 2000 yılında, kirli içme suyundan kaynaklı 2300 kişinin hastalanması ve 7 kişinin ölümü, gelişmiş ülkelerde de suyla ilgili salgın hastalıklara rastlandığını göstermektedir (Çolakoğlu, 2008: 79).

Dünyada 2.8 milyar insan kentlerde yaşamakta ve bu rakamın 2025'te 4.5 milyara yükseleceği tahmin edilmektedir. Dünya genelinde içme, yemek pişirme ve diğer evsel ihtiyaçlar için tüketilen su miktarı, toplam su tüketiminin yüzde 10'undan azını oluşturmakla birlikte yoğun nüfuslu kentsel yerleşimlerde, yüksek kalite standartlarında olması gereken su talebi de fazla olduğu için kentin yer aldığı havzalarda su kaynakları üzerine büyük baskı oluşmaktadır (Postel vd. 2010: 36).

Tablo 1: Kişi Başına Günlük Ortalama Kentsel Su Tüketimi

Ülke/Ülke Grupları	Litre
Sanayileşmiş ülkeler	266
Latin Amerika	184
Amerika	660
Arap Ülkeleri	158
Asya	143
Afrika Ülkeleri	67
Dünya ortalaması	150

Kaynak: Yaşar ve Yıldız, 2009: 39; Dünya Su Konseyi, 2011)

Kişi başına su kullanımı, ülkelerin gelişmişlik düzeyi, toplumsal bilinç gibi faktörlere göre farklılıklar göstermesine rağmen her yirmi yılda bir iki katına çıkmaktadır. Ülkelerin kişi başına su tüketiminde büyük farklılıklar tüketim kalıplarındaki göstergeleri oluşturmaktadır. Tablo -1 de görüleceği gibi, kişi başına günlük tüketilen su miktarı, Asya'da 143, Afrika'da 67 litre iken Amerika'da 660 litredir. Türkiye'de, TÜİK Çevre İstatistikleri 2008 yılı verilerine göre kişi başına ortalama su tüketimi

215 lt/kişi/gün'dür (TÜİK, 2010). Amerika Birleşik Devletlerinde kişi başına yıllık su ayakizi¹ 2480 m³; Çin'de 700'dür. Dünya su ayakizi ortalaması ise 1240 m³ tür (Unesco WWAP, 2009: 101) Bu veriler su sorununu doğrudan nüfus artışı ile ilişkilendiren tezlerin yerinde olmadığını, Amerika'da yaşayan bir kişinin neredeyse 10 Afrikalının tükettiğı suyu tek başına tükettiğini ortaya koymaktadır.

Dünya üzerindeki dağılımı bölgeden bölgeye, ülkeden ülkeye değışen su kaynaklarının bir ülkede yeterli olup olmadığını anlamak için yenilenebilir tatlı su miktarının kişi başına düşen yıllık değırine bakılmaktadır. Kişi başına yıllık tatlı su miktarının 1000 m³'ün altında olması, o ülkenin su yönünden fakir, su kıtlığı noktasında bir ülke olduğunu; 1000 ile 1670 m³ arasında değışmesi, su azlığı ya da su baskısı altında olduğunu; 8000–10 000 m³'ten fazla olması ise su kaynakları bakımından zengin olduğunu göstermektedir (*İvme Dergisi*, 2009: 7). 2006 yılında yayınlanan Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı İnsani Gelişme Raporuna göre kişi başına 1700 m³ su varlığı bir ülkenin tarım, sanayi, enerji ve çevre için gerekli ihtiyacını karşılayabileceğı eşik değıer olarak kabul edilmektedir.

Türkiye bulunduğı bölge içinde göreceli olarak su kaynakları avantajlı olarak görölse de DSİ verilerine göre, yıllık 112 milyar m³ toplam teknik ve ekonomik kullanılabilir su potansiyeline sahiptir. Bu potansiyelin ise yalnızca %41'i kullanılabilir. Ülkemizde kişi başına düşen su miktarı yıllık 1600 m³ tür (DSİ,

¹ Su kullanım miktarını ortaya çıkarmak için geliştirilen kavramlardan biri de “sanal su” ya da “su ayakizi” kavramıdır. Su ayakizi tüketici ve üreticilerin doğrudan ve dolaylı olarak su sarfiyatını birlikte değıerlendiren su tüketimi için bir göstergedir (Waterfootprint, 2011) .

2011: 3; 9). Bu bakımdan Türkiye, su zengini değil su baskısı altında bir ülke konumundadır.

Tablo 2: Temiz İçme Suyu ve Yeterli Sağlık Koşulları Bulunmayan Bazı Topluluklar

	Temiz İçme Suyuna Erişenler		Yeterli Sağlık Koşulları Bulunanlar	
Ülke	%	Bölge Ortalaması (%)	%	Bölge Ortalaması (%)
Etyopya	38	61	17	34
Haiti	63	96	17	87
Timor Leste	69	86	50	40
Azerbaycan	80	97	45	94
Somali	30	83	23	61
Papua Yeni Gine	41	90	45	62

Kaynak: WHO, 2011: 40-41

Son yıllarda, kuraklığın kitlesel göçlere yol açacağı ve ortak su havzalarını kullanan ülkeler arasında su paylaşımının bir çatışma nedeni olacağı şeklinde teoriler üretilirken önümüzdeki on yıl fiziksel su sorununun en çok yaşanacağı yer olarak MENA Bölgesi (Ortadoğu ve Kuzey Afrika) işaret edilmektedir (aktaran Görür Tamer, 2007: 67- 81). Tablo 2’ de de görüleceği üzere dünyanın susuzluk çeken ülkeleri arz gelişmiş veya gelişmekte olan ülkeleridir. Aynı bölge içinde dahi ülkeler

arasında suya bağılı temizlik koşulları alanındaki eşitsizlik, cinsiyet ayrımı gibi diğer eşitsizlikleri körüklemekte, eğitimin ve refahın altını oymakta ve yoksulluğu beslemektedir (Topçu, 2008: 16).

B. KÜRESEL SU SİYASETİNİN DİLİ

Dünyanın gündemindeki su sorunu, sorunun kaynağını ve çözümünü nerede gördüğümüzle ilişkilendirilen bir dil çeşitliliği ile tartışılmaktadır. Liberal politikaları ortaya koyan ve izleyen kesimlerce “suyun kıtlığı” üzerinde uzlaşılan bir konudur. Pek çok kurum ve kuruluş, su sorununun temelinde yatan nedenin suyun kıtlığı olduğu kabulü ile çözümleri ortaya koymaktadır. Daha önce de belirtildiği gibi, Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliği, 2000 yılında su kıtlığını ve yönetimini, 21. y.y.’da insanlığın yüzleştiği en önemli sorunlardan biri olarak işaret etmiştir. Küresel su sorunu olarak yukarıda tanımladığımız somut duruma ilişkin Wilson (1998, 285–7) “İnsanlığın besbelli ki çarpacağı duvar mineral ve enerji kıtlığı değil, su ve besin kıtlığıdır” diye düşüncesini belirtmektedir. Ancak bu güne kadar yürütülen çalışmalar BM tarafından benimsenen hedefe varılamayacağını göstermektedir. Sebebi sadece su yönetimindeki başarısız ve yanlış modelleme değil su sorununa yol açan nedenlerin yeterince ortaya konmamış ve bunlara ilişkin çözüm adımlarının atılmıyor oluşudur.

Jean Robert (2003: 91–93), su sorunları tartışılırken suyun sınırlılığının kıtlık kavramı ile eş anlamlı kullanmanın yanlışlığına değinmektedir. Yazara göre kıtlık “doğal olarak verili bir şey” değildir, su kıt değil, sınırlıdır. Bunun aksinin kabulü,

tüm su politikalarını ekonominin demir yasalarına teslim eder. Sınırlı kaynak koşullarında dahi kıtlığın en alt düzeyde hissedilmesi olasıdır. Bunun yanında kaynakların en bol olduğu koşullar bile yaşanan kıtlığın en aşırı boyutlarını doğurabilir (Robert, 2003: 26-27). Harvey de (2008: 267) toplumsal ve siyasal amaçların, doğal sınırlar ve doğadan kaynaklanan kıtlığın hükmündeki bir çevreci retoriğin altına saklandığı, Malthusçuluğa kayan seçkinci ve otoriter dürtüleri açığa çıkaracağını belirttikten sonra “sınırlara” ve “ekolojik kıtlığa” atıfta bulunulması karşısında siyaseten tedirgin ve kurumsal açıdan şüpheli olmamız gerektiği konusunda bizleri uyarmaktadır.

Çınar (2008: 17), su politikalarının ve su varlıkları yönetiminin ekseninin suyun tanımına bağlı olarak ortaya konabilmesinin öneminden bahsettikten sonra bu doğrultuda su krizinin de hangi amaçla kullanıldığı göz önünde tutulması gerektiğini belirtmektedir. Çınar’a göre su konularında yazan pek çok yazar, devletleri ve çeşitli kuruluşları su konusunda uyarabilmek için su krizi söylemine başvurmuş, ancak piyasacı yaklaşıma sahip kesimler, su krizini söz konusu yazarların ve su uzmanlarının yaptığı uyarının ötesinde yeni birikim modelleri olarak tanımlanabilecek bir modelin meşrulaştırılması amacına dönük olarak kullanmışlardır.

Kimilerine göre küresel ısınma ve nüfus artışı ile birlikte “kıt” hale gelen su kaynakları, kamunun malı olamayacak kadar değerlidir. Böylesi değerli ve ikame edilemez kaynak, arz odaklı değil talep odaklı yönetilmelidir. Talep odaklı su yönetimi, suyu insanların gereksinimlerine göre değil, ticari bir meta olarak alım

güçlerine göre sunar (Çınar ve Özdiñ, 2006: IX). Piyasa dili su kaynaklarını “kıt” olarak görmekte ve sorunun çözümünü de özelleştirmelerde bulmaktadır.

Geçmişten günümüze birbirinin devamı bir niteliğe sahip liberal ve neoliberal politikalar, su konusunda farklı yaklaşımlara sahip olmuşlardır. Erken dönem liberal iktisatçılarca “serbest mal” olarak nitelendirilen suyun ticari değeri bulunmazken bu durum neoliberal dönemde değişmeye başlamıştır. Son dönemlerde su yönetimine ilişkin hazırlanmış pek çok çalışmada temiz suyun giderek azalan kıt bir kaynak olduğu uluslararası bir kabul görmektedir. Kapitalist ekonomik sistemde bir malın ticari değer taşıyabilmesi için öncelikle söz konusu şeyin kıtlığının kabul edilmesi gerektiği yasasına uygun olarak su kıtlığı ve bunun beraberinde getirdiği olumsuzluklar çerçevesinde su yönetiminin küresel bir sorun haline geldiği görülmektedir (Çınar ve Özdiñ, 2006: 52). Birleşmiş Milletler bünyesinde yer alan kuruluşlar ile AB ve Dünya Bankası başta olmak üzere uluslararası organizasyonlar, özel sektör katılımında yürütülecek bütünleşik havza yönetiminin, “kıt” su kaynaklarının akılcı olarak yönetilmesini sağlayacağını iddia etmektedir. Bu da kaynak yönetimi ve su hizmetlerinin özel sektör tarafından yürütülmesi çözümünü beraberinde getirmektedir.

Oysa bugün yaşanan su sorunu, yaşadığımız toplum ilişkilerinin bir sonucudur. Bu günkü ekonomik ilişkiler, üretim biçimleri, diğer çevre sorunlarında olduğu gibi, su kaynaklarında da tahribat yaratmıştır. Su kirlenmesi, tüketim miktarlarındaki artış, kaynakların kontrolsüz kullanımı, küresel ısınma sonucu hidrolojik çevrimin olumsuz olarak etkilenmesi bir yana, var olan suyun adil bir şekilde kullanılmaması

da aynı üretim ilişkilerinin bir yansımasıdır. Yılmaz (2008: 5) bu durumu şu şekilde özetliyor:

Sorun, bir yanıyla da evrensel bir kamu malı üzerinde devletler eliyle tesis edilmiş özel mülkiyet ve bununla bağlantılı bölüşüm ile ilişkilidir. Bu boyutuyla su sorununa ütöpik bir bakış açısından yaklaşmak da düşünölebilir. Örneğın, bir simölasyon geliştirilerek; mevcut durumda suyun gerçekten evrensel bir kamu malı gibi kullanılması halinde bugünkü "kıtlığın" söz konusu olmayacağı; ya da çözümlerin farklılaşacağını göstermek mümkündür. Öte yandan, suyun girdi olarak dahil olmadığı hiçbir üretim bulunmaması dolayısıyla böylesi ütöpik bir örneklendirmenin üretim ilişkilerinin bütününe kapsaması gerektiğı açıktır.

Çınar (2008: 18), suyu sınırlı bir madde olarak kabul etmekle suyu iktisadi bir mal olarak kabul etmenin birbirinden çok farklı olduğunu, suyu metalaştırarak günümüzde petrolde olduğu gibi sermaye birikiminin ve uluslararası iktidar savaşının bir aracı haline getirmek yerine suyun yaşamsallığı ve ikamesizliğini göz önünde bulundurarak suyun sınırlı bir madde olduğunu vurgulamanın rasyonel bir yaklaşım olduğunu belirtmektedir.

Su, sınırlı bir madde olmakla birlikte bugün dünyanın pek çok bölgesinde yaşanan krizin suyun sınırlılığı ile ilgili olduğunu kabul etmek mümkün değildir. Postel ve Vickers (2004: 55–56), suya erişimdeki adaletsizliğin su azlığı ile hemen hemen hiç ilgisi olmadığını belirttikten sonra Endonezya'dan örnek vermektedir: Endonezya'da kişi başına 13.000 m³'ten fazla su düştüğü halde halkın dörtte biri temiz içme suyundan yoksundur. 2025 yılında dünyanın her yerinde kişi başına 50 litre su düşmesi için mevcut küresel tüketimin %1'inden azının bile yeterli olacakken suya

erişemeyen yoksullar için gerekli olan adımlar atılmamaktadır. Oysa sorun, tamamen sınırlı bir kaynak olan suyun bölüşüm ilişkileri ile ilgilidir.

C. SU SİYASETİNDE YAKLAŞIMLAR

Dünyanın gündeminde bulunan su siyasetinin temelinde su kaynaklarının yönetimi sorunu vardır. Kaynakların tüketilmesi ve kirletilmesi, artan nüfus ve ihtiyaçları nedenleri ile tüm kesimler tarafından çağımızın en önemli sorun alanlarından biri olarak kabul gören su sorunu, uluslararası organizasyonların da önemli bir gündem maddesi haline gelmiştir. Tartışmalarının odak noktasını oluşturan su kaynaklarının yönetim stratejilerinin belirlenmesi konusu, farklı yaklaşımlar içinde ele alınmaktadır. Nitekim Çınar da su yönetimi ve finansmanına yönelik politikaların dört ana eğilimde sınıflandırılabileceğini belirtmektedir:

- 1) Stratejik önemi ve yüksek kârlılık oranları ile giderek daha fazla uluslararası şirketin yatırım alanı içinde yer almaya başlayan su hizmetleri yönetiminde suyu metalaştıran “ticari” yaklaşımlar,
- 2) İkame edilemez kullanım değerine sahip olan suya toplumsal açıdan yaklaşan “insan hakkı” yaklaşımları,
- 3) Suyu “topluluk hakları” ve “yerel yönetimler” çerçevesinde ele alan yaklaşımlar,
- 4) Suyun mülkiyetinin ve işletilmesinin bir bütün olarak “kamu” denetimine bırakılması gerektiğini savunan yaklaşımlar (Çınar, 2006: 53).

Çok uluslu şirketler, Dünya Ticaret Örgütü gibi uluslararası finans organizasyonları, Dünya Bankası ve IMF gibi küresel aktörler, “ticareti yapılabilir mal olarak su” fikrini açıkça desteklemektedir (Elver, 2006: 893). “Washington Uzlaşması” olarak bilinen neoliberal ekonomik görüş, stratejik önemi ve yüksek kârlılık oranları ile çok cazip bir yatırım alanı haline gelen suyun yönetiminin kamuya bırakılmasının kaynakların israf edilmesi ve su sorununun daha boyutlanması anlamına geleceğini savunmaktadır. Minibaş, suyun ticarileştirilmesi için ısrarlı bir çalışma yürüten kuruluşları aşağıdaki tablo 3’te belirtilen şekilde sıralamaktadır:

Tablo 3: Metalaşan Suyun Taraftarları

Uluslararası Kuruluşlar	Dünya Ticaret Örgütü (WTO), Dünya Bankası (WB), Birleşmiş Milletler Çevre Örgütü (UNEP), UNDP, UNESCO, OECD, bölgesel bankalar
Özel su şirketleri	Suez, Lyonnaise, Bechtel, Enron, Vivendi gibi çok uluslu şirketler
Global oluşumlar	Dünya Su Konseyi, Birleşmiş Milletler Dünya Su Değerlendirme Programı, Küresel Su Ortaklığı, AB Su Direktifi

Kaynak: Minibaş, 2007.

Yaklaşık sayısı 250 adedi bulan nehir havzasını yönetenlerin, dünya su politikasını da belirleyeceğini fark etmekte gecikmeyen uluslararası kuruluşlar, su şirketleri ve global oluşumlar, özellikle 1992 Dublin Su ve Çevre Konferansı’ndan sonra her

koşulda suyun “ekonomik bir mal” olarak kabul edilmesinin gerektiğinin altını çizmektedir.

Tablo 4’te de sıralandığı gibi, suyun kamusal alandan piyasaya dönüşümünü sağlamaya yönelik organizasyonlarda, suyun kısıtlı olduğu vurgulanarak değişim değeri ön plana çıkarılmakta, suyu metalaştırarak sanayiden tarım sektörüne kadar tüm kullanıcılara, çeşitli tarifelerle bir fiyat karşılığı verilmesinin su kaynaklarının verimli kullanılması ve israfın önlenmesi açısından gerekli olduğu savunulmaktadır.

Tablo 4: Su Hizmetlerinin Kamusal Alandan Piyasaya Dönüşümün Kronolojisi

1992 Uluslararası Su ve Çevre Konferansı, Dublin
1992 Kalkınma ve Çevre Konferansı, Rio
1992 İçmesuyu Arzı ve Çevresel Hıfzısıhha Bakanlar Konferansı, Noordwijk
1994 BM Uluslararası Nüfus ve Kalkınma Konferansı
1995 Dünya Sosyal Kalkınma Toplantısı, Kopenhag
1995 BM 4.Dünya Kadın Konferansı, Pekin (Cinsiyet sorunları, su arzı ve hıfzısıhha)
1996 BM İnsan Yerleşimleri Konferansı Habitat II, İstanbul
1996 Dünya Gıda Toplantısı, Roma
1997 I. Dünya Su Forumu, Marakeş
1997 BM Genel Asamblesi Özel Oturumu
2000 II.Dünya Su Forumu, – Dünya Su Vizyonu ve Eylem Planı, Lahey
2001 Uluslararası Temiz Su Konferansı, Bonn
2002 Dünya Sürdürülebilir Gelişme Toplantısı, Johannesburg
2003 III.Dünya Su Forumu, Kyoto
2006 IV. Dünya Su Forumu, Mexico City
2009 Dünya Su Forumu, İstanbul

Kaynak: Minibaş, 2007: XXVI

Uluslararası toplantılarda su sorununun çözümü olarak sunulan bütünsel havza yönetimi ve yönetim kavramları, kamu - özel sektör ortaklıklarına işaret etmekte, tek başına kamunun bu sorununun altından kalkamayacağı vurgulanmaktadır. 2002 yılında Johannesburg’da yapılan “Sürdürülebilir Kalkınma” üzerine Birleşmiş Milletler Dünya Zirvesi’nde değişim değeri olan suyun kıymetli bir kaynak olarak kamunun eline bırakılamayacağı, su sektörünün yönetiminin özel girişime terk edilmek zorunda olduğu, bu sayede hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde, su sorununun çözülebileceği sihirli bir formül ambalajında sunulmuştur (Elver, 2006: 885–901).

Ticari yaklaşımda üç temel argüman kullanılmaktadır. Bunlar: suyun fiyatlandırılması, suyun dağıtımının piyasa koşulları esasına göre yönetilmesi, su kaynaklarının özel mülkiyete açılmasıdır. Bu yaklaşıma göre, suyun israfının önlenmesi ve yetersiz finansmanın önüne geçilebilmesi için suyun kullanıcılarına bir bedel karşılığı verilmesi gerekmektedir. Su yatırımlarına yönelik uygun koşullu finansman sağlanabilmesi için su hizmetlerinin özel sektör yatırımlarına açılması zorunludur. Su kaynaklarının özel sektöre açılması kaynakların korunmasını sağlayacaktır (Çınar ve Özdiñ, 2006: 54).

İkinci bir yaklaşım türü olan “kamu yönetimi yaklaşımı”nda ise, doğal tekel konumunda bulunması nedeniyle su yönetiminin bir bütün olarak kamunun kontrolünde olması gerektiği savunulmaktadır. Yaşamsal önemde olan su, insan hakkının bir gereğidir, bu nedenle su kaynaklarının yönetimi, özel sektöre devredilemez. Su, hidrolojik döngünün bir parçası ve sınırlandırılmaz olması nedeniyle evrensel bir değerdir. Bu nedenle özel mülkiyete konu edilemez. Ticarete

konu edilen su, şirketlerin kârlılık arayışı içinde yönetileceğinden kamu menfaatine zarar verir. Piyasa yaklaşımı, insan varlığının sürdürülmesinin gereği olan suya ticari bir anlayışla yaklaştığı için suyun kamusal niteliğini görmezden gelir. Uluslararası finans kurumları tarafından kredilendirmenin ön koşulu olarak kamunun bu alandan çekilmesinin dayatılması sonucu su hizmetlerinin özelleştirilmesi ya da kârlılık adına kamu tarafından da özel sektör mantığı ile işletilmesi, özellikle yoksulların sağlıklı su erişimine tehdit oluşturmaktadır.

Yerelci yaklaşımla kamu yönetimi yaklaşımını karşılaştıran Çınar, her iki yaklaşımın da benzer olarak su hizmetlerinin kamu yönetimi tarafından sağlanması gerektiğini savunduğunu ancak, kamu yönetimi yaklaşımının “merkeziyetçi” bir algıya yol açması nedeniyle yerelci yaklaşımın, su yönetimi ve denetiminin yerel topluluklar çerçevesinde yerel yönetimlerin elinde toplanması gerektiğini savunduğunu belirtmektedir. Bu bağlamda suya ilişkin politikaların geliştirilmesinde sivil toplum kuruluşlarına önemli görevler düşmektedir (Çınar, 2006: 55).

Suyu insan hakları ve sosyal haklar çerçevesinde ele alan yaklaşım da diğer topluluk ve kamu yönetimi yaklaşımları ile benzerlik göstermektedir. Ancak bu yaklaşımın vurgusu, herkesin temiz, yeterli ve ucuz suya erişim hakkının tartışmasız ve mutlak önceliğindedir.

Suyun yaşamsal önemi, vazgeçilmezliği ve tekel niteliği göz önüne alındığında suyu, ticari bir mal olarak benimsetmeye yönelik politikalar, aslında insan yaşamına bir tehdit oluşturmaktadır. Suyun ticarileştirilmesi, diğer mallar gibi serbest piyasa

ekonomisi içinde ücretlendirilmesi, su hizmetlerinin ve altyapısının özel sektör tarafından gerçekleştirilmesi, suya erişimi güçleştirecektir. Ekonomik ve siyasi gücü bulunmayan yoksul kesimlerin bu süreçten zararlı çıkacağı, kamu sağlığı ve refahı açısından olumsuz sonuçlar doğuracağı ortadadır. Bu bağlamda, suyun bir insan hakkı olduğu kabulü ile kamusal niteliğinden vazgeçilmesi mümkün değildir.

D. BİR İNSAN HAKKI OLARAK SU HAKKI

Hak, hukuken korunan menfaattir. İnsan hakları ise her insanın doğuştan sahip olduğuna inanılan, dokunulamaz, devredilemez, vazgeçilemez nitelikte olduğu kabul edilen, temel hak ve özgürlükler ile insan onurunu kapsayan haklardır (Çiçek, 2009: 185-186). Uluslararası toplum için öncelikli ve ciddi bir sorun haline gelen güvenli içme suyuna erişim eksikliği ve bunun oluşturduğu sağlık problemleri, su sorununun insan hakları ile ilişkilendirilmesine, devletlerin sorumluluk alanı içinde, kişilerin güvenli suya erişiminin, temel bir insan hakkı olarak kabulüne yol açmıştır (Topçu, 2008: 17; Elver, 2006: 892).

Az gelişmiş ülkelerdeki insanların ve özellikle de çocukların elverişli suya erişememesi nedeniyle yaşamlarını kaybetmesi, su kaynaklarının kirliliği, suyun ticarileşmesi ve eşitsiz dağılımına bir çözüm amacıyla “bir insan hakkı olarak su hakkı” talebi ortaya çıkmıştır. Özellikle risk grubunda yer alan yoksulların kırılgan bütçeleri, liberal politikaların dayattığı şirketlerin kârlılık arayışı ile işleteceği altyapı hizmetlerini satın almaktan uzak görünmektedir. “Su güvensizliği” olarak

adlandırılabilir bu durum, insanın yaşama hakkının ve çevre hakkının bir parçası olarak su hakkının tanımlanması ve kabulü zorunluluğunu getirmiştir.

Dinamik ve ilerlemeci özelliği ile insan haklarının temel insan gereksinimleri yaklaşımına uyarlandığı günümüzde su hakkı kavramı, her koşul altında tüm insanlara biyolojik, doğal, sosyal ve insani gereksinimlerini asgari düzeyde karşılayabilecekleri kalitede ve miktardaki ekonomik suyun sağlanması zorunluluğunu ifade etmektedir (Çolakoğlu, 2008: 101).

Çolakoğlu, suya dayalı bir insan hakkı oluşmasının çevresel adalet kavramından destek bulabildiğini, insan hakları ve sürdürülebilir gelişme ile iç içe olmasından dolayı su yönetimi sürecinde su kaynaklarının hakkaniyete uygun dağıtımından, halkın katılımının esas alınmasına kadar tüm aşamalarda sosyal adaletin sağlanması yönünden çevresel adaletin önem kazandığını tespit etmektedir. Bunun yanı sıra her canlı için vazgeçilmez olan su hakkı, yaşam, gıda, sağlık, barış, çevre ve gelişme hakkı gibi diğer hakların bütünleyici bir parçasıdır (Çolakoğlu, 2008: 103-115).

İnsan haklarının tarihsel gelişimine bakıldığında üç kuşak ortaya çıkmaktadır. Büyük ölçüde aristokrasi ile burjuvazi arasında gerçekleşen sınıf savaşımı sonucu ortaya çıkan birinci kuşak insan haklarını, düşünce ve inanç özgürlüğü, yasal eşitlik, bireyin güvenliği, bireysel özgürlük, siyasal haklar ve mülkiyet hakları olarak medeni ve siyasal haklar oluşturmaktadır. Liberal düşünce sistemine uygun olarak bireyler için devletin karışamayacağı özel bir alan yaratan bu haklar, yönetim ve diğer kişiler karşısında bireyin güvenliğini ve özerkliğini sağlamakta ve bireylerin gelecekteki

şartlarını seçerek, kendilerini geliştirmeye yardımcı olmaktadır (Kaboğlu, 1996: 7; Kaboğlu, 2002: 41).

İkinci kuşak insan haklarını, seçme, seçilme, siyasal örgütlenme, sendika, çalışma, adil ücret, sosyal güvenlik, grev, sağlık ve eğitim hakkı gibi ekonomik, sosyal ve siyasal haklar oluşturmaktadır. Bu haklar kategorisinde, devletin sunacağı hizmetler birer hak olarak düzenlenmektedir. Esas olarak “sosyalist düşünce akımları ve pozitivist hukuk öğretisinin bireyci özgürlük anlayışına yönelttiği eleştiriler” doğrultusunda gelişen sosyal ve siyasal haklar, devletin konumunu da değiştirerek “sosyal devlet” anlayışını getirmektedir (Kaboğlu, 1996: 10).

Üçüncü kuşak insan haklarını ise gelişme hakkı, barış hakkı, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkı/çevre hakkı ve insanlığın ortak mirasından yararlanma hakkı oluşturmaktadır. Birinci ve ikinci kuşak insan haklarından farklı olarak bu kuşak insan haklarının gerçekleşmesinde toplumun tüm aktörlerinin yani birey, kamu ve özel kuruluşların ve gelecek kuşakların roller üstlenmesi ve herkese ortak sorumluluklar yüklenmesi nedeniyle bu haklar “dayanışma hakları” olarak ifade edilmektedir (Keleş ve Ertan, 2002: 76). Tıpkı diğer veri bir zaman ve mekânın ürünü olan haklar gibi dayanışma hakları da toplumsal gelişmeye koşut olarak boyut kazanmışlar, eskilerinin yanına yeni kuşak haklar olarak eklenmişlerdir (Hamamcı, 1983: 172). Bu bağlamda, dayanışma hakları, bilimsel ve teknik ilerlemelerin ortaya çıkardığı sorunlara karşı geliştirilmiştir. Çevresel bozulma, kontrolsüz sanayileşme, eşitsiz gelişme, azgelişmiş ülkelerin karşı karşıya kaldığı ciddi sorunlar, insan hakları üzerinde yeniden düşünmeyi gerektirmiş, ekolojik açıdan dengeli, insan ve diğer

canlıların varlık ve gereksinimlerini sürdürebildikleri tüm koşullara sahip ve sağlıklı bir çevrede yaşamak tüm insanlığın ortak hakkı olmuştur (Hamamcı, 1983: 176). Toplumsal ve uluslararası gelişmişlik farkları ve çatışmalara karşın bölgesel ve uluslararası ölçekte harcanan çabalar sonucu, “Dayanışma Hakları”nın temeli atılmıştır (Kaboğlu, 1996: 10). Bu temelde, Birleşmiş Milletler, 1982 yılında İnsan Hakları Üçüncü Paketi Ön Tasarısı’nda dört hak formüle etmiştir: Çevre hakkı, gelişme hakkı, barış hakkı ve insanlığın ortak varlığına saygı hakkı.

Evrensel değerleri konu alan, devletlerin üstünde insanlığın ortak çıkarlarını korumak adına “*dayanışma*”yı amaçlayan, sadece yaşayanların değil gelecek kuşakların da çıkarlarını gözetken, ortak temeli yaşam hakkı olan, aslında tek ve bütün olan özgürlüğün tamamlayıcı unsurlarından dayanışma hakları içinde yer alan çevre hakkı, son otuz yılın konusu olarak, kişilere “sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkı” ile çevrelerinde olup biten ve çevreyi etkileyen olaylar hakkında bilgi edinme, çevre ile ilgili kararların alınması süreçlerine katılma ve bozulan çevrenin bozulmadan önceki durumuna getirilmesini yönetsel ve yargısal kurumlardan isteme olanağı tanımaktadır. Eski durumuna getirme olanağının ortadan kalkması durumunda kirleten ve bozandan belli bir tazminatın istenebilmesi de bu hakkın sağladıkları arasındadır (Keleş, Hamamcı, Çoban, 2009: 315; Ögütçü, 2009: 37–38).

Çevre hakkı, en temel insan hakkı olan yaşam hakkının, insan olmanın bir uzantısıdır. İnsan, sağlıklı ve dengeli bir çevreden yararlanabildiği ölçüde varlığını ve gelişmesini sürdürebilecektir. İnsan haklarını incelerken “insan olmak hakkı”nı ön sıraya çıkarmanın, insan çevresinin önemini ve değerini, insanın “insan olmak” için

hangi çevre koşullarında yaşama hakkına sahip olduğunu daha iyi belirteceğimizi ifade eden Hamamcı (1983: 173), insan hakları alanında asıl önemli olanın, bireysel ve kollektif planda insan varlığı ve kişiliğinin, maddi, manevi ve zihinsel anlamda insanın bölünmezliği ve birliği olduğunu söylemektedir.

Çevre hakkı, sağlıklı ve dengeli bir biçimde yaşama hakkını ya da insani yaşam koşullarını tehdit eden her türlü çevre sorunlarına karşı direnme hakkını da içermektedir. Çevre hakkı devlet tüzel kişiliğine karşı ileri sürülmekle birlikte, hakkın öznesi olan bireye de bir takım ödevler yüklemektedir. Çevre hakkının gerçekleşmesinde devletten “*olumlu bir edim*” beklenmesi söz konusu ise de, “*bireyler*” ile “özel tüzel kuruluşlar” da devlet gibi sorumluluk taşımaktadır. Bütün bu unsurların ortak çabası ve sorumluluğu ile gerçekleşmesi beklenen çevre hakkı, bu nedenle “Dayanışma Hakları” adı altında da sınıflandırılmaktadır (Gürseler, 2008: 199). Dayanışma haklarında, insancıl bir toplum yaşamı düşüncesinin anlatımı söz konusu olduğundan gerçekleştirmeleri için tüm toplumsal aktörlerin yani devletlerin, kamu ve özel tüzel kişiliklerin, bireylerin yalnız pasif değil, aktif olarak katılmaları gereklidir (Hamamcı, 1983: 176).

Benzer biçimde Gürseler de, çevre hakkı ile sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahip olan bireyin, aynı zamanda böyle bir çevreden yararlanabilmek için onu korumak, geliştirmek ve yönetmekle ödevli olduğunu, hakkın sadece bu günkü değil gelecek kuşakların haklarını da garanti altına aldığını belirtmektedir (Gürseler, 2008: 201).

Halkın katılımı, dayanışma haklarının gerçekleşmesi sürecinin bir parçasıdır. Halkın bu katılımı gerçekleştirebilmesi için de çevre konularında iyi bilgilendirilmesi, idari bilgi, rapor ve belgelere ulaşabilmesi gerekir. Uluslararası gelişim böyle bir katılımı gerçekleştirmek üzere, 25.6.1998 tarihinde Danimarka'nın Aarhus kentinde “*Çevre Konularında Bilgiye Erişim, Karar Vermeye Halkın Katılımı ve Yargıya Başvuru Sözleşmesi*”ni imzaya açmıştır. Sözleşmenin amacı, herkesin sağlığı ve iyiliği bakımından yeterli çevrede yaşama hakkını korumaya yardımcı olmak için, devletlerin, halkın (kamunun) çevreyle ilgili bilgilere ulaşma hakkını ve sözleşme uyarınca çevreyi ilgilendiren konularda karar alma mekanizmasına etkin biçimde katılma ve yargı yoluna başvurma hakkını güvence altına almaktır.

Sonuç olarak, insan haklarının “temel insan gereksinimleri” yaklaşımına uyarlandığı günümüzde, ana halka olan yaşama hakkına tehdit oluşturan sorunlara karşı bir hak kavramı altında yaşamın garanti altına alınması yönteminde “su hakkı” diğer hakların yanında eklenmiştir. Ancak su hakkı, insan hayatı için zorunlu ön koşul olma özelliği ile sadece üçüncü kuşak dayanışma hakları içinde, çevre hakkının bir parçası olarak değil, insan haklarının parçalanamazlığı, bütünselliği içinde, hem bireyin ve ekosistemlerin güvenliğini ön plana çıkardığından birinci kuşağa, hem devletten su ve su kaynaklı hizmetleri isteme yetkisi sunduğundan ikinci kuşağa, hem de bu hakkın gerçekleştirilmesinin bireyle birlikte diğer hak sahiplerine bağlı olduğundan üçüncü kuşağa girebilmektedir (Çolakoğlu, 2008: 117).

1. Su Hakkının Ortaya Çıkışı

Güvenli suya erişimin bir insan hakkı olarak kabulünde Birleşmiş Milletlerce alınan kararlar ve yapılan zirveler, ana eksen oluşturmuştur. Yukarıda da belirtildiği gibi, insan haklarının bütünselliği içinde su hakkı, birinci, ikinci ve üçüncü kuşak haklar içinde dolaylı olarak yer bulmuştur. Su hakkı, son dönemde doğrudan kabul edilmiş olmakla birlikte, tablo 5’te de görüldüğü gibi devletlerce kabul edilen diğer insan haklarına ilişkin sözleşmelerin ve kararların vazgeçilemez bir parçasıdır.

Tablo 5: Su Hakkı Gelişim Kronolojisi

Eylül 2010	BM İnsan Hakları Konseyi Kararı	Güvenilir içme suyu ve koruyucu sağlık hizmetlerine erişimin insan hakkı olarak kabulü
Temmuz 2010	BM Genel Kurul Kararı	Su ve koruyucu sağlık hizmetlerine erişim hakkı
Mart 2008	BM İnsan Hakları Konseyi Kararı	Güvenli içme suyu ve koruyucu sağlık hizmetlerine erişim hakkı ile ilgili yükümlülükler konusunda bağımsız bir uzmanın atanması, 7/22 nolu kararla kabul edilmiştir.
Aralık 2006	BM Genel Kurulu	Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme
Kasım 2002	BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi	Genel Yorum 15
Kasım 1989	BM Genel Kurulu	Çocuk Haklarına Dair Sözleşme
Aralık 1979	BM Genel Kurulu	Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Sözleşme
Aralık 1966	BM Genel Kurulu	Sosyal, Ekonomik ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi
Aralık 1966	BM Genel Kurulu	Medeni ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi
Aralık 1965	BM Genel Kurulu	Her Türlü Irk Ayrımcılığının Tasfiye Edilmesine İlişkin Uluslararası Sözleşme
Ağustos 1949	Uluslararası Kızılhaç Komisyonu	Harp Zamanında Sivillerin Korunmasına Dair Cenevre Sözleşmesi
Aralık 1948	BM Genel Kurulu	İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi

Su hakkının tarihsel gelişiminde başlangıç noktasını, 10 Aralık 1948’de kabul edilen, Türkiye’nin de 1954 yılında imzaladığı, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi oluşturmaktadır. Bu bildirgenin 1. maddesine göre *“Bütün insanlar özgür, onur ve haklar bakımından eşit doğarlar. Akıl ve vicdana sahiptirler, birbirlerine karşı kardeşlik anlayışıyla davranmalıdırlar.”* Bildirgede en öncelikli hak olarak yaşam hakkı, özgürlük ve kişi güvenliği yer almaktadır (İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, 1948).

Su hakkının, uluslararası düzenlemelerde bir insan hakkı olarak kabulünde gönderme yapılan ve 1966 yılında kabul edilen Birleşmiş Milletler Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme’nin (International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights) 11. maddesinde, *“bu Sözleşme’ye taraf olan devletlerin, herkesin, yeterli beslenme, giyim ve konut da dâhil olmak üzere, kendisi ve ailesi için yeterli bir yaşam düzeyine erişme ve yaşam koşullarını sürekli geliştirme hakkına sahip olduğunu kabul ettikleri”*nden söz edilmektedir. Sözleşmeye taraf devletler, bu konuda isteğe dayalı uluslararası işbirliğinin önemini kabul ederek, bu hakkın gerçekleşmesi için uygun önlemleri almakla yükümlü kılınmıştır. Sözleşmenin 12. maddesinde ise, *“Sözleşme’ye taraf olan her bir devletin, herkesin ulaşılabilecek en yüksek fiziksel ve zihinsel sağlık standardına sahip olma hakkını kabul ettiği”*nden söz edilmektedir. Bu bağlamda devletlerin, ölü doğum, bebek ölüm oranlarının düşürülmesi ve çocukların sağlıklı biçimde gelişmesini sağlamak üzere, çevre ve endüstrideki sağlık koşullarının iyileştirilmesi, salgın, yöresel, mesleki ve diğer hastalıkların yaşanmaması ve denetim altına alınması için gerekli önlemleri alacakları hükme bağlanmıştır (Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin

Uluslararası Sözleşme). Dolayısıyla, BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme’de, kişilerin sağlıklı bir yaşam sürdürme hakkının bir parçası olarak yaşam kalitesini arttırmanın gerekleri, bir hak olarak onaylanmıştır (Sav, 2007: 347).

Su hakkının kabulünde ikinci basamak, BM Genel Kurulu tarafından 1989 yılında kabul edilen Çocuk Haklarına Dair Sözleşme ile 1979 yılında Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi’dir. Çocuk Haklarına Dair Sözleşme’nin 24. maddesi, c bendinde “ *Temel sağlık hizmetleri çerçevesinde ve başka olanakların yanı sıra, kolayca bulunabilen tekniklerin kullanılması ve besleyici yiyecekler ve temiz içme suyu sağlanması yoluyla ve çevre kirlenmesinin tehlike ve zararları göz önüne alınarak, hastalık ve yetersiz beslenmeye karşı mücadele edilmesi* “ konusunda taraf devletlere sorumluluk getirilmiştir (Çocuk Haklarına Dair Sözleşme, 1989).

Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi’nin 14 maddesinin (h) bendi ise şöyledir: “*Taraf Devletler, kadın ve erkeklerin eşitliği prensibine dayanarak, kırsal kalkınmaya katılmalarını ve bundan yararlanmalarını sağlamak için, kırsal kesimdeki kadınlara karşı ayırımı ortadan kaldıran tüm uygun tedbirleri alacaklar ve özellikle kırsal kesim kadınlarına aşağıdaki hakları sağlayacaklardır: ...* (h) *Özellikle konut, sağlık, elektrik ve su temini, ulaştırma ve haberleşme konularında yeterli yaşam standartlarından yararlanma haklarını sağlamak*” (Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi, 1979).

Her iki sözleşmenin konumuz açısından önemi, diğer sözleşmelerde olduğu gibi dolaylı bir çıkarımın söz konusu olmaması, su hakkına doğrudan referans sağlamasıdır.

Bir BM antlaşması olmayan, ancak su hakkının gelişimi bakımından önemli olan üçüncü bir antlaşma da, Uluslararası Kızılhaç Komisyonu (ICRC) koruyuculuğunda hazırlanmış, yine aynı örgüt tarafından uygulamaları izlenen 23 Ağustos 1949 tarihli “Harp Zamanında Sivillerin Korunmasına Dair Cenevre Sözleşmesi”dir. Sözleşmede, silahlı bir çatışma sırasında sivillerin günlük olarak gereksineceği yıkanma suyu (m. 85), yeterli miktarda içme suyu (m. 89) ve enterne edilmiş olanlara nakilleri sırasında sağlıklarını sürdürebilecek miktarda içme suyu sağlanması (m.127) konusunda zilyed devlete yükümlülük veren bir dizi hüküm bulunmaktadır (Sav, 2007: 348).Uluslararası Silahlı Çatışma Mağdurlarının Korunması ile İlgili Ek Protokol’de de sivil nüfusun hayatta kalması için vazgeçilmez olan içme suyu şebekesine ve sulama çalışmalarına karşı saldırı yapılması yasaklanmıştır (Topçu, 2008: 20).

Ayrıca İnsan Haklarına, Güvenli İçme Suyuna ve Koruyucu Sağlık Hizmetlerine Erişim Hakkının Birleşmiş Milletlerce kabulünde, 16 Aralık 1966 tarihli Uluslararası Sivil ve Politik Haklar Sözleşmesine, 21 Aralık 1965 tarihli Her Türlü Irk Ayrımcılığının Tasfiye Edilmesine İlişkin Uluslararası Sözleşmeye ve 9 Aralık 1975 tarihli Engelli İnsanların Haklarına Dair Sözleşmeye atıfta bulunmaktadır (BM Genel Kurulu, 2010: 42–44).

Su güvenliğinin diğer insan haklarının gerçekleşmesinin zorunlu bir parçası olması ve çevresel adalet kavramı ile ilişkili olarak “tüm insanların temiz su ve koruyucu sağlık hizmetlerine ödenebilir bir fiyatla erişebilmesi”nin garanti altına alınabilmesi için uluslararası toplantılarda, su hakkı tartışmaları geniş yer bulmuş, toplantı çıktılarında su hakkı açıkça ifade olmuştur.

1992’de Dublin’de düzenlenen Uluslararası Su ve Çevre Konferansı’nda (The International Conference on Water and Environment-ICWE) su kaynaklarının korunması ve geliştirilmesi amacıyla hükümetlerin su dağıtımında ekonomik ölçütler kullanmaları konusunda teşvik edilmeleri gerekli görülmüştür. Alınması gereken önlemler arasında görevli kurumların güçlendirilmesi; suyun marjinal ve fırsat maliyetini yansıtan su ücreti ve kirletme cezalarının konulması, uygulanması için hükümetlere teknik destek sağlanması, suyun etkili kullanımı, yeniden dönüşüm ve kirliliğin azaltılması için teşvikler sağlanması ve şu anda hizmet alamayan yoksullara temel ihtiyaçlarının karşılanması için mali güçlerinin yeteceği düzeyde hizmet verilmesi (ücretlendirme politikalarının buna göre ayarlanması); gelir düzeyi düşük yerleşmeler için ucuz kanalizasyon sistemleri geliştirilmesi ve ucuz su sunumu ve sıhhi teknoloji seçeneklerinin tüm ülkelerde mevcut hale getirilmesi sayılmıştır (Güler, 1999: 14).

Dublin Konferansı ile aynı yılda düzenlenen BM Rio Çevre ve Kalkınma Konferansı sonucunda kabul edilen Gündem 21’de de içme suyu konusuna yer verilmiştir. Gündem 21, “*sürdürülebilir kalkınma*” olarak anılan ve doğal çevrenin korunmasından çok, ekonomik kalkınmaya ilişkin küresel bir anlayışın ayrıntılarının

düzenlendiği bir kaynak belgedir. Dolayısıyla, 21. yüzyılda yaşamın sürmesi amacını güden evrensel bir eylem planı niteliğinde olan belge, yeryüzündeki yaşamın sürmesi bakımından önemli görülen birçok doğal kaynağa olduğu gibi su kaynaklarına, suyun kirlenmeye karşı korunmasına ve yönetimine ilişkin başlıklar içermektedir. Belgede, su konusunda, devletlerin, tek başlarına ya da işbirliği halinde, “*yoksulların temiz su ve hijyen altyapısına (sanitation) erişimini sağlama*” ödevinin bulunduğundan söz edilmektedir (Sav, 2007: 351). Tatlı su kaynaklarına ilişkin 18. bölümün 2. paragrafında ifade edilen genel amaç “... ekosistemlerin hidrolojik, biyolojik ve kimyasal işlevlerini korurken insan faaliyetlerini doğanın kapasite sınırları içine uyarlar ve suyla ilgili hastalık taşıyıcılarla mücadele ederken bu gezegenin tüm nüfusu için yeterli miktarda kaliteli suyun kesinlikle idame ettirilmesidir.” (Gündem 21, 1992).

Rio Konferansı sonrasında 1992 Dünya İkinci Uluslararası Su Konferansı Amsterdam Deklarasyonu, 1994 Uluslararası Nüfus ve Kalkınma Konferansı Eylem Planı, 2000 yılı Lahey Su Güvenliği Bakanlar Deklarasyonu yayınlanmıştır. Söz konusu belgelerdeki hedefleri somutlaştırma çabası 2000 yılında BM Binyıl (Milenyum) Kalkınma Hedefleri ile gündeme gelmiştir.

2000 yılında toplanan Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından kabul edilen Binyıl Kalkınma Hedefleri Deklarasyonunda, su kaynaklarının adil bir dağılım ve yeterli miktarda su sağlayacak biçimde geliştirerek, sürdürülemez biçimde kullanılmasının sonlandırılmasına karar verildiği bildirilmiştir. Binyıl Kalkınma Hedefleri’nde sayılan amaçlar içinde çevresel sürdürülebilirliğin sağlanması, ayrı bir

hedef olarak da 2015 yılına kadar güvenli içme suyuna ve temel atık sistemine erişimi olmayan nüfusun oranının yarı yarıya azaltılması yer almaktadır.

BM tarafından 26 Ağustos – 4 Eylül 2002 tarihleri arasında, Johannesburg'ta gerçekleştirilen Dünya Sürdürülebilir Gelişme Zirvesinde de su konusu gündemde kalmış, temiz suya erişimin arttırılması için ortaklıkların kurulmasının yanı sıra zirve sonucunda kabul edilen “Uygulama Planı”nda, 2015 yılına kadar sağlıklı içme suyuna ve sıhhi koşullara ulaşamayan insanların sayısının yarıya indirilmesi kararlaştırılmıştır. Zirvede, suya erişimin arttırılması konusu ele alınırken bunun için çözüm olarak su kaynaklarının yönetiminde özel sektör – kamu işbirliği ön plana çıkarılmıştır (BM, 2002 Johannesburg Zirvesi; Çolakoğlu, 2008: 158) .

Bu süreçte su hakkının en açık biçimde ortaya konulduğu belge, 2002 yılında yayımlanan “Genel Yorum 15” dir. Birleşmiş Milletler, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’nin ilkelerini, hukuk kurallarını detaylandıran ve bağlayıcı nitelikli iki sözleşmeden biri olan Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi’nin 4. bölümünde, Ekonomik ve Sosyal Konsey’e (ECOSOC) devrettiği görevleri izleyebilmek için “Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi”ni 1985 yılında kurmuştur. Komite, “genel yorumlar” olarak bilinen Sözleşme maddelerinin açıklamasını yayınlarak, bir anlamda Sözleşme’nin yorumunu sağlayan bir mekanizma olarak işlev görmektedir. Bu yorumlardan biri de su hakkı açısından önem taşıyan “Genel Yorum 15” tir (Çolakoğlu, 2008: 133).

11-29 Kasım 2002 tarihlerinde Cenevre’de gerçekleşen Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi oturumlarında, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme’nin 11 ve 12. maddeleri uyarınca kabul edilen Genel Yorum 15, su hakkına ilişkin taraf devletlerin yükümlülüklerini yerine getirmeleri için belirli standartları ve yol gösterici ilkeleri ortaya koyduğu gibi su hakkının normatif içeriğini belirlemesi bakımından da önemlidir (Özbilen, 2007: 53; Çolakoğlu, 2008: 134).

Su hakkının açıkça tanımlanması sürecinde önemli kararlardan biri de İnsan Hakları Konseyi’nin 28 Mart 2008’de kabul ettiği 7/22 nolu karardır. Karar, güvenli içme suyu ve sanitasyona erişim konusunda insan hakları sözleşmelerinin açık yükümlülükleri ile doğrudan ilgilidir. Bu kararla İnsan Hakları Konseyi, bütün devletlerin herkes için güvenli su ve koruyucu sağlık hizmetlerine erişimi sağlamasının insan hakları yükümlülüğü olduğunu kabul etmektedir.

Belirtilen karara atıfta bulunan ve güvenli içme suyu ve koruyucu sağlık hizmetlerine erişimin bir insan hakkı olarak resmen tanındığı BM Genel Kurulu, Bolivya’nın girişimiyle 28 Temmuz 2010’da bir araya gelmiştir. Genel Kurul üyeleri, 122 oya karşılık 41 çekimser oyla “Suya ve Koruyucu Sağlık Hizmetlerine Erişim Hakkı”nı bir insan hakkı olarak, 64/292 sayılı kararla kabul etmiştir (Deutsche Welle, 26.07.2010; BM 64/292 sayılı karar, 2010). Kararda, temiz içme suyu ve koruyucu sağlık hizmetlerinin, insan haklarının gerçekleştirilmesinin ayrılmaz bir parçası olduğu kabul edilmiştir. BM 64/292 nolu kararda,

1. Yaşamın tüm hazlarından ve tüm insan haklarından yararlanmak için zorunlu bir insan hakkı olarak, güvenli ve temiz içme suyu ile sağlık koşullarına erişim hakkını tanımaktadır;
2. Özellikle gelişmekte olan ülkelere yönelik; güvenli, erişilebilir ve uygun fiyatlı içme suyu ve sağlık koşulları sağlama yönündeki çabalarını arttırmak yönünde, uluslararası destek ve işbirliği kapsamında kapasite geliştirme ve teknoloji transferi alanlarında devletleri ve uluslararası organizasyonları finansal destek sağlamaya teşvik etmektedir,
3. İnsan Hakları Konseyi tarafından güvenli içme suyu ve sağlık koşullarına erişim ile ilgili insan hakları yükümlülükleri hakkında bağımsız bir uzman tarafından hazırlanması öngörülen yıllık raporun Genel Kurul'a sunulması memnuniyetle karşılanmış olup, söz konusu uzmanın Genel Kurul'un atmış altıncı oturumunda sunulacak raporunu, ilgili tüm Birleşmiş Milletler kurumları, fonları ve programları ile istişare içerisinde, güvenli ve temiz içme suyu ile sağlık koşullarına erişim konusundaki insan haklarının gerçekleştirilmesi ile ilgili temel zorluklar ve bu zorlukların Binyıl Kalkınma Hedeflerinin hayata geçirilmesi üzerindeki etkilerini içerecek şekilde çalışmalarına devam etmesi de önemle tavsiye edilmektedir.

Bu kararla, Su ve Koruyucu Sağlık Hizmetlerine Erişim Hakkı, uluslararası hukukun bir parçası haline gelmiştir. Ekonomik Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmeye taraf olan devletler, tüm bireyler için güvenli su ve koruyucu sağlık hizmetlerine erişimi sağlama sorumluluğunu inkâr edemeyeceklerdir. Bağlayıcı nitelikte olan karara istinaden devletler, suyu ambargo veya ekonomik-siyasi baskı aracı olarak kullanamayacaklardır. Gecekondu

yerleşimlerine, konut ve arsa durumuna bağlı ayrımcılık yapamayacaklardır. Su hakkını tam anlamıyla hayata geçirme kapasitesini azaltacak veya kapasitesine engel olacak nitelikte antlaşmaları yapamayacaklar, su hakkının engellendiği durumlarda kişiler, ulusal veya uluslararası hukukta hakkını arayabileceklerdir.

2. Su Hakkının Normatif İçeriği

BM Genel Kurulu’nun 64/292 sayılı kararı ile kabul edilen “Suya ve Koruyucu Sağlık Hizmetlerine Erişim Hakkı”nın normatif içeriği, daha önce 2002 yılında, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi tarafından yayınlanan Genel Yorum 15 ile ortaya konulmuştur.

Genel Yorum 15, paragraf 2 ile yapılan açıklamada su hakkı, “herkesin kişisel ve ev içi kullanım için yeterli, güvenli, kabul edilebilir, fiziki olarak erişilebilir ve bedeli ödenebilir suya sahip olma hakkı” olarak tanımlanmaktadır. Dünyada su miktarının zaman, mekân, iklim koşulları gibi nedenlerle farklı oranlarda olabileceğine işaret edilerek her koşul altında bile yeterlilik, kalite, erişebilirlik ve bedeli ödenebilirlik şartlarının sağlanması gerektiğini belirtilmektedir.

a. Yeterlilik

Genel Yorum 15’e göre, herkese kişisel ve ev içi kullanım (içme suyu, sanitasyon, çamaşır yıkama, yemek hazırlama, kişisel ve ev hijyeni) için yeterli ve sürekli su temin edilmelidir (paragraf 12 (a)). Suyun kişisel ve ev içi kullanım için yeterli ve

sürekli olmasını öncelikli şart koşan Genel Yorum 15, yeterli su miktarının Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ/WHO) kriterleri ile uyumlu olması tavsiyesinde bulunmuştur. Aynı zamanda bazı bireylerin ve grupların, sağlık, iklim ve çalışma koşullarından ötürü su ihtiyacının artabileceği belirtilmiştir. Dünya Sağlık Örgütü, kişi başına günlük minimum temel su ihtiyacını 20 litre, ortalama ihtiyacı ise 50 litre olarak belirlemiştir (Özbilen, 2007: 61). Günlük su tüketim miktarı beş litreden az olan durumlarda erişim sağlanamamış kabul edilmektedir (Topçu, 2008: 36).

b. Kalite (Temiz Su)

Genel Yorum 15, suyun, insan sağlığını tehdit edecek tehlikeli maddeleri (mikro organizmalar, kimyasal maddeler ve radyo aktif atıklar vb.) içermemesi ve kişisel veya ev içi kullanım için kabul edilebilir renk, koku ve tatla olması gerektiğini belirtmektedir (paragraf 12 (b)). Kullanma ve içme sularının insan ve hayvan sağlığına zarar vermemesi için zararlı maddelerden arınmış olması zorunludur. Bir suyun sağlıklı olarak nitelendirilebilmesi için DSÖ tarafından bazı normlar geliştirilmiştir: İçinde hastalık yapıcı mini canlılar ve vücutta zehirli etki yapacak kimyasal maddelerin bulunmadığı suya, “Güvenli Su”; güvenli su tanımı ile aynı anlamda kullanılmasının yanı sıra, temiz suyun özelliklerini taşıyan ve yaşam için gerekli mineralleri istenen oranda içeren suya, “Sağlıklı Su”; insan sağlığına herhangi bir zararlı bir etki göstermeksizin istenildiği kadar tüketilebilen, zararlı kabul edilebilecek miktarda ve tipte mikroorganizmalar, mineraller ve organik maddeler içermeyen suya, “İçilebilir Su” tanımları getirilmektedir. Kullanma suyunun da sağlığı tehlikeye atmayacak nitelikte olması gerekmektedir. Bir suyun

içilebilir veya kullanılabilir olup olmadığına karar verebilmek için, suyun fiziksel ve kimyasal özellikleri yanı sıra suyun mikrobiyolojik özelliklerinin de bilinmesi gerekmektedir (Aslan, 2009: 66). Suda, yaygın kirletici etmen olarak bulunan patojen biyolojik etmenler, dünyanın birçok bölgesinde, en önemli su kirletici unsurudur. Tarım ve endüstride kullanılan 60.000'in üzerindeki kimyasalla, sanayileşme, tarımsal pestisitlerin kullanım yaygınlığının ve oranının artması, kimyasal kirlenmenin ön plana çıkmasına yol açmıştır. Su toplama havzalarında, yapılaşmaya izin verilmesi, yeraltı depolama tanklarından sızıntılar, tarımsal akıntılar, elverişsiz endüstriyel uygulamalar, madencilik uygulamaları, atık kimyasalların toprak altına enjeksiyonu, korozif sular kirletici uygulamalar olarak belirmektedir. Kentsel altyapının yetersizliği ve dezenfeksiyon uygulamalarının kendisi de önemli boyutlarda su güvenliğini tehdit etmektedir. Lağım suları ile kirlenen sularda bakteri ve virüs oranı artarak, tifo, dizanteri, hepatit, kolera ve diğer bulaşıcı hastalıkların bu yolla yayılımına sebep olmaktadır (Güler ve Çobanoğlu, 1994: 16).

Kirli sulardan elde edilen bitkisel ve hayvansal gıdalar da aynı oranda insan sağlığını tehdit etmektedir. Kırdan kente göç yoluyla gelen ve gecekondu mahallesine yerleşen yoksulların, sınırlı geçim olanakları ile hayatta kalabilmek için bahçesinde tarımsal veya hayvansal yetiştiricilik yapması yaygın bir uygulamadır (Demir, 2002: 293). Güvenilir su erişimi bulunmaması halinde yetiştirilen ürünlerin de sağlıklı olduğundan bahsetmek mümkün olamayacaktır.

Su kaynaklı salgın hastalıklar, enfeksiyöz veya toksik etkenlerin etkisinde kalmaya yol açan kirlenmeler, bebek ölüm oranları, insan ömrü uzunluğu gibi ölçütler,

bölgelerin sağlıklı su kaynaklarına sahip olma ile olmaması arasındaki farkı ortaya koymaktadır. Sudan kaynaklı riskler toplumun bütün kesimlerinde eşit bir şekilde ortaya çıkmamaktadır. Su kısıtlılığı dönemlerinde yoksullar, güvenli olmayan alternatif su kaynaklarına kayarken kentin orta ve üst gelir gruplarının alternatif temiz kaynaklara erişebilmesi her zaman için olasıdır (Güler ve Çobanoğlu, 1997: 39).

c. Erişilebilirlik:

Suyla ilgili faaliyet ve hizmetler herkes için ayrımcılık yapılmadan erişilebilir olmalıdır. Erişilebilirliğin dört yönü vardır: fiziksel erişilebilirlik, ekonomik erişilebilirlik, kullanıcılar arasında ayrımcılık yapmama ve bilgiye erişilebilirliktir (Genel Yorum 15, paragraf 12 (c)).

i) Fiziksel erişilebilirlik: Suya, toplumun bütün kesimlerin güvenli bir şekilde fiziksel erişimi sağlanmalıdır. Yeterli, güvenli ve kabul edilebilir su, her bir evin, eğitim kurumunun ve işyerinin içerisinde veya hemen yakınında olmalıdır. Su ile ilgili tüm faaliyet ve hizmetler yeterli kalitede, kültürel açıdan uyumlu ve cinsiyete karşı duyarlı olmalı, yaşam süresi ve özel hayatın gereklerine önem vermelidir. Fiziksel güvenlik, su ile ilgili faaliyet ve hizmetlere erişimi engellememelidir (Genel Yorum 15, paragraf 12 (c) (i)).

Suya fiziksel olarak erişilebilirliğin uygunluğu, bölgeden bölgeye, ülkelerin gelişmişlik düzeylerine göre değişmektedir. Gelişmiş bir ülkede ev içinde akar su,

minimum standart olarak kabul edilirken Afrika gibi az gelişmiş bölgelerde yarım saat içinde suya erişim temel kabul edilmektedir. Tablo 6’da da görüldüğü gibi, Dünya Sağlık Örgütü tarafından erişim ölçütleri mesafe ve miktar yönüyle belirlenmiştir: kabul edilen yeterli miktarda suya optimal erişim, ev içinde akan su aracılığı ile günde 100 ila 300 litredir. Bu miktarı sağlayan su kaynağının 100 ila 1000 m. içinde bulunması ya da suyu alıp getirme süresinin 5 ila 30 dakika arasında olması temel erişim olarak tanımlanmıştır. Örgüt, su kaynağı bir kilometreden uzakta olduğunda ya da suyu alıp getirme süresi 30 dakikadan fazla olduğunda suyu erişilemez olarak kabul etmiştir (Özbilen, 2007: 61).

Tablo 6: Suya Erişim ve Tüketim Miktarı

Hizmet Düzeyi	Uzaklık/Zaman	Olası Su Miktarı
Erişilemez	1 kilometreden daha fazla ya da su alıp gelme 30 dakikadan daha fazla	Çok düşük (sıklıkla günlük kişi başına 5 litreden daha az)
Temel Erişim	1 kilometre içinde /alıp getirme 30 dakika içinde	Yaklaşık olarak günlük kişi başına 20 litre
Orta Düzey Erişim	Suyun en azından bir musluk aracılığıyla sağlanması (ya da 100 metre içinde ya da toplam alıp getirme süresi 5 dakika)	Yaklaşık günlük kişi başına 50 litre
Optimal Erişim	Suyun ev içinde çok sayıda musluk aracılığıyla sağlanması	Yaklaşık günlük kişi başına 100-300 litre

Kaynak: Topçu, 2008:36

ii) Bedeli ödenebilirlik: Genel Yorum 15, su ve su ile ilgili faaliyet ve hizmetlerin bedellerinin herkes tarafından ödenebilir olması gerektiğine işaret etmektedir. Suyun teminindeki doğrudan veya dolaylı ücret ve masraflar ödenebilir olmalıdır ve diğer hakların hayata geçirilmesini engellememelidir (paragraf 12 (c) (ii)).

Genel Yorum 15, suyun bedelinin ödenebilir olması politikasında taraf devletlerin kendi sosyal ve ekonomik şartlarını dikkate alan bir çerçevede, hakkaniyetle, bedelsiz veya düşük maliyetli fiyatlandırma politikalarının benimsenmesini tavsiye etmektedir. Aynı dokümanda ödenebilirlik açısından suyun sadece ekonomik bir değer olarak değil, sosyal ve kültürel bir değer olarak ele alınması gerektiğini belirtmektedir. Suyun bedelinin ödenebilir olması için taraf devletler,

- a) düşük masraflı, uygun teknik ve teknolojilerin kullanılması,
- b) bedelsiz veya düşük fiyatlandırma politikalarının uygulanması,
- c) gelir desteklerini içeren politikalar uygulanması,

gibi uygun tedbirleri kabul etmelidirler. Su hizmetlerine dair bütün ödemeler hakkaniyet ilkesi ile temellendirilmelidir. Gerek özel gerek kamu kuruluşlarınca sağlanan su hizmetlerinin toplumun dezavantajlı kesimleri de dâhil olmak üzere herkes tarafından ödenebilir olması güvence altına alınmalıdır. Hakkaniyet ilkesi, yoksul hane halkının daha zengin hane halkları ile karşılaştırıldığında su masrafları altında ölçüsüzce ezilmemesini gerektirmektedir (paragraf 27).

Bedeli ödenebilirlik ile ilgili standartların tespiti her ülkenin kendi şartlarına göre tayin edilmelidir. 2006 yılı İnsani Gelişme Raporu, ilgili standart limitinin (hane halkı harcamalarının içinde suya yapılan harcama oranı) yüzde 3 olduğunu belirtmektedir. Genel Yorum 15, ekonomik bakış açısı ile maliyetlerin geri ödenmesi yaklaşımının, özellikle yoksul kesimlerin su ve koruyucu sağlık hizmetlerine erişimin engellememesi gerektiğine işaret etmektedir (Özbilen, 2007: 57).

Öte yandan su kaynakları yönetimi ve dağıtımı, “Washington Uzlaşması” olarak bilinen neoliberal ekonomik görüş tarafından hem kârlı hem de stratejik önemde bir konu olarak görülmeye başlanmıştır. Neoliberal politikalar, kısa dönemde istikrar, orta ve uzun dönemde de yapısal uyum programları aracılığıyla üretim yapılarının dış ticarete konu olan mallara doğru yönlendirilmesini, özelleştirme yoluyla ekonomi içindeki kamu kesiminin ağırlığının azaltılmasını amaçlamıştır. Bu amaçlar doğrultusunda da, uygulandıkları ülkelerde sağlık, eğitim ve konut gibi sosyal sektörlere ve altyapı hizmetlerine yapılan kamu cari ve yatırım harcamalarının ve çeşitli alanlarda uygulanan sübvansiyonların kısılmasına yol açarak yoksulların geçim yükünü arttırmıştır. Yapısal uyum programları kapsamında ilk alınan önlemlerden birisi, sağlık, eğitim, elektrik, su, ulaşım vb. hizmetlerle kimi gıda maddelerinden oluşan temel mal ve hizmetlere verilen sübvansiyonların kaldırılması ve kamu hizmetlerinin konut piyasalarıyla birlikte artan ölçülerde ticarileşmesi ve bunun doğal sonucu da bu hizmetlere ödenen bedellerin artışı olmuştur (Şenses, 2009: 195-197).

Neoliberal görüşe göre, suyun kamu malı olarak değerlendirilmesi zaten kısıtlı olan kaynakların ziyan edilmesi anlamına gelmekte, sorunun çözümünde yetersiz kalmaktadır. Bu görüşün önde giden temsilcisi, Dünya Bankası’na göre su sorununun üç önemli nedeni vardır:

- 1) *Suyun değerinin altında fiyatlandırılması:* Kullanıcılar genellikle suyu ekonomik yani kısıtlı bir mal olarak algılamamakta, piyasa sistemi bu

kısıtlılık sorununu çözmeye yeterince kullanılmamaktadır. Fakat su sunumunun bir maliyeti vardır. Bu maliyet çevresel maliyetleri, su sağlama maliyetlerini, alternatif kullanımlardaki değerin bedeli anlamına gelen fırsat maliyetlerini ve yeraltı suları gibi sınırlı kaynakların tüketimini de içerir. Bunların yanı sıra ev tesisatı gibi toplumu bir bütün olarak ilgilendirmeyen özel maliyetler olduğunu da belirtmek gerekir.

2) *Suyun kamu malı olarak sınıflandırılması*: Suyun “kamu malı” zihniyeti ile yönetilmesi, maliyeti karşılanmaya ve kirleticilerden ücret alınmaya çalışılsa da herkesin kullanımına açık olması, su sorunun nedenlerinden biridir.

3) *Çevresel dışsallıkların ölçülebilirlik sorunu*: Suyun evlerde, sanayide ve diğer sektörlerde kullanımı, çeşitli çevresel maliyetler getirmekte, kullanılmış yüksek tuzlu, kimyasal maddelerle kirlenmiş su, yeniden nehirlerle, denizlere dönmektedir (Güler, 1999: 20-22).

Su kullanımından doğan pozitif bir dışsallık, sağlıklı ve yeterli miktarda suyun nüfusun büyük bir bölümüne yaygınlaştırılması sonucu elde edilen toplumsal kazançtır. Dünya Bankası'na göre dışsal faydaya rağmen su fiyatı yükseltilmelidir. Hizmet dışında kalan alanlara hizmet götürülmesi ve yoksul kullanıcılara çapraz subvansiyon (cross-subsidy) yapılabilmesi için çoğunluğun su sunumuna mali katkısı arttırılmalıdır. Banka yoksul tüketiciler için uygulanabilecek bir başka politika önerisi yaparak, evsel kullanım için gerekli minimum miktarda su kullanmanın teşvik

edilmesi; bu miktardaki kullanımlar için çok düşük fiyatlı ya da bedava uygulama yapılmasının mümkün olduğunu da belirtmektedir (Güler,1999: 22-23).

iii) Ayrım gözetmeme: Su ve suyla ilgili olanak ve hizmetler, toplumun en az hizmet edilen kısımları da dâhil olmak üzere hukuken yasaklanan herhangi bir ayrımcılığa maruz bırakılmadan herkesin eşit bir şekilde erişimine açık olmalıdır (Genel Yorum 15, paragraf 12 (c) (iii)).

Su ile ilgili hizmet sunumunda ayrım çeşitli şekillerde gelişebilir. Su kalitesinde farklılık oluşması, su hizmetleri sunumunda zorunlu altyapı tesislerinin niteliği ve kapasitesi bu ayrımın önemli göstergeleridir. Yoksulların yaşadığı mahalleler kent çeperlerinde ya da engebeli arazilerde yer aldığından altyapı inşaat maliyetleri artmaktadır. Bu durum Türkiye Sanayici ve İş Adamları Derneği (TÜSİAD) tarafından 2008 yılında yaptırılan bir çalışmada da vurgulanmıştır. Raporda (2008: 40) şebeke suyu hizmetlerinde taşıma maliyetlerinin çok yüksek olduğu, örneğin elektrik sektöründe % 5, doğalgaz sektöründe % 2.5 iken şebeke suyunda % 50 olduğu belirtilmektedir. Bu nedenle çoğunlukla yoksulların yaşadığı mahallelere kentsel altyapı ya hiç gitmemiştir ya da çok eskidir.

Sık sık kesintilerin yaşanması da su hizmetlerini aksatmakta ve eşitsiz bir durum oluşturmaktadır. Piyasa çözümlerinin dayatıldığı günümüzde su hizmetlerinin özelleştirilmesi, yoksullar aleyhine fırsatları daraltmaktadır. Özel sektör, kârını azaltan yatırım maliyetlerini ödemeye yanaşmayacağından kamu hizmetlerinin özel sektör eline geçmesi, var olan eşitsiz koşulları daha da derinleştirecektir.

Bu durum TÜSİAD raporunda da kendini göstermektedir. Raporda, su kaynaklarının ve dağıtımının, dünya örneklerinde olduğu gibi piyasalaştırılması gerekliliği vurgulandıktan sonra gelir seviyesi yüksek yerleşim yerlerinde kalite ölçütlerinin esas alınması gerektiği, yoksul bölgelerde ise minimum kalite ölçütlerine uyularak esnek fiyatlandırma yapılması önerilmektedir (TÜSİAD, 2008: 99). Liberallere göre yoksullar ya su kalitesinden ödün verecektir ya da maliyetine katlanacaktır.

iv) Bilgiye erişebilme: Suyla ilgili konularda bilgi talep etme, bilgi alma ve bilgi vermeyi içermektedir (paragraf 12 (c) (iv)). Kentsel su hizmeti sağlayıcılarının su ile ilgili hizmet sunumunda suyun yeterliliği ve kalitesi ile ilgili her an bilgiyi sağlama sorumluluğu vardır. Ancak bilgi çağı olarak da isimlendirilen günümüzde bilgiye erişim, toplumun bazı kesimleri için hâlâ sorunludur. Kentsel altyapı ve hizmet sorunu yaşayan bölgeler çoğunlukla yoksulların yaşadığı, kentin gecekondu kesimleridir. Kent yoksullarının hizmet alımında yaşadığı yoksunluk, bilgiye erişim konusunda da kendisini göstermektedir. Dahası eşitsiz koşulların egemen olduğu toplumda eşit haklardan bahsetmek var olan eşitsizlikleri derinleştirmekten başka bir anlam ifade etmemektedir.

3. Su Hakkı Konusunda Devletlerin Yükümlülüğü

Su hakkına ilişkin devletlerin yükümlülüklerini tartışmasız bir şekilde ortaya koyan belge, BM 64/292 sayılı karardır. Bu kararla “Güvenilir içme suyuna ve koruyucu sağlık hizmetlerine erişim” bir insan hakkı olarak kabul edilmiştir. Bütün insan

haklarında olduğu gibi, su hakkının tam anlamıyla hayata geçirilmesini teminat altına almada öncelikli sorumluluk devlete aittir. BM, güvenli su ve koruyucu sağlık hizmetlerinin dağılımının üçüncü taraflara devredilmesinin o devleti insan hakları bağlamındaki yükümlölüklerinden muaf tutmayacağı belirtmektedir.

Devletler,

- a) Halihazırda hizmet götürölmeven ve yeterli hizmet alamayan bölgeleri de kapsayarak güvenli içme suyu ve sağlık hizmetlerine erişim için finansal stratejileri de içeren kapsamlı plan ve stratejiler ile mevzuatı belirleyecek uygun araç ve mekanizmalar geliştirmeye,
 - b) Güvenli içme suyu ve sağlık hizmetleri tedarikinin planlanması ve yürütölmesinde tam şeffaflık ve o bölgedeki duyarlı yerel topluluklar ve ilgili paydaşların aktif, özgür ve kayda değeri katılımını sağlamaya,
 - c) Cinsel eşitliği savunan ayrımcılık karşıtı ilkelere özen göstererek, savunmasız ve dışlanmış insanlara özel önem göstermeye,
 - d) Hizmetleri ulaşım süreci boyunca izlemeye,
 - e) Ülkelerin insan hakları bağlamındaki yükümlölükleriyle paralel bir şekilde tüm hizmet sağlayıcılar için etkin, düzenleyici çerçeveler benimseyip tatbik etmeye ve yeterli kapasiteye sahip, kamu yararı gözetilen düzenleyici kurumların bu düzenleyici süreçleri gözlemleyip gerektiğinde dayatmalarda bulunabilmelerine olanak tanımaya,
 - f) Gereken düzeyde erişilebilir hesap verebilirlik mekanizmaları devreye sokarak insan hakları ihlallerine karşı etkin yasal çareler oluşturmaya,
- yükümlüdür (BM Genel Kurulu, 2010: 44).

Benzer şekilde, Taraf Devletlerin Yükümlülüklerinin İçeriği'ni belirleyen BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi'nin hazırladığı Genel Yorum 3'te de, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi'nin amacına ulaşabilmesi için devletlerin her hakkın hayata geçirilmesini en azından asgari düzeyde sağlama konusunda temel yükümlülük altında olduğunu belirtilmektedir (Genel Yorum 3, paragraf 3).

BM İnsani Gelişme Raporu 2006, güvenli içme suyu ve koruyucu sağlık hizmetlerine erişim dâhil olmak üzere Binyıl Kalkınma Hedeflerine ulaşabilmek için devletlerce dört alanda yeni politikalar ve geniş yaklaşımların kabul edilmesini şart koşmaktadır. Bunlar su hakkını tanıma, ulusal stratejiler geliştirme, uluslararası yardım ve su ile sanitasyon için küresel bir eylem planı oluşturulmasıdır (UNDP, 2006: 60-74).

Rapora göre, ilk olarak gerçekleştirilmesi gereken, temiz suya sahip olmanın bir insan hakkı olarak kabulüdür. “Herkes günde en az 20 litre temiz suya sahip olmalıdır ve yoksullara bu bedava sağlanmalıdır.” Raporda tüm hükümetlerin, içeriği muğlâk anayasal prensiplerin ötesine giderek suya, güvenilir, kolay erişilebilir ve ucuza ulaşmayı temel bir insan hakkı yapan yasal uygulamalar yapması gerektiği savunulmaktadır.

İkinci olarak su ve temizlik koşulları için ulusal stratejiler oluşturulmalıdır. Rapora göre, gelişmiş ülkelerin GSMH'lerin en az % 1'ini yoksul ülkelerde temiz su ve sağlık koşullarının iyileştirilmesi ve adil paylaşım için harcamaları gerekmektedir.

Su ve temizlik harcamaları silahlanma harcamalarının yanında çok küçük kalmaktadır. Örneğin Etiyopya'nın askeri bütçesi, su ve temizliğe ilişkin bütçesinin 10 katı; Pakistan'da ise 47 katıdır.

Üçüncü olarak daha çok uluslararası yardım sağlanmalıdır. 2006 İnsani Gelişme Raporuna göre her yıl yaklaşık 4 milyar dolar kaynak ayrılması gerekmektedir. Kalkınma yardımları, son 10 yılda reel anlamda gerilemiş olmasına rağmen su ve temizlik alanında Binyıl Kalkınma Hedefleri'ni yakalayabilmek için yardım miktarının iki katına çıkarılması gerekmektedir.

Dördüncü olarak ulusal kaynakların harekete geçirilmesi ve politikalar oluşturulması önemli olmakla birlikte, bazı ülkelerin buna gücünün yetmemesi nedeniyle uluslararası yardımın yanı sıra su ve temizlik konusunda daha geniş bir eylem planına gerek vardır.

Su hakkının devletlere getirdiği yükümlülükleri ortaya koyan bir diğer belge, Genel Yorum 15'tir. Belgede, temel bir insan hakkı olan su hakkı için yeterlilik, kalite, erişilebilirlik koşulları ve devletlerin yükümlülükleri belirlenmiştir. Bu yükümlülükler aşağıdaki gibidir (Genel Yorum 15, 2002: par.37):

— Hastalıkları önlemek amacı ile kişisel ve ev içi kullanım için gerekli ve yeterli olan asgari miktardaki suya erişimin güvence altına alınması,

— Özellikle dezavantajlı kimseler ve toplum dışına itilmiş kişilerin suyla ilgili hizmetlerden faydalanma haklarının hiçbir ayırım gözetilmeksizin güvence altına alınması,

- Çok uzun bekleme sürelerini engellemek amacı ile evlerden makul uzaklıkta ve yeterli sayıda su tedarik yerlerinin sağlanması,
- Suya fiziksel erişimde kişilerin güvenliğinin tehdit edilmemesi,
- Mevcut bütün su olanakları ve hizmetlerin eşit şekilde olmasının güvence altına alınması,
- Toplumun tamamına yönelik bir su stratejisi ve eylem programının kabulü ve uygulanması; strateji ve eylem planının katılımcı ve şeffaf bir süreç içinde yapılması, periyodik olarak gözden geçirilmesi,
- Su hakkının gerçekleşme düzeyinin takibi,
- Toplumun risk altındaki kesimlerinin ve toplum dışına itilmiş kişileri koruma için daha düşük masraflı hedefleyen programların kabulü,
- Suya bağlı olarak oluşan hastalıkların önlenmesi, tedavi ve kontrolü için tedbirlerin alınması, özellikle yeterli temizlik, sağlık imkânlarına erişimin güvence altına alınması.

Genel Yorum 15'e göre, su hakkının tam olarak hayata geçirilmesi için uluslararası işbirliği, uluslararası destek ve beraber hareket etmek önemli olup ekonomik açıdan daha gelişmiş olan taraf devletlerin geliştirmekte olan devletlere yardımcı olma sorumluluğu vardır. Genel Yorum 15'e göre su hakkı taraf devletlere üç tür yükümlülük getirmiştir. Bunlar, saygı duyma, koruma ve yerine getirme yükümlülüğüdür (Genel Yorum 15, 2002: par. 17–29).

Saygı duyma yükümlülüğü, taraf devletlerin su hakkının kullanılmasına doğrudan veya dolaylı müdahale eden davranışlardan kaçmalarını öngörmektedir. Yükümlülük

elverişli suya eşit bir şekilde erişimi engelleyecek ya da kısıtlayacak herhangi bir uygulama veya eylemden veya keyfi müdahaleden kaçınmayı içerir.

Koruma yükümlülüğü, taraf devletlerin su hakkından faydalanılmasını engellemeye yönelik herhangi bir üçüncü kişi müdahalesini önlemeyi içermektedir. Üçüncü kişiler bireyleri, grupları, şirketleri, diğer tüzel kişileri ve bunların otoritesi altında çalışan kişileri kapsamaktadır. Buradaki yükümlülük üçüncü kişiler tarafından diğer insanların yeterli miktarda suya eşit biçimde erişiminin engellenmesi, su kaynaklarının kirletilmesi ve doğal kaynaklar, kuyular ve diğer su dağıtım sistemleri dâhil olmak üzere bütün su kaynaklarından adil olmayan şekilde su çıkarılması gibi durumları engelleyecek gerekli ve etkili yasal ve diğer tedbirlerin alınmasını içermektedir.

Su hizmetlerinin üçüncü kişiler tarafından verildiği ya da denetlendiği durumlarda da devletler eşit, bedeli ödenebilir ve fiziksel olarak erişimin mümkün olduğu, yeterli güvenilir ve kabul edilebilir su temininin tehlikeye düşürülmesini engellememelidir. Bunun için bağımsız ve gerçek bir toplumsal katılımı ve uymama halinde ceza verilmesini de içeren etkili bir denetim sistemi kurulmalıdır.

Yerine getirme yükümlülüğü, kolaylaştırma, geliştirme ve sağlama unsurlarını içermektedir. Taraf devletlerin bireylerin ve toplulukların haktan faydalanmasına yardımcı olmak amacıyla, olumlu tedbirler almasını gerektirir. Bu kapsamda yükümlülük, hakkın ulusal siyasal ve yasal sistemlerce yeterli derecede tanınması için yasal uygulamalar başta olmak üzere, hakkın gerçekleştirilmesi için ulusal su

stratejisi ve eylem planı kabulünü, su bedelinin herkes tarafından ödenebilmesi ve özellikle kırsal ve yoksulluk bölgelerinde suya erişimin gerçekleştirilmesini ve sürekli hale getirilmesini içermektedir (Topçu, 2008: 28). Yerine getirme yükümlülüğü, suyun satın alınabilir olmasının garanti altına alınmasını öngörür. Su hizmetleri, eşitlik ilkesi ile yürütülmelidir. Yoksullar, su giderleri altında orantısızca ezilmemelidir (Genel Yorum 15, paragraf 27).

Taraf devletler, özel ve genel yükümlülüklerini yerine getirmek için su hakkının gerçekleşmesini engelleyen unsurları ortadan kaldırmalıdır. Devletlerce bu konudaki eylemsizlik durumu, hak ihlali ile aynı şeydir. Taraf devletler temel yükümlülüklerini yerine getirmekten kaçınamaz (Genel Yorum 15, paragraf 45).

Her devlet, su hakkının gerçekleşmesi için kendi ülkesine uygun önlemleri belirleme hakkına sahiptir. Mevcut yasalar, stratejiler ve politikalar su hakkından doğan yükümlülükler açısından gözden geçirilmelidir (Genel Yorum 15, paragraf 46).

Adım atma görevi, su hakkının gerçekleşmesi için taraf devletlerce ulusal bir strateji ya da eylem planı benimsenmesini zorunlu kılmaktadır. Bu strateji,

- a) İnsan hakları hukukuna ve ilkelerine dayalı olmalıdır,
- b) Su hakkının tüm yönlerini ve devletin yükümlülüklerini kapsamalıdır,
- c) Hedefleri belirlenmelidir,
- d) Hedefler ve sonuç için zamanlama yapılmalıdır,
- e) Göstergeleri açık olmalıdır (Genel Yorum 15, paragraf 47).

2010 yılında, New York'ta düzenlenen hükümet müzakereleri için eyleme dayalı bir çıktı belgesi olan Sözü Tutmak Raporunda, Genel Sekreter Ban Ki-moon, Binyıl Kalkınma Hedefleri'ne ilerlemedeki noksanlıkların hedeflerin ulaşamaz olmasından veya zamanın daralmasından değil, yükümlülüklerin yerine getirilmemesinden, yetersiz kaynaklardan, odaklanma ve hesap verilebilirlik eksikliklerinden kaynaklandığını ve bunun da finansal, hizmetsel ve teknik desteğin ve ortaklıkların sağlanmasında başarısızlıklara yol açtığını açıklamaktadır. Bu noksanlıkların sonucu olarak, yoksul insanların hayatlarında iyileştirmelerin kabul edilemez kadar yavaş olduğunu ve zorlukla elde edinilen kazanımların gıda ve ekonomik krizlerle aşındığını belirtmektedir.

Kuşkusuz yaşama hakkı, en öncelikli insan hakkıdır. Güvenli suya erişim ise bu hakkın ayrılmaz bir parçasıdır. Su hakkının tanımlanması, normatif içeriğinin belirlenmesi, genel olarak tüm taraflarca kabul görmesi elbette önemlidir. Ancak, BM Genel Sekreteri tarafından da itiraf edildiği gibi, dünya çapında yaklaşık 0.9 milyar insanın hala iyileştirilmemiş su kaynakları kullanması, 2,6 milyar insanın da temel sağlık hizmetlerinden mahrum olması sorunun çözümü için gereken adımların atılmadığının bir göstergesidir.

Suyun bir yandan metalaştırılması, diğer yandan da insan hakkı olarak kabul edilmesinin sorunun çözümünü engelleyen temel çelişki olduğu açıktır. Piyasa güçlerinin eline bırakılan su kaynakları elbette kâr arayışları içinde yönetilecektir. Washington uzlaşması tarafından suyun kamusal niteliği göz ardı edilerek kaynaklar, siyasi ve ekonomik bir güç olarak yönetilmek istenmektedir.

Suyun meta, kişilerin de müşteri olarak görüldüğü bir su yönetim sisteminde, normların ekonomik gücü zayıf kesimlere göre belirlenmesi beklenebilir mi? Ya da eşitsiz bir güç ilişkisi içinde yoksulların hizmetlerdeki eksikliği veya oransızlığı giderme yolunda adım atılmasını bekleme olasılığı var mıdır? Tüm bu soruların yanıtı yoksullar açısından olumsuz görülüyor. Yasal düzenlemelerin herkes için eşit mesafede, hatta güçsüz kesimlerin haklarını korumak için pozitif bir ayrımın var olmasını beklemek, su hakkının gerçekleşmesi için zorunlu bir koşuldur. Bir başka ifade ile su hakkından yararlanmayı temin edecek koşulların devletlerce yasal güvence altına alınmış olması ve suyun kamusal niteliğinin korunması, bu hakkın gerçekleştirilmesi ve geliştirilmesi için ön koşuldur.

E. TÜRKİYE’DE SU HAKKI

Hukukta bir hakkın tanınması, iki boyut içermektedir: Hakkın sosyo-psikolojik yönü ile hakkın hukukî-işlevsel olarak adlandırılabilen boyutu. Sınıfsal, cinsel, dinsel ve etnik ayrım gözetilmeksizin toplumun her kesimi için hakların kabulü ve bunun toplumsal ve bireysel sonuçları, konunun sosyo- psikolojik boyutunu oluşturmaktadır. Devletlerce güvence altına alınan haklar, kişilerin birey olarak üyesi olduğu topluma bağlılığını güçlendirmektedir. Hakların gerçekleşmesi için devletlerce yapılan düzenlemeler, toplumun güçsüz kesimlerinin yoksunluklarını ve eşitsizlikleri azaltmaktadır.

Sav (2007: 345), daha kolay anlaşılabilir olan hukuki ve işlevsel boyutta, bir “hak”ın hukukta var olabilmesi için, kamu otoritesinin bu hakla bağdaşmayan, hakkın ihlali niteliğindeki eylemleri denetlemesi, gözden geçirmesi ve ihlal niteliğindeki eylemleri durdurması gerektiğini belirtmektedir. Bu bağlamda, hakkın yararlanıcısı, hakla ilgili olarak örneğin hakkın ihlal edilmesi durumunda yasal işlem başlatabilecektir.

Ülkemizde ise su hakkını garanti altına alan, doğrudan bu konuda yapılmış kanuni bir düzenleme bulunmamaktadır. BM tarafından 122 oya karşılık 41 çekimser oyla kabul edilen “Güvenli suya ve koruyucu sağlık hizmetlerine erişim hakkı”na ilişkin 64/292 sayılı karara karşı çekimser kalan Türkiye’de su konusunda çerçeve bir yasa da oluşturulmamıştır. Anayasa hükümleri, Medeni Kanun hükümleri, yeraltı suları hakkında kanun su ile ilgili mevzuatı oluşturmaktadır.

Su ile ilgili mevzuatın ve kurumsal teşkilatın gelişimi, kaynakların korunması ve hizmet sorumluluğu yönlerinden farklılaşmaktadır. Su hizmetlerinin sağlanmasına ilişkin yasal düzenlemeler, Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren ele alınmışken su kaynaklarının korunması ve geliştirilmesine ilişkin düzenlemeler daha geç mevzuatımıza dâhil olmuştur. Tüzel düzenlemelerimizde, “sular hukuku”, “malvarlığı hukuku”nun bir konusu olarak yer almaktadır. Bugünkü hukuksal yapının temelini oluşturan ve diğer alanlarda olduğu gibi “su hukuku” alanında da ilk kurallar “Roma Hukuku” tarafından oluşturulmuştur. Roma Hukuku’nun bireyci anlayışına uygun olarak, toprağın üstünde ve altındaki su, toprak mülkiyetinden ayrı olarak düşünülmemiştir. Bu düşüncenin sonucu olarak sular toprağın ayrılmaz bir

parçası sayılarak, suya sahip olmak için toprağa sahip olmak yeterli görülmüştür. Roma Hukuku'nda sadece devamlı olarak akan sular özel mülkiyetin dışında bırakılmışlardır (Sav, 2007: 354; SÇG, 2009: 31).

1970'li yıllardan başlayarak çevre sorunları ile tanışan ülkemizde ise 1982 Anayasası ile “*Sosyal ve Ekonomik Haklar ve Ödevler*” bölümü, madde 56'da “*Herkes, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir. Çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek Devletin ve vatandaşların ödevidir.*” şeklinde düzenleme yapılarak çevre hakkı hukukumuzda girmiş ve “*çevre koruma*” kavramı gelişmeye başlamıştır.

Bu madde açıkça çevre hakkı ya da su hakkı kavramlarından söz etmemekte, ancak diğer klasik haklarla ve özellikle de yaşam hakkıyla ilgi kurarak çevre hakkına “*dolaylı*” bir düzenlemeyle yer vermektedir. Madde “*Herkes, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir.*” hükmü ile yaşam hakkının ancak sağlıklı ve dengeli bir çevrede gerçekleşebileceğini belirtmektedir. Gürseler (2008: 199), Anayasa'nın bu düzenlemeyi “*Ekonomik ve Sosyal Haklar ve Ödevler*” bölüm başlığı altında yapmış olması dolayısı ile “*sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkının*” yerine getirilmesinde ekonomik koşulların bir sınır olarak belirlendiğine dikkat çekmektedir.

Daha önce belirtildiği üzere, Genel Yorum 15'te taraf devletlere, bireylerin ve toplulukların haktan faydalanmasına yardımcı olmak amacıyla, olumlu tedbirler alması, bu kapsamda su hakkının, ulusal siyasal ve yasal sistemlerce yeterli derecede

tanınması için yasal uygulamalarda bulunulması yükümlülüğü verilmiştir. Su hakkının en açık şekilde tanımlandığı Genel Yorum 15'e dayanak teşkil eden BM Ekonomik ve Sosyal Haklar Sözleşmesi, Türkiye tarafından 15 Ağustos 2000 tarihinde imzalanmıştır. Diğer yandan Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi ve Çocuk Hakları Sözleşmeleri, aralarında Türkiye'nin de bulunduğu, imzalayan devletler için bağlayıcı niteliktedir. Anayasa hükümleri çerçevesinde milletlerarası anlaşmalar kanun hükmünde olmasına rağmen su hakkı, ülkemizde doğrudan Anayasal güvence altına alınmış değildir.

1. Su Hukuku

Ulusal mevzuat içinde su hukuku araştırılırken suyun kamusal bir varlık mı yoksa mülkiyete konu edilebilen ekonomik bir varlık olup olmadığı hususunun açığa kavuşturulması, su hakkı açısından önemlidir.

1982 Anayasasının 168. maddesi, "Tabii servetler ve kaynaklar devletin hüküm ve tasarrufu altındadır. Bunların aranması ve işletilmesi hakkı devlete aittir. Devlet bu hakkını belli bir süre için, gerçek ve tüzel kişilere devredebilir. Hangi tabii servet ve kaynağın arama ve işletmesinin Devletin gerçek ve tüzel kişilerle ortak olarak veya doğrudan gerçek ve tüzel kişiler eliyle yapılması, kanunun açık iznine bağlıdır." hükmüne yer vermektedir. Bu düzenlemeye göre, doğal bir kaynak olan su, kural olarak devletin hüküm ve tasarrufuna bırakılmış, kamusal mülkiyete tabi tutulmuştur (Güler, 1999: 37). Ancak 1982 Anayasasının bu maddesiyle, 1961 Anayasasından

farklı olarak, özel şirketler eliyle doğal kaynakların aranması ve işletilmesi kolaylığı sağlanmıştır.

Suya ilişkin kurallar, 4721 sayılı Türk Medeni Kanununun, “Taşınmaz Mülkiyetinin İçeriği ve Kısıtlamaları” başlığı altında düzenlenmiştir. Medeni Kanun uyarınca, kişiler sahip oldukları taşınmaz içinde bulunan su kaynağı üzerinde, mülkiyet hakkına bağlı olarak sahip olabilmekte, bu hak tapu siciline işlenmektedir. Ancak, su üzerindeki hak, araziden bağımsız biçimde edinilememekte ve devredilememektedir. Yeraltı suları ise kamuya aittir. Buna göre Medeni Kanunda sular, iki bölüme ayrılmıştır:

a) Özel mülkiyet ve özel hukuk konusu olan sular: Bunlar çıktığı arazinin ayrılmaz parçası kabul edilmiş ve arazi sahibinin mülkiyetinde olduğu, yasada hükme bağlanmıştır (M.K. Md. 756-761). Kaynaklar, gözeler ve bunlara benzeyen sular bu bölümde sayılmıştır. Bu sulara sahip olmak için toprak mülkiyetinin kazanılması yeterlidir. Malikin hukuk düzeninin çizdiği sınırlar içinde dilediği gibi kaynak üzerinde tasarruf etme hak ve yetkisi vardır. Bu suların, özel mülkiyetin konusu kabul edilmesi, bunun sonucu olarak mülkiyet, irtifak ve kullanma hakları da Medeni Kanunla düzenlenmiş ve tapu sicili esasına tabi tutulmuştur.

b) Genel sular: Üzerlerinde özel mülkiyet tesisine yer verilmeyen denizler, akarsular (nehirler, akarsular, çaylar, büyüklük ve küçüklüklerine göre genel veya özel su sayılırlar), toprak yüzeyinde akmayan durgun sular (bunlar büyük ve küçük göllerdir) mülkiyeti akarsulara benzer şekilde ele alınabilir. Yeraltı suları genel su olarak kabul

edilmektedir. Medeni Kanun'un 715. maddesine göre genel sularda, özel mülkiyet söz konusu olamaz. Ancak Medeni Kanun, genel su ile özel su ayırımındaki çizgiyi belirtmemiştir.

Medeni Kanunun 756. maddesi, mülkiyete konu olabilecek suları “kaynak” olarak tanımlamıştır. Kanunda, kaynakların toprağın bütünleyici parçası olduğu, kaynağın mülkiyetinin toprağın mülkiyetiyle birlikte edinileceği ancak, yeraltı sularının kamu yararına ait sulardan olacağı hüküm altına alındıktan sonra arza malik olmanın, onun altındaki yeraltı sularına da malik olmak sonucunu doğurmayacağı belirtilmiştir.

Hem kaynak sularının korunmasında ve kullanılmasında olsun, hem de yeraltı sularının korunmasında ve kullanılmasında olsun, Medeni Kanun ile suya yönelik uygulamalar için kullanıma yönelik “İhtiyaç İlkesi” ve “Öncelik İlkesi” nitelermelerini içeren çeşitli hükümler getirilmiştir (SÇG, 2009: 33).

Bir suyun özel mülkiyete tabi kaynak mı yoksa genel su mu olduğunun saptanması önemlidir. Doğar doğmaz bir dere veya ırmak haline gelen sular, doğal ve hidrolik anlamda kaynak sayılırlar da hukuki anlamda kaynak sayılmazlar. Yargıtay'ın bir kararında² “bir suyu veren yeraltı gölünün, suyun kaynadığı gayrimenkulün sınırları kalamayacak kadar büyük olması veya suyun yeryüzüne çıkar çıkmaz bir dere haline gelmesi yahut suyun özel mülkiyete bağlı sayılması kamu için zararlı sayılacağı hallerde kaynak, taşınmazın mülkiyetine tabi değildir” denilerek bu tür suların genel

² Yargıtay Birinci .Hukuk Dairesi 22.12.1950 tarihli ve 2480/4964 sayılı kararı

su sayılacağı ve özel mülkiyete konu olamayacağı yargısına varılmıştır (Güler, 1999: 38).

Yargıtay'ın bir başka kararında³ “Dava konusu davalının tapulu yerinden kaynak şeklinde çıksa bile suyun yeryüzüne çıkar çıkmaz bir dere haline gelmesi veya özel mülkiyete bağlı sayılmasının umum için zararlı olması hallerinde kaynak arzın mütemmim cüzü sayılamayacağından bu suyun davalının ihtiyacından artan kısmın herkesin yararlanabileceği genel su olarak kabulü gerekir” denilmiştir.

Su hakkı açısından konunun can alıcı noktası, suyun kamusal niteliğinin hukuken korunup korunmadığı durumudur. Gerek Anayasa gerekse Medeni Kanun birlikte değerlendirildiğinde doğal bir kaynak olan suyun, devletin hüküm ve tasarrufundaki alanlardan olduğu, kamusal niteliğinin devam ettiği, özel kaynaklardan çıkan suyun ise bu kuralın istisnasını oluşturduğu söylenebilir (Güler, 1999: 39). Ancak, son zamanlarda ivme kazanan özelleştirme süreci su kaynaklarını da etkilemiştir. 4628 sayılı Elektrik Piyasası Kanunu çerçevesinde hazırlanarak yürürlüğe konan “Elektrik Piyasasında Üretim Faaliyetinde Bulunmak Üzere Su Kullanım Hakkı Anlaşması İmzalanmasına İlişkin Usul ve Esaslar Hakkındaki Yönetmelik” hükümlerine göre akarsular üzerinde imtiyaz hakkı hidroelektrik santralleri (HES) yapımı için özel sektöre verilmektedir. 142 adet HES projesinin işletmede, 40 tanesinin inşa halinde, 544 adedinin de proje halinde olduğu göz önüne alındığında suyun kamusal niteliğinin ne kadar korunduğu tartışmalı bir hale gelmektedir (DSİ, hidroelektrik santral projeleri listesi).

³ Yargıtay Üçüncü Hukuk Dairesi'nin 28.03.1983 tarih ve E: 1574,K.1688 sayılı kararı.

Suyun kamusal niteliğinin korunması, yoksullar için hayati bir önemdedir. Kamusal niteliğini koruyan suya erişim, yoksullar için güvenlidir. Kâr arayışı içinde olmayan kamusal su hizmetleri, yoksulların temel ve gelişmiş seviyede temiz suya erişim çabalarını sürdürür. En az hizmet alanlar hedef alınıp toplumsal eşitsizlikler bu yolla azaltılır. Ekonomik ve siyasi alanda güçsüz kesimlerin, su kaynaklarının kullanımına ilişkin karar alma süreçlerine katılması mümkündür. Dava edilebilirlik, hakların gerçekleştirilmesinde en temel unsur olup kamusal nitelikli sulara erişimin engellendiği durumlarda, hak arayışları kolaylaşır.

Oysa özel mülkiyete konu edilen suların yoksullar için erişimi hem riskli hem de pahalı hale gelmektedir. Maliyetleri yükselten altyapı yatırımlarından kaçınılması nedeniyle piyasa eliyle yönetilen sulara, yoksulların erişimi güçleşir. Var olan eskimiş altyapı, su güvenliğini tehdit eder. Suyun bir hak olarak talep edilmesi imkânsız hale gelir.

2. Su Hizmetleri ile İlgili Kurumlar ve Yasal Düzenlemeler

a. Merkezi İdareler

Cumhuriyet döneminin ilk yasal düzenlemelerinden biri su konusundadır. 1926 tarihli 831 sayılı Sular Hakkında Kanun ile sınırları içinde yaşayanlara içme suyu sağlama görevi asıl olarak belediyelere verilmiş ise de su yönetimine ilişkin düzenleme ve kurumsal yapı, merkezi yönetimce oluşturulmuştur (Çınar, 2006: 228).

Su konusunda bir diğ er d uzenleme, 1924 tarihli 442 sayılı Köy Kanunu'dur (Resmi Gazete, Sayı 68, Tarih 07/04/1924). Bu Kanun ile köy yönetimlerine köyün suyunu temin etme görevi verilmiştir. Kanunun 14. maddesinde köye ortak sulama suyu getirmek, köylünün isteğine bağlı bir görev olarak öngörülmüştür. Kanun'un 17. maddesinde ise, bu Kanun'un yürürlüğünden sonra işletilecek kaplıca ve maden sularının gelirleri köy yönetimlerine bırakılmıştır.

Köy Kanunu'nun bu hükümleri, mali yetersizlik nedeniyle uygulama imk nı bulamamış, bu görev, 3202 sayılı yasa ile 1985'te Tarım Orman ve Köy İşleri Bakanlığı'na bağlı olarak kurulan, görevi nüfusu 3000 altındaki köylere içme suyu, kanalizasyon sistemleri, çiftlik işleri, köylere su temini ve küçük ölçekli sulama projeleri yapmak olan Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü (KHGM) tarafından yerine getirilmiştir. KHGM, 13.01.2005 tarihinde çıkarılan 5286 sayılı Yasa ile kapatılmıştır. Bu genel müdürlüğün sorumlulukları, Bayındırlık ve İşk n Bakanlığı ile İl  zel İdareleri ve İstanbul ve İzmit Büyükşehir Belediyeleri arasında paylaştırılmıştır. Sadece İstanbul ve İzmit Büyükşehir Belediyeleri yetki sınırları dahilindeki belediyeler, Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nün işlerinden sorumlu olmuşlardır ( ınar, 2006: 231-232).

1933 yılında İller Bankası'nın teşkilatlanmasına başlangıç olacak 2301 sayılı yasa ile Belediyeler Bankası kurulmuş ve Bankanın verdiği kredilerle birçok belediyenin içme suyu tesisinin gerçekleşmesine katkı sağlanmıştır. Ne var ki dönemin koşullarında belediyelere merkezi yönetimlerce verilen kamu kredilerinin sorunu

çözmeyeceğinin kısa sürede anlaşılması üzerine 1935 yılında nüfusu 10 000'i aşan belediyelerin içme suyu hizmetlerinin sağlanması amacıyla İçişleri Bakanlığı'na bağlı çalışacak Belediyeler İmar Heyeti oluşturulmuştur.

Merkezi yönetimin belediyelere kredi ve teknik hizmet desteğinin artırılması ve uygulamadaki eksikliklerin giderilmesi için Belediyeler Bankası ile Belediyeler İmar Heyeti 1945 yılında birleştirilerek ve görev alanı belediyelerin yanı sıra İl Özel İdarelerini ve köyleri de içerecek şekilde 4759 sayılı Kuruluş Yasası ile İller Bankası kurulmuştur (Resmi Gazete, Sayı 1489, Tarih 06/05/1930). 1947 yılında da İstanbul, Ankara ve İzmir'de Sular İdaresi kurumları oluşturulmuştur.

İller Bankası'nın kuruluşundan iki yıl sonra Belediyeler Fonu oluşturularak banka çok güçlü bir finansman kaynağına da kavuşturulmuştur. Belediyelerin su alanındaki finansman ihtiyacını bu fon karşılamıştır. Uygulamada genellikle belediye su ve kanalizasyon altyapı tesisleri, İller Bankası tarafından yaptırılmakta, belediyeler Banka'ya borçlandırılmakta ve Banka tarafından belediye paylarından kesinti yapılarak bedeli tahsil edilmektedir. Ancak, neoliberal politikalar doğrultusunda diğer merkezi kurumlarda olduğu gibi, İller Bankasının etkinliği zaman içinde azalmıştır. Yerelleşme süreci içinde belediyelerin doğrudan dış kredi kullanma olanakları sağlanmış, İller Bankasının hem etkinliği hem de içeriği boşaltılmıştır. Son olarak 6107 sayılı İller Bankası Anonim Şirketi Hakkında Kanun, 26/01/2011 tarihinde kabul edilmiş olup İller Bankası'nın kamu yararını ön planda tutan kamu kurumu özelliği kaldırılarak, bankacılık kuralları ile hizmet veren yapıya dönüştürülmesi süreci tamamlanmıştır.

Ülkemizde yeraltı ve yüzey su kaynaklarının yönetimine ilişkin en önemli ve etkin görevler üstlenmiş olan bir diğer merkezi kurum Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü'dür (DSİ). 6200 sayılı yasa ile kurulan DSİ, ülkemizdeki bütün su kaynaklarının plânlanması, yönetimi, geliştirilmesi ve işletilmesinden sorumlu, Merkezi Yönetim Bütçesine tabii genel bütçeli yatırımcı bir kuruluştur (Resmi Gazete, Sayı 8592, Tarih 18/12/1953). Baraj yapımı, taşkın koruma, sulama, bataklık alanların ıslahı, hidroelektrik enerji üretimi, akarsularda ıslahat yapmak ve icap edenleri seyrüsefere elverişli hale getirmek, bu işlerle ilgili her türlü etüt, proje ve inşaatları yapmak veya yaptırmak, bu tesislerin işletme, bakım ve onarımlarını sağlamak, yeraltı suyu etüt ve araştırmaları için kuyu açmak veya açtırmak, yeraltı suyu tahsisi yapmak, yeraltı sularının korunması ve tescili, arama, kullanma ve ıslahatadil belgesi vermek, köylerin ve nüfusu 3 000 altındaki belediyelerin içme suyu işlerinin yürütülmesi görevleri DSİ' ye verilmiştir (Resmi Gazete, Sayı 10506, Tarih 09/05/1960).

Hızlı nüfus artışı, ekonomik, siyasal ve sosyal nedenlerle büyük kentlere göçler, çarpık kentleşme ve geleceğe yönelik plan ve programların oluşturulmaması, bu kentlerde içme ve kullanma suyunun nicelik ve nitelik olarak sorunlu duruma gelmesine neden olmuştur. Sorun, belediye olanakları ile çözülemez duruma gelince 1968 tarihinde kabul edilen 1053 sayılı Ankara, İstanbul ve Nüfusu Yüz binden Yukarı Olan Şehirlerde İçme, Kullanma ve Endüstri Suyu Temini Hakkında Kanun ile adı geçen illerin içme, kullanma ve endüstri suyunun DSİ Genel Müdürlüğü ve belediyelerce sağlanması öngörülmüştür (Resmi Gazete, Sayı 12951, Tarih

16/07/1968). 1053 sayılı yasa ile DSİ, nüfusu 100 000'i aşan kentlerin içme, kullanma ve endüstri suyunun karşılanması amacıyla depolama, ana iletim hattı, arıtma tesisi, pompa istasyonları ve ana temiz su yatırımlarının etüt, veri toplama, master plan, planlama, kati proje, tatbikat projesi ve inşaatlarını yapmakla görevlendirilmiştir. Yasaya göre DSİ, isale hatları ve tasfiye tesislerini belediyeye devretmekte, belediyeler barajların mülkiyetine payları oranında ortak olmaktadır. Ancak DSİ tarafından yapılan ve işletilen barajların işletme ve bakım masrafları belediyelerden alınmaktadır.

Son olarak, Bakanlar Kurulunca 29/06/2011 tarihinde kararlaştırılan 645 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Orman ve Su İşleri Bakanlığı kurulmuştur. DSİ'in de bağlı bulunduğu bakanlığın görevleri arasında, su kaynaklarının korunması ve sürdürülebilir bir şekilde kullanılmasına dair politikaların oluşturması, ulusal su yönetiminin koordine edilmesi sayılmıştır.

Yerleşme politikalarının etkili olduğu 1980'li yıllar ve sonrası merkezi idarelerin de tasfiyesine ve etkisizleşmesine neden olmuşken su kaynakları yönetimine ilişkin merkezi bir yapı oluşturulması ve bu yapı tarafından su politikasının koordine edilmesi, süreci tersine işletir bir adım gibi görülmektedir. Ancak bu güne kadar yapılan uygulamalarda DSİ ve İller Bankası gibi merkezi yönetim kurumlarının görevlerinin bir bölümünün halihazırda belediyelere devredildiği, kanun hükmünde kararnamede de devredilen yetkilere ilişkin bir düzenleme olmadığı göz önüne alındığında mevcut işleyişte önemli bir değişiklik olmayacağı düşünülmektedir. Mevcutta, yerel yönetimlere verilen yetkiler içinde belediyeler tarafından

gerçekleşen altyapı yatırımları büyük oranda dış finansman kredilerine dayanmakta, su hizmetleri kredi borç batağındaki belediyeler tarafından yüksek maliyetlerle kullanıcılara sunulmaktadır.

b. Yerel İdareler

Kentsel yerleşmelere su temini, dağıtımı, atık suyun toplanması ve arıtımı, belediyelerin en önemli görevleri arasında kabul edilmektedir. Bu konuyu diğer belediye hizmetlerine göre öne çıkaran bileşenler şunlardır: (i) Sağlıklı, sürekli ve dünyada kabul görmüş standartlara göre yeterli ölçüde su temin edilmesi, kent ve kentli sağlığı açısından vazgeçilmez faaliyetler arasındadır; (ii) Atık suyun toplanması, arıtılması ve uygun ortamlara boşaltılması da, halk sağlığı açısından bir diğer vazgeçilemez kentsel hizmettir; (iii) Günümüzde, kentsel yerleşmelerin gelişmişlik düzeyi, bu hizmet sunumlarında elde edilen başarıyla da ölçülmektedir; (iv) Kolay su temini veya yeterli suyun varlığı ya da atık suyun kolay toplanması, kentsel gelişmeyi yönlendiren en önemli faktörlerden birisidir. Düşük ilk tesis maliyeti, “düşük kentleşme maliyeti” anlamını taşımaktadır; (v) Su ve kanalizasyon hizmetleri için ayrılan ödenekler, belediyelerin gider bütçelerinin yaklaşık %25’ini oluşturmaktadır (TMMOB, 2006: 93).

TÜİK 2008 yılı verilerine göre, içme suyu şebekesi ile hizmet edilen belediye nüfusunun Türkiye nüfusu içindeki payı % 82’dir. İçme suyu arıtma tesisleri ile hizmet edilen belediye nüfusunun oranı Türkiye nüfusu içinde % 41, toplam belediye nüfusu içinde % 50 olarak hesaplanmıştır (TÜİK, 2010). Türkiye’de 16 adedi

büyükşehir statüsünde olmak üzere 2950 adet belediye bulunmaktadır. Bu belediyeler 61.567.758 kişiye hizmet vermektedir (TBB, 2011).

Türkiye’de su hizmetlerinin tarihsel gelişimine bakıldığında da sorumluluğun öncelikle belediyelere verildiği görülmektedir. Cumhuriyet döneminde içme suyu konusunu düzenleyen 1926 tarihli 831 sayılı Sular Hakkında Kanunla belediye sınırları içinde yaşayan insanların içme suyu ihtiyaçlarını karşılama ve suları temiz tutma görevi belediyelere verilmiştir (Resmi Gazete, Sayı 368, Tarih 10/05/1926).

.

1930 tarihli 1593 sayılı Umumi Hıfzıssıhha Kanunu da su sağlama işinin belediyelere verildiğini belirterek konuya ilişkin sağlık kurallarını ve koşullarını getirmiştir (Resmi Gazete, Sayı 1489, Tarih 06/05/1930).

Büyükşehir belediyesi kurulmuş olan yerlerde, 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu kapsamında, su ve kanalizasyon hizmetleri, “büyükşehir belediyesi”nin görev ve yetki alanı içinde kalmaktadır (Resmi Gazete, Sayı 25531, Tarih 23/07/2004). Büyükşehir sınırları içinde, ilçe belediyelerinin su ve kanalizasyon hizmet alanında yetkileri bulunmamaktadır. Buralarda su ve kanalizasyon hizmetleri, bu belediyelere bağlı olan Su ve Kanalizasyon İdaresi Genel Müdürlükleri eliyle yürütülmektedir. Düzenleme 1981 yılında, İstanbul Su ve Kanalizasyon İdaresi (İSKİ) kurulması yönünde İstanbul için yapılmış olmakla birlikte daha sonra düzenlemenin büyükşehir belediyesi unvanı kazanan tüm belediyelerde uygulanması öngörülmüştür. Büyükşehir olan iller, Adana, Ankara, Antalya, Bursa, Diyarbakır, Erzurum, Eskişehir, Gaziantep, İçel, İstanbul, İzmir, Kayseri, Kocaeli, Konya ve

Samsun, Sakarya'dır. 1981 yılında 2560 sayılı yasayla kurulan "İSKİ modeli su işletmeciliği" döneminin başlamasıyla yerel yönetimlerin yatırım harcamalarında önemli artışlar olurken İller Bankası'nın ve KİT'lerin yatırım oranlarında düşüşler yaşanmıştır. Türkiye'de içme suyu hizmetleri, 1980'li yılların ortalarına kadar İller Bankası'nın merkezinde yer aldığı bir yatırım ve finansman modeli ile sağlanmışken bu tarihten itibaren merkezden kamu kredilerine yatırım ve finansman modeli olan İller Bankasının etkinliği, uluslararası kuruluşların yaklaşımları çerçevesinde daraltılmıştır (Çınar, 2006: 227). Buna karşın yerel yönetimlerin yatırımlar için başvurduğu kaynak dış borçlanma olmuştur. İller Bankasının özellikle Büyükşehirlerde hiçbir etkinliği kalmamıştır.

03/07/2005 tarihinde kabul edilen 5393 sayılı Belediye Kanununun 15. maddesinin "e" fıkrasına göre belediyelerin yetki ve imtiyazları arasında, "*Müktesep haklar saklı kalmak üzere; içme, kullanma ve endüstri suyu sağlamak; atık su ve yağmur suyunun uzaklaştırılmasını sağlamak; bunlar için gerekli tesisleri kurmak, kurdurmak, işletmek ve işlettirmek; kaynak sularını işletmek veya işlettirmek.*" vardır (Resmi Gazete, Sayı 25874, Tarih 03/07/2005).

DPT VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonunca 2000 yılında hazırlanan, "İçme Suyu, Kanalizasyon, Arıtma Sistemleri ve Katı Atık Denetimi, Özel İhtisas Komisyonu raporunda, belediyelerin su ve kanalizasyon işletmelerini özelleştirerek, yapım ve işletmeden uzaklaştırılmasını, denetleme mekanizması haline getirilmesini önerilmektedir. Komisyon, belediyelerin politik kaygılarla su satış fiyatlarını düşük düzeyde tuttuğu, bazı belediyelerde tarife uygulamasının

yapılmadığı konusunda eleştiri getirerek bu durumun suyun israfına neden olduğu konusunda sorun tespiti yapmıştır (DPT, 2000: 17).

Bu yaklaşımdan farklı olarak Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007- 2013) ise yerel yönetimlerin hizmet kapasitelerinin güçlendirilmesine yönelik tedbirleri içermektedir. Plan dönemi hedef ve tahminleri arasında; altyapı hizmetlerinin gerçekleştirilmesinde belediyelere yönelik danışmanlık hizmetlerinin etkinleştirilmesi, kentsel altyapı ana planı ve finansman stratejisinin hazırlanması, altyapı tesislerinin yapılmasında, bakımında ve işletmesinde ülke şartlarına en uygun sistem ve teknolojilerin tercih edilmesi, mevcut sistemlerdeki kayıp ve kaçakların azaltılması tedbirler arasında sayılmıştır (Resmi Gazete, Sayı 26215, Tarih 01/07/2006).

DPT IX. Kalkınma Planı, Yerleşme ve Şehirleşme Özel İhtisas Komisyonu raporunda da, kentsel teknik altyapıda içme suyu ve atık su hizmetleri ile katı atık yönetimine öncelik verilmesi, içme suyu ve atık su hizmetlerinin daha etkin bir şekilde sunulması için gerekli planlama çalışmaları ile izleme altyapısının iyileştirilmesi gibi özelleştirmelere vurgu yapmayan, bu hizmetlerin sunumunda görev alan merkezi ve yerel idarelerin kurumsal kapasitelerinin güçlendirilmesine yönelik tespitler yer almaktadır (DPT, 2007: 71-77)

Ancak, 21. yüzyıl neoliberal ekonomi politikaları ve yerelliği ön plana çıkaran küreselleşme projesi, öncelikli sonuçlarını belediyeler üzerinde göstermiştir. Küresel ekonomiye eklemlenen belediyeler, 1990'lı yıllarla birlikte özelleştirme, mali

sistemin dış kredilere dayandırılması ve personel yapısının değiştirilmesini uygulamaya koymuştur (Doğan, 2001: 116). Ulus devleti zayıflatan, yerelliği ön plana çıkaran bu süreçte belediyeler büyük ölçüde dış krediler kullanmış, özelleşen hizmet alanları kentleri ve kentli nüfusu önemli ölçüde etkilemiştir. Örneğin, Dünya Bankası'nın finanse ettiği su ve kanalizasyon projeleri, 1972- 1981 yılları arasında 37 milyon dolarken 1993- 2005 yılları arasında 517,6 milyon dolara çıkmıştır. 1995- 2005 yılları arasında Avrupa Yatırım Bankası kredi ve hibeleri ile finanse edilen projelerde kullanılan kredi miktarı toplam 493.5 milyon Euro'dur. Ayrıca Avrupa Konseyi, devletlerarası anlaşmalar, Japonya tarafından 145 ülke ve bölgeye sağlanan Resmi Kalkınma Yardımı gibi çeşitli kaynaklardan sağlanan kredilerle belediyeler büyük bir borç yükünün altına girmişlerdir (Topçu, 2006: 293-302).

Özellikle büyükşehirlerin belediyelerinde içme suyu, temizlik, çöp toplama, kent içi toplu taşımacılık gibi hizmetlerin büyük bölümü özelleştirilmektedir. İzmit Şehri Kentsel ve Endüstriyel Su Temini Projesi ile İzmit şehrinin içme suyu ve sanayi suyu temini görevi, özel şirket olan İSAŞ'a yap-işlet-devret modeli ile devredilmiştir. Antalya'da 1994 yılında kurulan Antalya Su ve Atıksu Genel Müdürlüğü (ASAT), 1996 yılında Dünya Bankası'nın baskıları sonucunda suyla ilgili görev ve sorumluluklarını Fransız şirketi ANTSU A.Ş.'ye devrederek imtiyazlar vermiştir (Kayır ve Akıllı, 2006: 317). Konuya ilişkin bir başka örnek, Çeşme- Alaçatı Su Temini ve Kanalizasyon Projesi'dir. Dünya Bankası tarafından kredilendirilen proje kapsamında kurulan ÇALBİR, proje hazırlık aşamasında ön görüldüğü gibi hizmetlerin işletmesini, Fransız ve Türk şirket ortaklığı olan ALÇESU'ya vermiştir (Topçu, 2006: 379-405).

Görevleri taşeronlaştırılan belediyelerin personel sayısı azaltılmakta, geçici ve sözleşmeli personel uygulaması yaygınlaşmaktadır. Ankara'ya su sağlayan ASKİ Genel Müdürlüğünde çalışan 4164 kişinin 1475'i memur, 2689'u işçi iken 2009 yılına gelindiğinde personel sayısı 2185 kişiye düşmüştür. Bu personelin de 954'ü memur, 1086'sı işçi, 145 kişi de sözleşmeli statüsünde çalışmaktadır. Personel sayısının her geçen yıl azaltıldığı belediyede "...kamu kaynaklarının verimli kullanımı ve bütçeden faaliyetlere ayrılan miktarın arttırılması için ihtiyaç duyulan nitelikli personel, hizmet alımı yoluyla gerçekleştirilmektedir..." şeklinde açıklama yapılmaktadır (ASKİ, 2010: 30).

Merkezi yönetimlerin tasfiyesi ile belediye su hizmetlerinde özelleştirme, mali sistemin dış kredilere dayandırılması ve personel yapısının değiştirilmesini yoluyla uluslararası sermaye çevrelerine bağımlı hale gelinmiştir. Neoliberal politikaların olumsuz yönde etkilediği yoksullar, bu nedenle kentsel hizmetler için yüksek bedeller ödemek zorunda kalmışlardır.

Öte yandan çok sınırlı sayıda da olsa bu genel durumun istisnası, sosyal belediyecilik örnekleri bulunmaktadır. İzmir'in Dikili ilçesinde belediye, su hakkı çerçevesinde suyun ilk 10 tonunu vatandaşlara ücretsiz vermiştir. 10 tonu aşanlardan ise kullandıkları ton kadar ücret alınmış, belediye çalışanlarına % 50 indirimli tarife uygulanmış, su borçlarının gecikme zamları affedilmiştir. Bu uygulama nedeniyle Sayıştay denetçileri tarafından, Belediye Başkanı Osman Özgüven ve meclis üyeleri hakkında "görevi kötüye kullanmak" suçlaması ile Dikili Asliye Ceza

Mahkemesinde 2008/118 esas sayısı ile dava açılmış, 05/04/20010 tarihinde gerçekleşen duruşmada belediye başkanı ve meclis üyeleri beraat etmiştir (ŞPO, 2007: 131; Bianet 2010).

BÖLÜM II: YOKSULLUK VE SU İLİŞKİSİ

Birinci bölümde, küresel boyutta yaşanan su sorunu değerlendirilerek çeşitli çevrelerce bu sorunun ele alınış biçimlerinin farklı olduğu, sorunun küresel olmakla birlikte etkilerinin bölgeden bölgeye hatta aynı toplum içinde eşit olmadığı konuları tartışılmıştır. Su sorunu mevcut üretim ilişkilerinin bir sonucu olarak ortaya çıkmış olmasına rağmen su hizmetlerinin ve kaynak yönetiminin özel sektöre devredilmesi konusunda uluslararası bir çabanın bulunduğu, ekonomik ilişkiler yoluyla kamunun bu alandan çekilmesinin dayatıldığı bir süreçte bulunulduğu belirtilmiştir.

Aynı bölümde dünyada eşitsiz güç ilişkileri içinde güvenli suya erişimi olmayan milyarlarca insanın olması gibi nedenlerle su hakkının son dönemde insan hakları arasında yer aldığı, bu hakkın getirdiği normların devletlere sorumluluklar getirdiği, devletlerin bu hakkın kullanılmasını engelleyen tüm girişimlerden sorumlu olduğu, Türkiye’de de suya ilişkin kimi yasal ve kurumsal düzenlemelerin mevcut olduğu belirtilerek bunların su hakkı normları ile karşılaştırması yapılmıştır.

Çalışmanın bu bölümünde ise, öncelikle yoksulluk kavramı ele alınacaktır. Yoksulluğun ortaya çıktığı topluma özgü, benzer özellikler gösteren mekânları vardır. Kent yoksullarının hangi göstergelerle tanımlanabileceği, hangi mekânlarda yaşadığı konuları araştırılacak, yoksullukla su ilişkisi ele alınarak güvenli, yeterli ve erişilebilir suya sahip olmanın yoksullar için neden önemli olduğu, suyun eksikliği halinde nasıl bir ekonomik, fiziksel, sosyal ve psikolojik durumun ortaya çıkacağı sorularına cevap aranacaktır.

Gerçektende su yoksunluğunun, yoksulluk ile ilişkisi dikkat çekicidir. Su hakkı elinden alınanların yoksullar olması, güvenli su erişiminin bulunmadığı hallerde yoksulların durumunun mutlak yoksulluk olarak tanımlanması tesadüf değildir.

2000 yılında BM, New York'ta gerçekleşen Binyıl Zirvesinde yoksulluk olgusuna özel bir önem verilmiş, Binyıl Kalkınma Hedefleri arasına dâhil etmiştir. 6-8 Eylül 2000 tarihinde gerçekleşen zirvede, Birleşmiş Milletler üyesi 189 ülkenin devlet ya da hükümet başkanları tarafından, 2015 yılına kadar günde bir dolardan daha az gelir seviyesine sahip olanların, açlığa maruz kalanların ve yeterince içme suyu edinemeyenlerin oranının yarıya indirilmesi, eğitim imkânlarının geliştirilmesi, beş yaş altındaki çocukların ölüm oranlarının 2/3 oranında azaltılması ve AIDS ile mücadele edilmesi ve yayılmasının önlenmesi hedef olarak belirlenmiştir (BM, Bin Yıl Hedefleri, 2000).

Zirve kararları arasında yer alan 2015'te içme suyuna erişemeyen ve güvenli sıhhi koşullara sahip olmayanların sayısının yarıya indirilmesi şeklindeki hedef, su sektörü ile doğrudan ilgilidir. Ancak, tablo 7'de de görüldüğü gibi, zirvede belirlenen diğer hedeflerin gerçekleşmesinde suyun vazgeçilmezliği vurgulanmıştır. Deklarasyon içinde öngörülen tüm hedeflerdeki ilerlemenin, hükümetlerin su krizine katkısı ölçüsünde olacağı, zira su hedefini başarmanın, diğer hedeflerin gerçekleşmesinde asıl unsuru oluşturacağı ortaya konmuştur. Örneğin “yoksulluğun ve açlığın yok edilmesi” hedefleri su ile ilişkilidir. Su olmadan gıda temini, kapasite geliştirilmesi, koşulların sıhhileştirilmesi mümkün değildir (Sullivan vd. 2003: 190).

Tablo 7: Binyıl Kalkınma Hedeflerinin Gerçekleştirilmesinde Suyun Rolü

	Milenyum Hedefi	Doğrudan Etkiler	Dolaylı Etkiler
Yoksulluk	2015'e kadar günlük geliri 1\$ altında olan insan sayısının yarı yarıya azaltılması	—Su temel üretim girdisidir —Su yatırımları kalkınmada katalizör görevi görür.	—Su kökenli risklerin azaltılması yatırımları teşvik eder. —Ekosistem yıpranmasının kesilmesi kalkınmayı tetikler. —Sağlıklı su işgücü verimliliğini artırır.
Açlık	2015'e kadar açlık oranının yarı yarıya azaltılması	-Su tarımsal faaliyetlerde temel girdidir. Gıda üretimini etkiler. -Sağlıklı su gıda güvenliğini ve verimliliği yükseltir.	-Sağlıklı ekosistem su çevrimini ve tarımsal üretimi garantiler. - Su arzı güvenliği gıda fiyatlarını düşürür.
İlköğretim	2015'e kadar tüm çocukların ilköğretimi tamamlaması		-Sağlıklı su ve ekosistem sağlıklı çocukların okula katılımını artırır.
Cinsiyet Eşitliği	Eşitsizliğin azaltılması		-Katılımcı su yönetimi kadının toplumsal önemini artırır.
Çocuk Ölümleri	Beş yaşın altında çocukların ölüm oranının 2/3 azaltılması	-Sağlıklı su hastalık riskini azaltır.	Sağlıklı su gıda güvenliğini artırır.
Anne Ölümleri	Anne ölüm oranının 2015'e kadar 2/3 azaltılması	-Sağlıklı su hastalık riskini azaltır.	Sağlıklı su gıda güvenliğini artırır.
Hastalıklar	Başta AIDS olmak üzere temel hastalıkların 2015'e kadar yarı yarıya azaltılması	-Sağlıklı su hastalık riskini azaltır.	Sağlıklı su gıda güvenliğini artırarak temel hastalık riskini azaltır.
Çevre	Temiz suya ulaşamayan insan sayısının yarı yarıya azaltılması	Entegre su yönetimi kirliliğin azaltılması ve ekosistemin korunmasında temel araçtır.	Havza odaklı su yönetimi doğal döngüyü olumlu etkiler.

Kaynak: Unesco –WWAP 2003: 9

A. KENTİN “ÖTEKİLERİ”: YOKSULLAR

Su sorunu gibi, uluslararası ilginin odak noktası olan bir başka sorun alanı da yoksulluktur. Dünyanın zenginlerinin kulübü AB, 2010 yılını “Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma İle Mücadele Yılı” olarak ilan etmiştir. Küresel krizin en çok yoksulları etkilediği tespiti ile birlikte 80 milyon Avrupalının yani neredeyse AB’nin % 17’sinin yoksulluk sınırı altında yaşadığı, bu durumun çözüm gerektiren en önemli sorunlardan biri olduğu vurgulanmaktadır (AB, 2010 Avrupa Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma ile Mücadele Yılı Kampanyası).

Yoksullukla mücadele kavramına verilen önem son yılların modası değildir. Birleşmiş Milletler ve Dünya Bankası başta olmak üzere küresel politika aktörlerinin, 1990’ların başında yürüttükleri bir dizi çalışma sonucu dünya gündemine oturan yoksullukla mücadele kavramı, neoliberal politikaların çevre ülkelerde yapılandırılmasına zemin oluşturduğundan cazip bir konu haline gelmiştir. Dünya Bankası’nın her yıl belirli konularda kendi araştırma kurulunun görüşlerini içeren Dünya Kalkınma Raporu (World Development Report/WDR), 1990, 1995 ve 2000 yıllarında yoksulluk konusuna ayrılmıştır. Bu raporlardaki ana eksen, gelişmekte olan ülkelerde yoksulluğun azaltılmasını sağlamak üzere politikalar oluşturulmasıdır. Söz konusu ülkelerin yoksulluğu nasıl azaltabileceği konusunda neoliberal politika tavsiyeleri yer almıştır. Dünya Bankası (1995: 1-2), 1966 ve 1995 yılları arasında küresel emek gücünün ikiye katlandığını, 1995’te yaklaşık 2.5 milyar kadın ve erkeğin emek piyasalarına aktif olarak dâhil olduğunu, bu ücretli emek gücünün

çoğunun korkunç koşullar altında yaşadığını rapor etmekte ve şunları ilave etmektedir:

Günde bir dolar ya da altında gelirle yaşayan bir milyardan fazla insan... zor işler karşısında acınacak derecede az kazanç sağlamaktadır. Birçok ülkede işçiler temsiliyetten yoksun olup, sağlıklı, tehlikeli ve aşağılayıcı koşullarda çalışmaktadır. Bunun yanında dünya genelinde 120 milyon kadar insan işsizdir. Ve milyonlarcası iş bulma ümitlerini yitirmiştir.

Birleşmiş Milletler’ce 1995’te Kopenhag’da gerçekleştirilen Toplumsal Kalkınma Dünya Zirvesi, yoksullukla mücadelenin kalkınma gündemine dâhil oluşunda kurucu rol oynamıştır (BM, 1995; Özdek, 2002: 2). Bu zirvede yoksulluğun üçüncü dünya ülkelerine özgü bir sorun olduğu kabulü ile kalkınma politikaları da kabul görmüştür.

Bir önceki su sorununun ele alındığı bölümde tartışıldığı gibi, mevcut sorunu ortaya çıkaran üretim ilişkilerine değinilmeden sorunun yalnızca sonuçları ile ilgilenen aynı anlayışa paralel olarak Birleşmiş Milletler, Dünya Bankası gibi küresel aktörler, bir yandan yoksulluğu önemli bir sorun olarak teşhis ederken diğer yandan yoksulluğun azaltılmasında çözümü, esas olarak küresel ekonomiye daha çok eklenmiş, dış yatırımlara açık ekonomi ile büyüyen gayri safi milli hâsılanın artışında görmektedir. Bu anlayışla kalkınma aracılığıyla toplumun toplam gelirinde artış olacağı, buna bağlı olarak yoksulluğun azalacağı görüşü yaygın olarak dile getirilmiştir. Kalkınma ile yoksulluk arasında ters orantı kuran bu bakış açısı, gelir dağılımındaki adaletsizliği görmezden gelmektedir. Bu kuruluşlar tarafından dile getirilen “yoksulluğu yok etme politikaları”ndan, yoksulluğu merhamet duygusuna havale ederek modernleştirmeye, yani modern sefalet biçimlerini üretmeye ve

güçlendirmeye yaradığı olgusunu örtmek için yararlanılmaktadır (Robert ve Rahnema, 2011: 46).

Diğer taraftan son dönemde derinleşen ve yaygınlaşan yoksulluğun nedeni olarak neoliberal politikaların çevre ülkeler üzerine etkisi üzerine yoğunlaşan araştırmalar da yapılmaktadır. Küreselleşmenin bir etkisi de çok uluslu şirketlerin çevre ekonomilerde ucuz işgücü alanlarına yönelerek sömürü alanını genişletmesi, yoksulluğu bu ülkelerde kalıcılaştırmasıdır. Gelişmiş ülkelerin çok uluslu şirketler aracılığı ile kaynakların bol olduğu, ucuz işgücü olanaklarının bulunduğu az gelişmiş ülkelere yönelmesi, dünya üzerinde “eşitsiz coğrafi gelişim” yaratmış, bu ülkelerin yoksulluk, kaynakların kirlenmesi gibi sorunlarla baş edebilme kapasitelerini düşürmüştür (Harvey, 2008: 75).

Yoksulluk olgusu, sadece kapitalizme içkin bir sorun olmamakla birlikte kapitalizmle birlikte tarihte hiç olmadığı bir boyuta ulaşmıştır. Şenses (2009: 12) yoksulluk olgusunu inceleyen çalışmasında, tarihsel yaklaşımı ön planda tutarak şu tespitte bulunmaktadır:

[Yoksulluğun,] “Zenginlerin ve yoksulların şehri ayrımının özgürlükleri yok ettiği ve düzensizliklerin temel nedenini oluşturduğu“ nu ileri süren Plato’dan, sınıf farkları azaltılmadan hakların eşitliğinin ve otoritenin sağlanamayacağını” vurgulayan Rousseau’ya, “ekonomik sistemlerin başarı ve başarısızlıklarının en yoksul yurttaşların durumunu ne ölçüde iyileştirebildikleriyle ölçülmesi gerektiğine” işaret eden Adam Smith’den yoksul sınıfları “rekabet ve piyasa serbestisinin bir ürünü” olarak gören Marshall’a, “tümüyle serbestleşmiş bir piyasa sisteminin sosyal ve siyasal açıdan mümkün olmadığına” işaret eden Polanyi’den, ILO’nun 1944

yılında benimsediği Philadelphia Deklerasyonu’nda yer alan “Herhangi bir yerde yoksulluk, her yerde refah için bir tehlike oluşturur” görüşüne ve Papa II.J.Paul’un Arjantin’in Vatikan Büyükelçisi’ne söylediği” vatandaşlarının çoğunu dışlayan bir sosyal örgütlenme modeli kabul edilemez” sözlerine kadar uzanan ve çok uzun bir zaman diliminde ilgi çeken, eski bir konu olduğunu göstermektedir.

Yoksulluk, gelir bölüşümü açısından iktisadi, yoksulların farklı bir toplumsal kategori oluşturmasından dolayı sosyolojik, yoksul olmanın yalnızca nesnel kriterlere bağlı olmaması, aynı zamanda öznel algılama ile ilintili olması nedeniyle psikolojik, doğada başka bir canlıda görülmediğinden antropolojik ve yoksullar ile yoksul olmayanların kentsel mekân kullanımı farklılaştığı için kent bilimsel konu olma özelliği taşıdığından disiplinler arasıdır (Önder ve Şenses, 2005: 201).

Yoksulluk sorununun ele alınış biçimi ekonomik ve politik bir duruşu ortaya koymaktadır. Liberal görüş yoksulluğu kalkınma sorunu olarak görürken, Marksist bakış açısı yoksul kesimlerin kapitalizmin eşitsiz yapısının bir parçası olduğunu tespit eder. Engels İngiltere’de işçi sınıfının durumunu tahlil ederken işçi sınıfını yoksullarla ayırtmamaktadır. İşçiler ve yedek işgücü ordusu (işsizler) proletaryayı oluşturmaktadır. Ücretleri aşağıda tutabilmek, üretim maliyetlerini düşürebilmek için sistemin işsiz iş gücü ordusuna ihtiyacı vardır (Engels, 1997: 118-119). Sınıfsal farklılıklara ve sömürüye dayalı sistemde yoksulluk doğal sonuçtur. Marx, *Kapital*’de aşağıdaki tespitleri yapar:

...Yoksulluk, faal emek-ordusunun hastanesi, yedek sanayi ordusunun safrasıdır. Sefalet, nispi artı-nüfusla birlikte ürer ve biri diğerinin zorunlu koşuludur; artı-

nüfusun yanı sıra yoksulluk, kapitalist üretimin ve zenginlik artışının bir koşulunu oluşturur (Marx, 2009; 613).

Oysa 19.y.y.'dan itibaren liberal yaklaşımlarda, yoksullar ile işçiler ayrı ayrı kavramlaştırılmıştır. Bu söyleme göre işi olan, çalışan kesimler yoksul değildir. Çalışmayı toplum yaşamının eksenine oturtan kapitalist söylem, ancak çalışamayacak durumda olan kişileri, işsizleri yoksul olarak niteler. Oysa yoksulluk sadece işsizlik ve istihdam ile doğrudan tanımlanan bir fenomen olmaktan çıkmıştır. Kentsel mekânda yoksulluk doğrudan kent politikaları, etnik örüntü ve etnik gruplara yapılan sivil baskı, eski kentlilerin ve diğer üst sosyal sınıfların “ötekileştirme” söylemi ile de tanımlanır olmuştur.

1. Yoksulluk Tanımları ve Göstergeleri

Yoksulluk tanımları, olguyu açıklamak üzere benimsenen kriterlere göre farklılık göstermektedir. Yoksulluğun özünde bireysel ve sosyal olduğu kadar politik bir süreç olduğunu ortaya koyan Gül'e (1996: 108) göre yoksulluğun ne olduğunu ya da yoksunlukların neler olduğunu belirlemek önemlidir. Bu bakımdan aşağıda, çeşitli tanımlar üzerinden giderek yoksulluk olgusu belirgin kılınmaya çalışılacaktır.

Yoksulluk olgusunu tanımlama çabaları yeni değildir. Literatürde yoksulluk (poverty) teriminin ilk anlamlı tanımının, 1901 yılında, Seebom Rowentree tarafından yapıldığı belirtilmektedir (Field, 1983: 51; Es ve Güloğlu, 2004: 81). Bu tanıma göre yoksulluk, toplam kazançların biyolojik varlığın devamı için gerekli olan

yiyecek, giyim vb. asgari düzeydeki fiziki ihtiyaçları karşılamaya yetmemesi durumudur.

Avrupa Birliği Bakanlar Kurulunun, 1984 yılında benimsediği yoksulluk tanımında ‘yoksul birey’, salt bir gelir eksikliği açısından değil, ‘maddi, kültürel ve toplumsal kaynaklarının çok sınırlı olması nedeniyle, ikamet ettikleri ye ülkelerde asgari seviyede kabul edilebilir yaşam tarzından dışlanan kişiler’ olarak tanımlanmıştır.

DiNitto’ya (1991: 48–64) göre yoksulluğu, yoksunluk olarak yoksulluk (poverty as deprivation), eşitsizlik olarak yoksulluk (poverty as inequality), kültürel yoksulluk (culture of poverty), sömürü olarak yoksulluk (poverty as exploitation) ve yapısal yoksulluk (poverty as structure) olarak sınıflandırmak mümkündür. Yaşamın devamlılığı için gerekli olan yiyecek, ev, temiz su, giyecek, tedavi gibi temel gereksinimlerin yokluğu ya da yetersizliğini belirten yoksulluk, yoksunluk olarak tanımlanmaktadır. Yoksunluk durumu aynı zamanda mutlak yoksulluk olarak da adlandırılır. Toplumdaki gelir dağılımı adaletsizliklerini ne çıkaran tanımlamalarda yoksulluk, eşitsizlik olarak, bir başka deyişle “grelı yoksulluk” olarak tanımlanmaktadır (aktaran Sallan Gl ve Gl, 1996: 6). Grelı yoksulluk, şenses (2009: 91) tarafından da, bir kişinin veya grubun yaşam düzeyini kendisinden daha yüksek gelire sahip bir referans grubun geliriyle karşılaştırılması sonucunda ortaya çıkan bir olgu olarak tanımlanmaktadır.

Görelî yoksulluk seviyesi, gelişmiş ölkelerde gelir dağılımı yapısı ile de ilişkilidir. Gelişmiş ölkelerde görelî yoksul sayısı, diğer ölkelere göre daha fazladır. Ancak, gelişmiş ölkelerdeki mutlak yoksul, diğer ölkelerdeki yoksullardan daha iyi durumdadır. Bıçkî (2005, 109) bu durumu görelî yoksulluk yaklaşımı, bir toplumun içindeki yoksulların toplumun diğer fertlerine göre durumlarını saptamaya elverişli iken; toplumlararası karşılaştırmalara uygun olmadığı şeklinde açıklıyor.

Önder ve Şenses (2005: 201) yoksulluk olgusunu tartışmaya yönelik çalışmaları üç grup altında incelemektedir. Yoksulluk olgusunu iktisadi bir kategori olarak tanımlamaya, bunun yöntemsel dayanaklarını oluşturmaya ve buna bağılı olarak yoksulluk profili ortaya koymaya dayalı çalışmalar, birinci grubu oluşturmaktadır. İktisadi yoksulluk yaklaşımlarının konuyu ele alış biçimi genellikle yoksulluğı belirli bir sayısal standarda göre tanımlamak ve karşılaştırılabilirliğı sağlamaktır.

İkinci grup tanımlamalar mevcut yoksulluk kategorilerinin yoksulluk olgusunun kavramsallaştırılmasında yetersiz kaldığı düşüncesi ile yoksulluk ölçümünde farklı sınıflandırma ve ölçüm kategorilerini araştırmaktadır.

Üçüncü grubu, belirli bir toplumsal kesim için yoksulluk olgusunun görünümünü tüm toplumsal yansımaları ile birlikte sunmayı, yoksulluğı sadece iktisadi bir kategori değil, gündelik yaşamın yeniden üretimine en ince ayrıntısına kadar damgasını vuran bir nitelik olarak gözlemleyebilmeyi hedefleyen alan çalışmaları oluşturmaktadır.

Dünya Bankası çalışmalarında kullanılan ve bugün pek çok iktisadi araştırmada ölçüt alınan günde bir Dolar ve iki Dolar gelire göre 2002 yılında yapılan bir araştırmada, gelişmekte olan ülkelerde günde iki Doların altında 750 milyon; günde bir Doların altında 290 milyon kişinin şehirlerde yaşadığı ortaya konmuştur (Baker, 2008: 3).

Öte yandan yoksulluğu azaltma retoriğinin en hafifinden küresel sermaye politikasını yaygınlaştırma aracı olduğunu belirten Özdek (2002: 3), günde bir Dolar ya da iki Dolar gibi standartların Dünya Bankası tarafından keyfi bir biçimde belirlendiğini ifade etmektedir. Özdek'e göre parasal değerle insan yaşamını özdeşleştirenlerin, bireylerin temel insani ihtiyaçlarını karşılamaları için Üçüncü Dünyanın her yerinde kişi başına günde bir Doların yeterli olacağını varsaydıklarını ve aynı zamanda dünyada yoksulluğun azaldığı iddiasını ileri sürebildiklerini belirtmektedir.

Yoksulluk ölçümlerinde, tek ölçüt yerine gelir ve tüketim harcamalarına ilişkin verilerin başta sağlık ve eğitim olmak üzere diğer sosyo ekonomik göstergelerle desteklenmesi ve bu kıstaslardan birkaçının birlikte kullanılarak yoksulluğun karma (bileşik) göstergelerle ölçülmesi ön plana çıkan bir eğilimdir. Birçok araştırma bireyin yoksulluğunu, bütün olgulardan soyutlanmış bir araç olarak gelir tarafından değil, gelirin de içinde olduğu toplumsal cinsiyet, üretim araçları mülkiyetinin dağılımı ve bireysel dezavantajlar gibi çok sayıda etmenle açıklamaktadır. Yoksulluğu çeşitli unsurları ile birlikte değerlendirebilmek için piyasadaki mal ve hizmetlere erişim derecesinin bir göstergesi olarak gelir, piyasa dışı mal ve hizmetlere erişimin bir göstergesi olarak piyasa dışından sağlanan sağlık ve eğitim hizmetleri, hane halkı içindeki bölüşümün eşitlik derecesini ölçmeye yönelik değişik

göstergeler ve fiziksel özürlülük ve engellilik gibi yoksulluktan çıkışı güçleştiren kişisel özelliklere ilişkin göstergelerin bir arada tek bir endekste birleştiren araştırmaların yapıldığı, bu çalışmalarda kullanılan gösterge sayısının giderek arttığı gözlenmektedir. Bu göstergeler arasında bebek ölüm oranları, doğumda yaşam beklentisi, ilk ve orta öğretimde okullaşma oranı gibi göstergeler yanında güvenli içme suyuna erişim gibi somut göstergelere de yer verilmektedir (Şenses 2009: 99-100). Yolcuoğlu'na (2010) göre yoksulluğun belirlenmesinde yararlanılabilecek göstergeler şunlardır:

- Kişi başına düşen ulusal gelir,
- Kişi başına düşen gelir / harcama miktarları,
- Cinsiyet bazında ulusal gelirin dağılımı,
- Bölgeler / iller bazında ulusal gelirin dağılımı,
- Harcamalar içinde gıda maddelerine ayrılan pay,
- Bireyler için yapılan eğitim harcamaları,
- Bir öğretmene düşen öğrenci sayısı,
- Cinslere göre okur-yazarlık oranı,
- Cinslere göre ortalama yaşam beklentisi,
- Doğum oranı artış hızı,
- Bebek ölüm oranı,
- Sağlıklı beslenme durumu ve düzeyi,
- Temiz suya erişebilen kişi / aile sayısı,
- Kişi başına düşen doktor sayısı,
- Kişi başına yapılan sağlık harcamaları,
- Genel işsizlik oranı,

- Cinsiyete dayalı işsizlik oranları,
- Katılım mekanizmalarında cinsiyete göre durum,
- Kişi başına düşen telefon sayısı,
- Elektriği bulunan evlerin kır ve kent bazında oranları,
- Kişi başına tüketilen enerji miktarı.

Uluslararası Çalışma Örgütü ILO'nun 1976'da kabul ettiği temel gereksinimler yaklaşımına göre de temel gereksinimler:

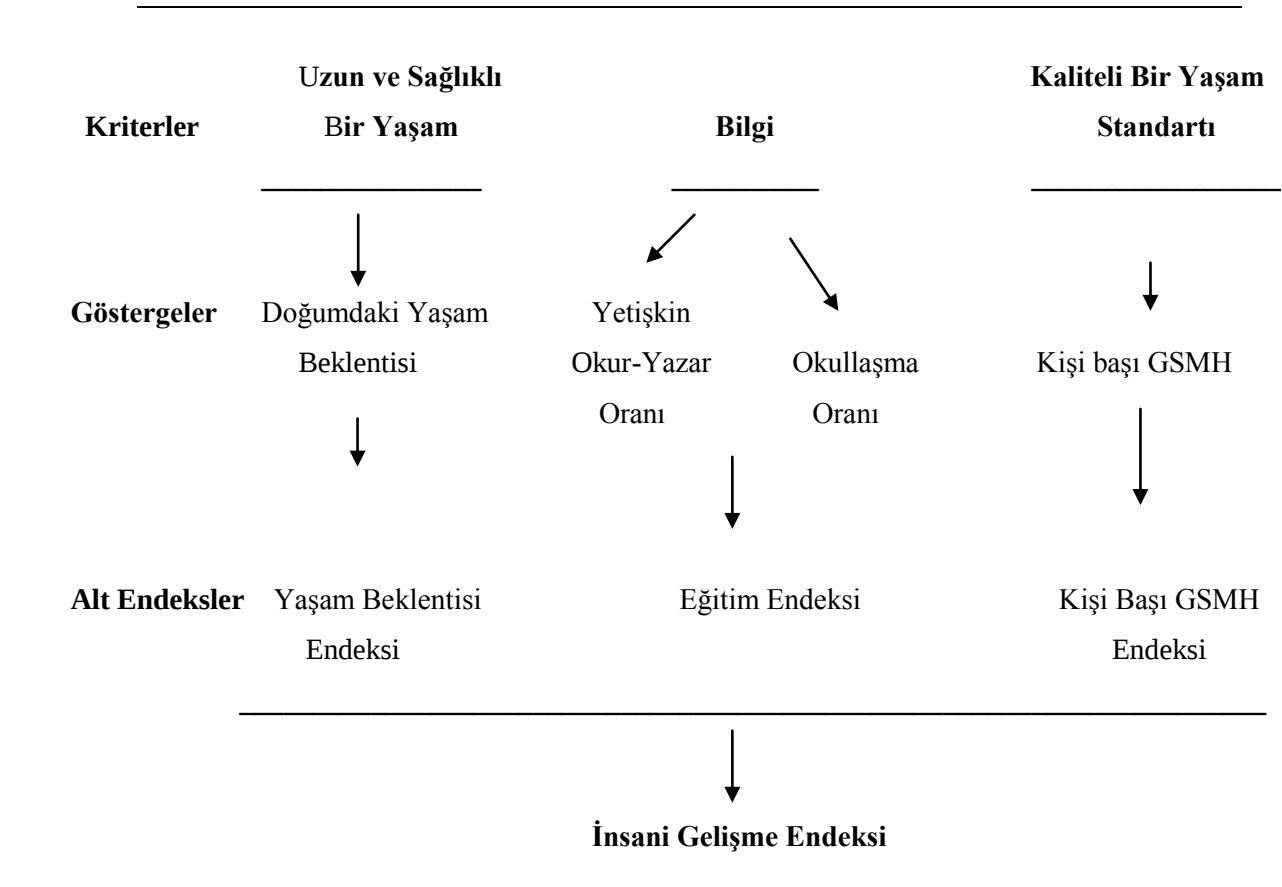
- 1) Bir ailenin (beslenme, barınma giyim vb) özel tüketimi için gerekli minimumlar,
- 2) İçinde yaşanan topluluk için topluluk tarafından sağlanan toplu tüketim konusu olan hizmetler (güvenli içme suyu, kanalizasyon, elektrik, kamu ulaşımı, sağlık ve eğitim hizmetleri),
- 3) Kendilerini etkileyen kararların alınmasına katılma,
- 4) Mutlak düzeydeki temel gereksinimlerin temel insan haklarının daha geniş bir çerçevesi içinde karşılanması,
- 5) İstihdama temel gereksinme stratejisinin hem amaç hem de araç olarak yaklaşılması,

olarak sıralanmıştır. Tanımlanan temel gereksinimler, insanın onurlu yaşam hakkının evrensel düzeyde gerçekleştirilmesi, bireylerin toplumdan dışlanmasını engelleme, gelişme fırsatlarının vatandaşlar tarafından elde edilebilmesini de kapsamaktadır.

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından geliştirilen ve 1990 yılından bu yana ölçüm yöntemleri zaman içinde kimi değişikliklere uğrasa da kullanılmakta olan İnsani Gelişim Endeksi (İGE), bu türden bileşik ölçütler

kullanılmaktadır (bkz. tablo 8). Endeks, iyi ve uzun yaşam, bilgiye erişim ve yüksek yaşam standardı esasına dayalı bir insani gelişme tanımından yola çıkarak gelir, eğitim ve sağlık göstergelerinden oluşmakta, sosyoekonomik göstergeleri ekonomik büyüme ile ilişkilendirmekte ve gelişmiş ülkeler ve az gelişmiş ülkelerin durumlarını birlikte izleyerek uluslararası kıyaslamalar yapılabilmesine olanak sağlamaktadır (Şenses, 2009: 100). Göstergeler arasında insani gelişme için uzun ve sağlıklı yaşama, bilgili olma, iyi bir yaşam standardına ulaşmak için gerekli kaynaklara erişim ve toplumun yaşamına katılma gibi ölçütler ön plana çıkmaktadır (UNDP, 2001: 9).

Tablo 8: İnsani Gelişme Endeksi (İGE) Hesaplama Yöntemi



Kaynak: UNDP, *Human Development Report*, 2001: 14.

UNDP'nin daha sonra geliştirip 1998'den bu yana kullanmaya başladığı endekslerden İnsani Yoksulluk Endeksi (İYE) de gelişmekte olan ülkelerde yoksulluğun ölçülmesinde salt parasal göstergelere dayanmayan, okur yazarlık, yetersiz beslenme, kısa yaşam süresi, ana çocuk sağlığının yetersizliği, önlenemez hastalıklara yakalanmak, temiz suya erişim gibi temel insani kapasiteyi ölçen bir yaklaşımı esas almaktadır (BİB, 2009: 10; Eceral, 2002: 90).

İYE, İGE'den farklı olarak sağlanan gelişmenin dağılımını ve geriye kalan yoksulluğun miktarını yansıtmayı amaçlamakta ve ekonomik kaynaklara erişim derecesinin bir göstergesi olarak kaliteli su kaynaklarına erişim ve çocukların beslenme düzeyini ön plana çıkarmaktadır (Şenses, 2009: 103). İnsani yoksulluk, bir kısım bireylerin insanca yaşam imkânlarına sahip olmamaları anlamına gelmektedir ve üç kriterden yola çıkarak hesaplanmaktadır.

Yaşam Süresi: Uzun bir yaşamdan yoksun olma insani yoksulluğun ilk göstergesi olarak kabul edilmekte, UNDP hesaplamalarına göre 40 yaşın altında yaşam süresi “İnsani Yoksulluk” olarak ele alınmaktadır.

Eğitim: Eğitim imkânlarından yoksun olma, insani yoksulluğun ikinci göstergesini oluşturmakta ve hesaplamalarda yetişkinler arasındaki okuma yazma bilmeme oranı insani yoksulluğun bir diğer kriterini oluşturmaktadır.

Ekonomik ve Sosyal İmkânlar: Bireylerin ekonomik ve sosyal imkânlardan yoksun olması, insani yoksulluğun bir diğer göstergesini teşkil etmekte ve UNDP başlıca üç veriden yararlanarak ekonomik ve sosyal imkânlara sahip olma düzeyini belirlemektedir. Bu veriler:

- Sağlıklı içme suyuna sahip olmayan nüfus yüzdesi.
- Sağlık imkânlarından yoksun olan nüfus yüzdesi.
- Beş yaşın altında olan ve yeterli beslenemeyen nüfus yüzdesi.

Ayrıca tablo 9’da da görüldüğü gibi UNDP, gelişmiş ülkeler ve gelişmekte olan ülkelerde ayrı ayrı insani yoksulluk endeksi ölçütleri kullanmaktadır. Çok sayıda farklı ölçüm yöntemi varlığının, yoksulluk konusunun ekonomik etkileri ötesinde sosyal ve siyasal ortamla yakından bağlantılı olmasının bir yansıması olarak değerlendiren Şenses (2009: 103-105), bu göstergeler arasında en çok ilgi uyandıran İYE’nin, iktisatçıların gelir/tüketim harcamasına dayalı basit yaklaşımlarının ötesine taşımaları açısından ilk bakışta anlamlı gelebileceğini ancak, refah ve yoksulluk kavramlarının açık uçlu olduğunu, yeterli bir ölçüm için gerekli ölçüt sayısının ve buna bağlı veri gereksiniminin giderek arttığını söylemektedir.

Tablo 9: İnsani Yoksulluk Endeksi (İYE) Hesaplama Kriteri

Kriterler	
Az Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkeler (%)	Gelişmiş Ülkeler (%)
1-40 yaşın altında ömre sahip olan insan oranı	1-60 yaşın altında ömre sahip insan oranı
2-Okuma yazma bilmeyen insan yüzdesi	2-Fonksiyonel olarak okuma yazma bilmeyen insan yüzdesi
3- 5 yaşın altında çocuklarda yetersiz beslenme dolayısı ile kilo yetersizliği	3-Uzun dönemli işsizlik oranı (12 ay ve daha fazla)
4-Sağlıklı İçme suyu ve temel sağlık imkânlarından mahrum insan oranı	4-Gelir yoksulluğu sınırının altında yaşayan insan yüzdesi (Ortalama kullanılabilir %50’sinden aşağı gelir sahibi insan)

Kaynak: UNDP, Human Development Report, 1998’den yararlanılarak oluşturulmuştur.

Bileşik endekslere yöneltilen bir diğer eleştiri ise bunların, endeksi oluşturan kıstaslardaki gelişmelerin ayrı ayrı izlenmesini engellemesiyle ilgilidir. Bileşik endekslerde yer alan göstergelerin toplulaştırılması da öznel unsurlar taşımakta, çeşitli istatistiksel ve kavramsal sorunları beraberinde getirmektedir.

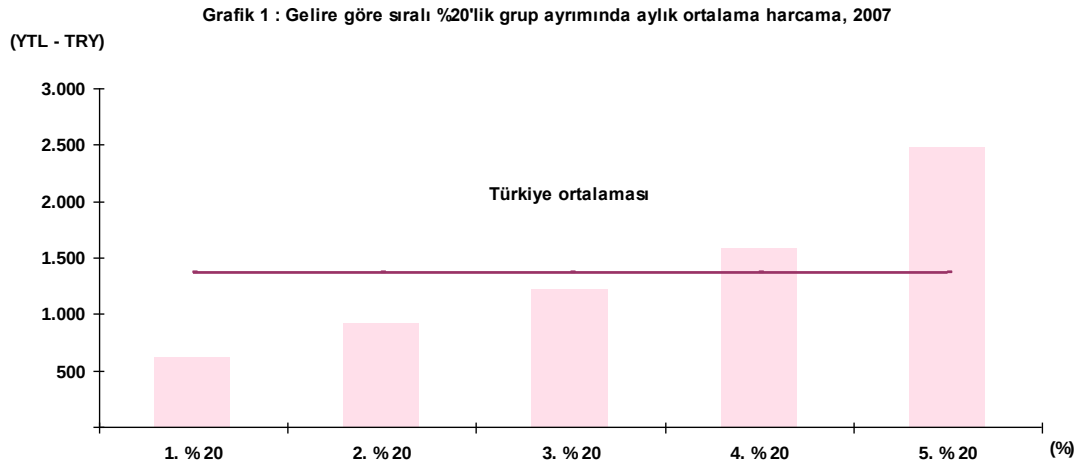
2. Türkiye’de Yoksulluk Analizleri

1950’lerden sonra tarımda makineleşme ile birlikte hız kazanan ve 1980’lerden sonra güvenlik sebebiyle kimi bölgelerde gözlenen kentlere zorunlu göç olgusu, yoksulluğun, Türkiye’ye özgü dinamiklerinin araştırılmasına yol açmıştır. Türkiye İstatistik Kurumu’nun (TÜİK) başı çektiği resmi araştırmalar, yoksulluğu iktisadi bir olgu olarak değerlendirirken, yoksulluğun toplumsal etkilerini ve mekânını inceleyen araştırmalar, genellikle yoksulluğun dönüşümü üzerinde odaklanmaktadır. Gerçekten de yoksulluk olgusu, küreselleşme politikalarının Türkiye’ye entegrasyon süreci içinde yeni dinamikler kazanmış, devletin sosyal güvenlik alanından çekilmesi, yaşanan afetler ve ekonomik kriz nedeniyle yaygınlaşmış ve kalıcı hale gelerek bir çok araştırmaya konu olmuştur (Örn. Bkz. Pınaroğlu ve Işık, 2008; Dumanlı, 1996).

Resmi araştırmalar yoksulluğun niceliksel yönüne daha çok eğilmektedir. Yoksulluğun yaygınlığı ve bu alanda çalışmanın zorlukları nedeniyle yoksulluğun niceliksel analizinde TÜİK tarafından yürütülen araştırmalar, en önemli verileri sağlamaktadır. Bu araştırmalar arasında, bireylerin ve bunların oluşturduğu hane halklarının tüketim yapıları ve gelir düzeylerini, kent ve bölgelere göre ortaya çıkaran “Hane Halkı Bütçe Araştırmaları”, aynı zamanda toplumun tüketim

alışkanlıkları, sosyo ekonomik özellikleri, hane halkları fertlerinin çalışma durumları, hane halkının toplam geliri, gelirin elde edildiği kaynaklar hakkında bilgiler sunmaktadır.

Hane halkı bütçe araştırmaları kapsamında tüm hane halkı gelirlerinin karşılaştırılabilir olması için bir yıllık gelir indekslenerek ve yılsonuna çekilerek hane halkı gelirleri küçükten büyüğe sıralanmış, % 20'lik gruplar oluşturulmuştur. Böylelikle toplumun tüm gelir gruplarının bazı özelliklerinin karşılaştırması yapılabilir hale gelmiştir.



Kaynak: TÜİK, 2007: 2

Örneğin grafik 1’ de görülen kullanılabilir gelire göre sıralı % 20’lik grup ayrımında hane halkı tüketim harcaması türleri incelendiğinde; en yüksek gelirli beşinci % 20’de yer alan hane halkları en düşük gelirli birinci % 20’de yer alan hane halklarının 4 katı kadar harcama yapmaktadır. TÜİK verilerine göre bu, ulaştırma harcamalarında 10, eğitim harcamalarında ise 32 katına kadar çıkmaktadır. En

yüksek gelirli haneler genel aylık ortalama hane halkı tüketim harcamasının yaklaşık iki katı kadar, en düşük gelir düzeyindeki haneler ise yaklaşık yarısı kadar harcama yapmaktadır (TÜİK, 2007: 3).

Ayrıca, TÜİK ve Dünya Bankası tarafından Sosyal Riskin Azaltılması Projesi (SRAP) kapsamında, yoksulluk metodolojisinin belirlenmesi üzerine ortak çalışma yapılmış, hane halkı gelir ve tüketim harcamaları anketlerinden elde edilen veriler kullanarak yoksulluk olgusunun iktisadi bir yaklaşımla ele alındığı “Yoksulluğu Değerlendirme Ortak Raporu: Türkiye” adlı rapor hazırlanmıştır (Dünya Bankası, 2005).

Belirlenen yoksulluk metodolojisine göre, TÜİK tarafından 2002 yılından itibaren çeşitli yöntemlere göre mutlak (gıda ve gıda+gıda dışı), göreceli, satın alma gücü paritesine göre (1\$, 2,15\$ ve 4,3\$) yoksulluk çalışmaları yapılmaktadır. Yapılan çalışmalarda, belirlenen yoksulluk sınırların altında kalan yoksul fert sayısı tahmin edilmekte, yoksullara ilişkin temel özellikler incelenmektedir.

Çalışmalar genel olarak değerlendirildiğinde, yoksulluk çizgisinin ortalama gelirden bağımsız olarak her alanda kullanılabilecek kesin bir değer olarak belirlenmesinde, üç temel yaklaşım ön plana çıkmaktadır. Asgari gıda harcaması yaklaşımına göre, mutlak yoksulluk sınırı bireyin günlük kalori gereksinimini karşılayan bir besin sepetinin maliyet esasına göre belirlenmekte ve yaşa, cinsiyete ve yaşanılan yere bağlı olarak farklı biçimlerde hesaplanabilmektedir. Tablo 10’da da görüldüğü gibi

2008 yılında Türkiye’de fertlerin yaklaşık % 0,54’ü yani 374 bin kişi, sadece gıda harcamalarını içeren açlık sınırının altında yaşamaktadır.

Tablo 10: Yoksulluk Sınırı Yöntemlerine Göre Fert Yoksulluk Oranları

Yöntemler	Fert yoksulluk oranı (%)						
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008,0
TÜRKİYE							
Gıda yoksulluğu (açlık)	1,4	1,3	1,3	0,9	0,7	0,5	0,5
Yoksulluk (gıda+gıda dışı)	27,0	28,1	25,6	20,5	17,8	17,8	17,11
Kişi başı günlük 1 \$'ın altı ⁽¹⁾	0,2	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Kişi başı günlük 2.15 \$'ın altı ⁽¹⁾	3,0	2,4	2,5	1,6	1,4	0,5	0,5
Kişi başı günlük 4.3 \$'ın altı ⁽¹⁾	30,3	23,8	20,9	16,4	13,3	8,4	6,8
Harcama esaslı görelî yoksulluk ⁽²⁾	14,7	15,5	14,2	16,2	14,5	14,7	15,1
KENT							
Gıda yoksulluğu (açlık)	0,9	0,7	0,6	0,6	0,0	0,1	0,3
Yoksulluk (gıda+gıda dışı)	22,0	22,3	16,6	12,8	9,3	10,4	9,4
Kişi başı günlük 1 \$'ın altı ⁽¹⁾	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Kişi başı günlük 2.15 \$'ın altı ⁽¹⁾	2,4	1,5	1,2	1,0	0,2	0,1	0,2
Kişi başı günlük 4.3 \$'ın altı ⁽¹⁾	24,6	18,3	13,5	10,1	6,1	4,4	3,1
Harcama esaslı görelî yoksulluk ⁽²⁾	11,3	11,3	8,3	9,9	7,0	8,4	8,0
KIR							
Gıda yoksulluğu (açlık)	2,0	2,2	2,4	1,2	1,9	1,4	1,2
Yoksulluk (gıda+gıda dışı)	34,5	37,1	40,0	33,0	32,0	34,8	34,6
Kişi başı günlük 1 \$'ın altı ⁽¹⁾	0,5	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Kişi başı günlük 2.15 \$'ın altı ⁽¹⁾	4,1	3,7	4,5	2,5	3,4	1,5	1,1
Kişi başı günlük 4.3 \$'ın altı ⁽¹⁾	38,8	32,2	32,6	26,6	25,4	17,6	15,3
Harcama esaslı görelî yoksulluk ⁽²⁾	19,9	22,1	23,5	26,4	27,1	29,2	31,0

(1) 1 \$'ın satınalma gücü paritesine (SGP) göre karşılığı olarak 2002 yılı için 618 281 TL; 2003 yılı için 732 480 TL; 2004 yılı için 780 121 TL; 2005 yılı için 0.830 YTL, 2006 yılı için 0.921 YTL, 2007 yılı için 0.926 YTL ve 2008 yılı için ise 0.983 YTL kullanılmıştır.

(2) Eşdeğer fert başına tüketim harcaması medyan değerinin %50'si esas alınmıştır.

Kaynak: TÜİK, 2009: 205.

Mutlak yoksulluk çizgisinin saptanmasında kullanılan ikinci yöntem, temel gereksinimler yaklaşımıdır. Bu yaklaşım, asgari gıda harcamasına ek olarak gıda dışı harcamaların da hesaba katılmasını gerektirmektedir. TÜİK, 2008 yılında Türkiye’de fertlerin % 17,11’inin gıda ve gıda dışı harcamaları içeren yoksulluk sınırının altında yaşadığını ilan etmiştir.

Hane halkı gıda harcamalarının tüm gelire oranının bir yoksulluk göstergesi olarak kullanılabileceği düşüncesi ile gelirin belirli bir orandan fazlasını (genellikle % 40) gıda harcamalarına ayıran hane halklarını yoksul olarak tanımlayan gıda oranı yaklaşımı, mutlak yoksulluk çizgisinin saptanmasındaki üçüncü niceliksel yaklaşımı oluşturmaktadır (Önder ve Şenses, 2005: 203).

Yoksulluk, çok yönlü sosyo ekonomik göstergeleri içinde barındıran bir konudur. Çok sayıda ölçüm yönteminin varlığı bu durumun sonucudur. Salt ekonomik göstergelere dayalı çalışmalar, yoksulluğun sosyal ve siyasal yönünün gözden kaçırılmasına yol açar. Ancak bu eksikliğine rağmen yoksulluk profilinin belirlenebilmesi için hemen her durumda nicel ölçütler gerekmektedir. Yukarıda belirtilen her üç yaklaşım nicel ölçütler konusunda klasik yaklaşımı oluşturmaktadır.

Bu yaklaşımlara göre Türkiye’de yapılan araştırmalar, Tablo 10 ve 11’de de görüldüğü gibi, kırsal yoksulluğun kentsel yoksulluğa oranla daha fazla olduğunu, yoksulluğun dağılımında Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu’nun en fazla yoksul nüfusun yaşadığı bölgeler olduğunu ortaya koymaktadır. Bu veriler yoksulluğun salt gelir eksikliğini değil bölgesel eşitsizlik, eğitim, sağlık, barınma gibi alanlarda

kapasite yoksunluğunu da içerdığını göstermektedir. Bu anlamı ile yoksulluğun azaltılması ile ilişkili politikaların sadece büyüme ve kalkınmayı hedeflemesinin yeterli olmadığı, gelir dağılımındaki adaletsizliği gideren yeniden bölüşümün yanı sıra kapasitenin artırılması koşullarını bir arada sağlaması gerektiği açıktır. Altyapı ve sosyal hizmetlere erişimdeki eşitsizlik, yoksul kesimlerin kalkınma sürecinden faydalanma düzeylerini azalttığından yoksulluğu da kalıcılaştırmaktadır.

Tablo 11: Yöntem ve Bölge Ayrımında Yoksul Hane Halkı Oranları, 1994 (%)

	Yöntem 1 Asgari Gıda Harcaması Yaklaşımı	Yöntem 2 Temel Gereksinimler Yaklaşımı	Yöntem 3 Gıda oranı (%40) yaklaşımı
Türkiye	55	31	43
Kent	54	28	26
Kır	55	32	63
Marmara	53	29	42
Ege	46	24	43
Akdeniz	50	29	53
İç Anadolu	49	30	39
Karadeniz	54	34	50
Doğu Anadolu	59	33	40
Güneydoğu Anadolu	65	37	66

Kaynak: Önder ve Şenses,2005: 203)

2007 yılında Türkiye genelinde hane halkı başına aylık ortalama tüketim harcamalarına bakıldığında, en fazla harcamanın 1 652 TL ile apartmanda oturan haneler tarafından yapıldığı, bunu 1 130 TL ile oturduğu konutun tipi gecekondur

olan hanelerin izlediği, en az harcamanın da 926 TL ile müstakil konutlarda oturan haneler tarafından gerçekleştirildiği görülmektedir.

3. Kentsel Yoksulluk

Kentsel yoksulluk (urban poverty) salt gelir azlığı değildir, aynı zamanda alt sosyal statülü mahallelerde yaşama, kent mekânında marjinalleşme, sağlıksız çevre koşullarında yaşamını sürdürme, kentsel hizmetlerden mahrum olma, adalet, eğitim, sağlık hizmetlerinden yararlanamama, şiddete daha açık olma, yeterli güvenliğe sahip olmamaktır.

Genel yoksulluk anlayışından farklı olarak, 'yeni yoksulluk', 'sınıf-altı yoksulluğu' biçiminde de kullanılan kentsel yoksulluk, küreselleşme süreçlerinin etkisi ile kentin belli bölgelerinde yoksulluğun yoğunlaşması, kentin ayrışması eğilimini taşımaktadır (Bıçk, 2005: 1).

Geçmişte kentsel yoksulluğun, kentlerin yapısal bir özelliği olarak görüldüğünü, nüfusun küçük bir kısmı tarafından durağan bir olgu olarak tartışıldığını ya da sanayileşme ve hızlı kentleşmeyle bağlantılı bir olgu olarak açıklandığını, çöküntü alanlarının (slum) ise bu olgunun yoğunlaştığı mekânlar olarak belirginlik kazandığını belirten Kaygalak (2001: 126-127), 1970'lerde yaşanan küresel krizden sonra gelişen neoliberal politikalar sonucu kentsel yoksulluğun yeni bir boyut kazandığını belirtmektedir.

Enformal sektör, taşeronluk gibi istihdam biçimlerinin esnek üretim adı altında ekonomideki ağırlığının artması ile ilintili yeni kentsel yoksulluk, az gelişmiş ülkelerin yanı sıra gelişmiş ülkeleri de kapsayacak şekilde sadece toplumsal bir kategori olarak değil son yıllarda göreceli olarak yoksullaşan toplum kesimlerinin yaşam koşullarını anlatmak üzere kullanılmaktadır.

Kentsel yoksulluğun ayırıcı tarafı, küresel ekonomilerde meydana gelen dönüşümlerle yoksulluk sorunu belirgin olmayan nüfus gruplarının yoksullaşması ve bu durumun kalıcı hale gelmesiyle bu nüfus gruplarının toplumsal açıdan dışlanmasıdır.

Kentli kesimin tüketim eğilimleri, kırsal kesimle aynı değildir. Beslenme açısından benzer maliyetler olsa dahi kentsel yerlerdeki tüketim kalıpları ile mal ve hizmet fiyatları, kırsal yoksulluktan farklılık arz etmektedir. Kentsel yoksulluğun ayırt edici özelliklerinden birisi “ulaşım” gibi yaşam maliyetleri artıran faktörlerdir. Ulaştırma ve barınma maliyetleri, yoksulluğu ağırlaştıran önemli harcama kalemleridir.

Kentsel yoksulluk, kentsel mekânda yaşanan yoksunluğa işaret etmektedir. Yüksek riskli, güvencenin bulunmadığı, çalışmaya ilişkin hakların uygulanmadığı, örgütlenme hak ve özgürlüklerin yaşama geçirilmediği enformal ekonomi, kent yoksullarının ana geçim stratejisidir. Özellikle enformal yoldan konut edinme, iş bulma, kentsel hizmetlerden yararlanma ve tüketim, yoksullar arasında yaygındır. Konut üretim süreçlerinde kendiliğinden ortaya çıkan mahallelerde kentsel

hizmetlerin üretilmesi ve bu hizmetlerden yararlanılması da kayıt dışı yollardan gerçekleştirilmektedir.

Tablo 12: Kentsel Yoksulluk Nedenleri ve Sonuçları

Yetersizlik	Nedenler	Siyasal İçerikli Nedenler	Diğer Etkiler
Gelir	Temel mal ve hizmetleri alma gücünden yoksunluk Geçici işler Niteliksiz iş gücü	Ekonomik krizler Eğitim, sağlık, altyapı ve ulaşım gibi sosyal ve fiziksel altyapının yetersizliği	Barınma sorunları Temel kamusal hizmetlerin sağlanamamasından dolayı sağlıklı ortamlarda yaşama Eğitimsizlik Sosyal sermayenin bozulması, şiddet eğilimleri ve suçluluk
Sağlık	Sağlıksız yaşam koşulları Konut ve sanayinin içiçeliği Sel ve heyelan tehlikesiyle karşı karşıya bulunma Bulaşıcı hastalıklar Güvensiz çalışma koşulları	Çevre sağlığının ihmal edilmesi Katı atık ve su sorunlarının çözülmemesi Yetersiz iş güvenliği Sosyal güvenlik olanaklarındaki yetersizlik	Eğitimsizlikten gelen sağlık sorunları Geçim sıkıntısından ihmal edilen sağlık
Eğitim	Okul sayısındaki yetersizlik Okul masraflarının karşılanamaması	Kamu kurumlarının yeterli altyapıyı sağlayamaması Yeterli yatılı eğitim verilememesi Eğitim kurumlarına ulaşım sorunları	İş bulma sorunları Okul çağındaki gençler için gerekli etkinliklerin sağlanamaması
Güvenlik	Çoğunlukla imarsız konutlar söz konusu olduğu için evler asgari konut standartından yoksundurlar. Sosyal bölünme, şiddet ve suçluluk	Arsa politikalarındaki yanlışlıklar. Yasal düzenlemelerin ruhsatlı yapılar için oldukça maliyetli ve zor süreçlerden oluşması Güvenlik ağlarının oluşturulmaması dolayısı ile mekansal kopuklukların oluşması.	Arsa düzenlemelerinin yetersiz olması sosyal kayıplara ve enformel yapıların oluşmasına neden olmaktadır. Güvenlik ve sağlık için artan maliyetler. Sosyal soyutlanma ve ailenin zarar görmesi. Rüşvet ve diğer yolsuzlukların yaygınlaşması ve kentsel hizmetlerin eksikliği.

Kaynak: TMMOB Şehir Plancıları Odası, 2002: 407

Kentsel hizmetlerin yetersiz olduğu durumlarda anlık ve geçici çözümler üretilmektedir. Örneğin altyapı, derme çatma yöntemlerle kurulmakta, elektrik ve su kaçak yollardan elde edilmektedir (Ünsal, 2002: 60). Eğitim, sağlık, barınma, güvenlik, sosyal olanaklardan ve kentsel altyapıdan yararlanma gibi temel gereksinimlerin örneğin su ihtiyacının karşılanamaması, kentsel yoksulluğu arttırmakta ve kalıcılaştırmaktadır. Güvensiz ve geçici çözümlere yönelen yoksullar, sağlığını riske etmekte, riskin gerçekleşmesi durumunda var olan koşullar daha da zorlaşmaktadır. Tablo 12’de konunun farklı boyutları nedenleri ile birlikte gösterilmektedir.

4. Kentsel Yoksulluğun Mekânları

Günümüzde yoksulluk olgusu, giderek daha fazla kentsel özellik kazanmıştır. Ulus devletlerin gücünü sınırlayan neoliberal politikalar, yeni bağımlılık ilişkileri doğuran bir yerelleşme süreci içinde, kent içi ve kentler arası eşitsizlikleri şiddetlendiren, kentleri ekonominin merkezi haline getirerek marka kentler yaratma peşindedir. İş olanaklarının buralarda yığılması, bölgesel eşitsizlikleri arttırmakta, nüfusun da metropoliten kentlerde yığılmasına neden olmaktadır. Bu durum mekânsal kutuplaşmayı da beraberinde getirmektedir. Kentler bir yanda altyapı yetersizlikleri ve yaşam kalitesi düşük konut alanları ile çevrilirken, diğer yandan kentlerin küresel sistem içinde cazibe merkezi haline getirilme çabasının sonucu olarak yüksek kaliteli iş ve yaşam merkezleri oluşmuştur (Ünsal, 2002: 56). Marx, Kapital’de aşağıdaki tespitleri yapmaktadır:

...kapitalist birikimin hızı ne kadar büyük olursa, işçi nüfusunun barındığı yerler de o kadar sefil ve perişandır. Servetin artışı ile birlikte kentlerde görülen “imar hareketleri”, eski yapı mahallelerinin yıkılması, bankalar mağazalar vb. için işhanlarının yükselmesi, iş trafiği, lüks arabalar, tramvaylar vb. için caddelerin genişletilmesi, yoksulları gittikçe daha kötü mahallelere sürer...(Marx, 2009: 626)

Kaynak dağılımı, kültürel tarih, iletişim olanakları, emeğin niceliği ve nitelikleri açısından farklı coğrafyalarda kapitalizmin eşitsiz coğrafi gelişme yaratacağını söyleyen Harvey (2008: 187, 219), kentsel mekânlarda bu eşitsizliğin daha şiddetli olacağını, varlık ve iktidarın dağılımındaki coğrafi farkların artmasının giderek kronik eşitsiz coğrafi gelişime tabi bir metropolitan dünya yarattığını tespit etmektedir. Kentin varlıklı kesimleri küresel ölçekte gerçekleşen mal, hizmet, bilgi ve kültür alışverişinin tüketicileri olarak bu sürece eklemlenirken kent yoksulları ise sürecin dışladığı kesimler olmaktadır.

Bu sürecin özellikle az gelişmiş ülke kentlerinde sınıflararası eşitsizliği arttırarak giderek toplumsal ve mekânsal kutuplaşmaya yol açtığını, kentte yaşayanları, ekonomik, toplumsal ve kültürel olarak birbirinden kopardığını belirten Kaygalak (2001: 130), kent mekânlarının küresel sermayenin kontrolüne girmesi ve devletin eşitsiz mekânsal gelişmelere müdahale olanaklarının sermaye lehine tırpanlanmasının, kent içinde toplumsal ve mekânsal farklılaşmaların şiddetini arttırdığını tespit etmektedir.

Yeni yoksulluğu, kent içi mekânsal farklılaşmanın bir sonucu olarak değerlendiren görüşler de mevcuttur. Bu görüşe göre yeni yoksulluk, bireysel gelirle ilgili bir konu

olmaktan çok kentlerin mekânsal ve fiziksel örgütlenmesinin bir parçasıdır. “Mutlak mekân yaklaşımı” olarak adlandırılan bu yaklaşım biçiminde, mekânın kendisine önemli bir belirleyicilik atfedilmekte ve yoksulluğun bu mekânlar aracılığıyla üretildiği varsayılmaktadır. Şengül (2002: 45), bu yaklaşıma şu şekilde örnek vermektedir:

Çöküntü alanları ve varoşlar yoksulluğun ve yoksulluk kültürünün üretildiği mekânlar olarak görülmekte, bu tür mekânların ortadan kaldırılması ile yoksulluk ve benzeri sorunların ortadan kaldırılabilceği savlanmaktadır. Kuşkusuz yoksulluk ve benzeri toplumsal olguları yaratan süreçleri mekânın kendisinden çıkartmaya çalışmak anlamsızdır.

Kentlerdeki mekânsal ayrışma, sınıfsal ilişkilerin sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Birçok ülkede belirli bölge ve yerleşim yerlerinde yoğunlaşan yoksulluğun sektörel ve mekânsal dağılımı, işgücü piyasaları içindeki konumlarının bir yansımasıdır. Günlük yaşamın sürdürüldüğü mekânların niteliği, yeni kentsel yoksulluğu ortaya çıkaran değil onu ağırlaştıran ve sürekli kılan bir etkiye sahiptir. Aralarındaki ilişki bir nedensellik ilişkisinden çok karşılıklı etkileşimler yaratan bir ilişkidir. Tarihi Yunanlılara kadar uzanan bir söz bunu çok iyi anlatır: “ Biz evi inşa ederiz, ev de bizi”.

Mekânın toplumsal ilişkilerin basit birer kılıfı veya gerçeği gizleyen görüntülerinden başka bir şey olmadığını söyleyen Castells’e göre (1977: 237; 1978: 3), kentsel olarak tanımlanan temel problemler, gerçekte toplu tüketim süreçleriyle veya işgücünün yeniden üretiminin toplu araçlarının örgütlenişi olarak adlandırılan süreçlerle ilgilidir. Buradaki toplu tüketim süreçleri ile eğitim, rekreasyon, sağlık

denetimi ve işgücünün yeniden üretimi için gerekli olan benzer kamu mallarına devletin yaptığı destek anlatılmaktadır (Aktaran Gottdiener, 2001: 248-269). Özellikle az gelişmiş ülkelerde sağlık ve eğitim dışında elektrik, su, kanalizasyon, ulaşım gibi hizmetler, sadece kırsal ve kentsel alanlar arasında değil, değişik bölgeler ve kentsel yerleşim alanları arasında da önemli farklılıklar göstermektedir (Şenses, 2009: 82).

İngiltere'deki Emekçi Sınıfların Durumu başlıklı çalışmasında Engels (1997: 55), kapitalizmin yarattığı sömürü ve sefaletin kendisini sadece üretim alanında göstermediğini, yeniden üretim alanında da kapitalizmin yarattığı sefalet ve sömürünün izlerini taşıdığını tespit eder. Kent mekânında toplumsal kesimler arasındaki ayrımlar sınıfsal bir nitelik taşırlar, bu ayrımın en çarpıcı özelliği ise yoksullar ile varlıklı kesimin kent mekânında neredeyse birbirleri ile hiç ilişkiye girmeden yaşamalarıdır.

Devine ve Wright, Birleşik Amerika'da yaşayan yoksulların % 75'e yakınının kentlerde ve bunun da yaklaşık % 42.5'i kent merkezlerinde yaşadığını belirtmektedir (aktaran Gül, 1999: 16-17). ABD gibi kimi gelişmiş ülkelerin aksine az gelişmiş ülkelerde yoksulluk, şehir merkezleri yerine şehrin çevresindeki varoşlarda yoğunlaşmaktadır (Şenses, 2009: 136).

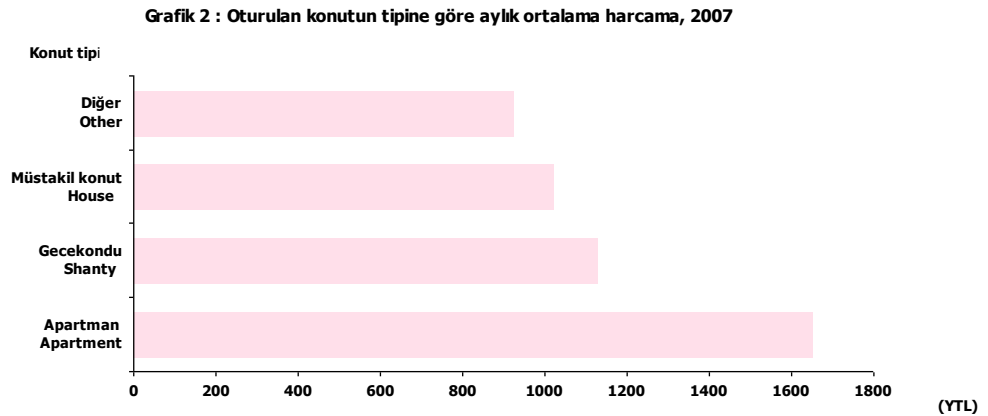
Şenses (2009: 180–181), yoksulluğun belirli yerlerde yoğunlaşmasının nedenleri arasında doğal/iklimsel koşullar, altyapı, konut ve istihdam olanakları, kamu hizmetlerinin miktar ve kalitesi ve ekonomideki yapısal değişikliklerden farklı biçim

ve derecede etkilenme gibi unsurların ön plana çıkabileceği tespitinde bulunduktan sonra şunları ifade etmektedir:

Sanayileşmiş ülkelerde piyasalara yetersiz erişim, olumsuz iklim koşulları ve yetersiz kaynaklar gibi “doğal” koşulların yanında işgücü niteliğinin düşüklüğü, altyapı olanaklarının yetersizliği, “olgun” sanayilerin yoğunluğu, azınlıklardan/göçmenlerden oluşan nüfus yapısı ve suç oranının yüksekliği gibi, olumsuz koşulların bir arada bulunduğu yerleşim yerleri, yoksulluğun da en yoğun olduğu yerleşim yerleri arasında yer almaktadır... Sanayileşmiş ülkelerde, çeşitli yoksulluk nedenlerinin birlikte etkili olduğu “yoğun yoksulluk yerleşim yerlerine” az gelişmiş ülkelerde de gerek kırsal ve gerekse kentsel alanlarda sıkça rastlanmaktadır (Şenses, 2009: 180).

Yoksulların yaşamak zorunda kaldıkları mekânlar, aynı zamanda kentlerde çevresel risklere de en çok maruz kalan alanlardır. *Gecekondu Gezegeni* adlı kitabında Mike Davis (2006: 150-168), gecekonduların, değeri düşük kent arazilerinde, özellikle de nehir kenarı, tepe etekleri, bataklık, terk edilmiş kirli araziler gibi tehlikeli veya yerleşime hiç müsait olmayan alanlarda devam ettiğini ortaya koymaktadır. Hatta gecekondu bölgesinin ilk şartı jeolojik sakıncalı alan olmasıdır, diyerek iddiasını sürdürür. Davis, “Kent çevresel hassasiyet”i formüle ederek, riskin, bazen *tehlike* (doğal olayın sıklığı ve büyüklüğü) çarpı *nitelikler* (tehlikeye maruz olan nüfus ve korunak) çarpı *kırılganlık* (inşa edilmiş çevrenin fiziksel özellikleri) işlemi ile hesaplanacağını belirtir. Üstelik kentin elit kesimlerinde uygulanan kamusal denetim, gecekondu mahallelerinde yapılmadığından alandaki riskler daha da artmaktadır.

Farklı kentsel mekânlar arasında, varlıklının ve yoksulların eşitsiz durumları kentsel hizmetlerden aldıkları paya da yansımaktadır. Kent yoksullarının yaşadığı mahalleler, ulaşım, enerji, kamu hizmet alanları, kanalizasyon ve su hizmetleri yönünden diğerlerine göre miktar ve nitelik olarak yetersiz ya da kalitesizdir. Üstelik kent yoksulları, eşitsiz koşulları düzeltecek iktidar olanaklarına sahip olmadıkları gibi hizmetlerin eksikliğinin getirdiği olumsuz koşullarla baş edebilme güçleri de zayıftır. Grafik 2’de görüldüğü gibi, gecekonduda oturanların ekonomik güçleri, düzenli yapılaşmış olan mahallelerde oturanlara göre daha zayıftır. Bu zayıflık eksik olan altyapıyı daha fazla hissetmelerine yol açar. Örneğin, akar su sistemine sahip olmayan ya da güvenilir su temin edemeyen yoksullar bu eksikliklerini kolayca gideremezler.



Kaynak: TÜİK, 2007: 54⁴

Kentsel alandaki mekânsal farklılık, toplumsal ilişkilerin bir ürünü olarak ortaya çıkmakta, imara aykırı gecekonduda olgusu burada yaşayanların hukuk alanında hak arama arayışlarını sekteye uğratmaktadır. Kentsel hizmet sağlayıcıları açısından

⁴ TÜİK verileri, kırsal ve kentsel alanları kapsamaktadır. Kentsel mekanda konutlar, apartman ve gecekonduda olarak belirginleşmektedir. Müstakil konutlar, çoğunlukla kırsal alanlarda yoğunlaşmaktadır. Son dönemde kentte de müstakil konutlar inşa edilmekte olup bunlar kırsal alandakilerden farklı olarak çoğunlukla üst gelir grubunun oturduğu konut tipleridir.

kaçak yapılaşma durumu, hizmet alanının belirlenmesinde ve hizmet kalitesinde, yaşanan eksikliklerin mazeretini oluşturmaktadır.

DPT VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planı, İçme Suyu, Kanalizasyon, Arıtma Sistemleri ve Katı Atık Denetimi, Özel İhtisas Komisyonunun raporunda, hızlı nüfus artışı, köyden kente göç ve yatırımların geciktirilmesi ve zamanında bitirilememesi nedenleriyle kente içme ve kullanma suyu temininde sıkıntılar yaşandığı, kentsel alanlardaki sorunların çoğunun, kaçak yapılaşmaların olduğu imarsız alanlarda yoğunlaştığı, “gelişigüzel oluşan bu bölgelere içme ve kullanma suyu götürmenin, kentin imarlı alanlarına göre, daha zor ve daha pahalı olduğu” belirtilmektedir (DPT, 2000: 3-8).

Aynı raporda, imarsız yerlere altyapı yatırımı yapılmamasına özen gösterilmesi gerektiği belirtilmektedir (Plan hedefleri, 23. madde). Bunun sebepleri olarak imarsız bölgeye götürülen her yeni hizmetin, imarsız yapılaşmayı ve kaynakların verimsiz kullanılmasını teşvik ettiği, ülke kaynaklarının ziyanına ve devlete ait arsa ve arazilerin işgali ile birlikte haksız rant sağlanmasına neden olduğu sayılmaktadır.

DPT IX. Kalkınma Planı, Yerleşme- Şehirleşme Özel İhtisas Komisyonu Raporunda da kaçak yapılara ilişkin temel amaç ve politikalara dönük tedbirler bölümünde, aşağıdaki önerilerde bulunulmuştur:

Gecekondu alanlarında hak sahibi olmayanların mülküne karşı başlayan yıkımlar hızla sürdürülmeli, bu yörelerdeki ve köy yerleşik alanındaki kaçak yapılara elektrik ve su, ulaşım gibi hizmetler götürülmemelidir (DPT, 2007: 65).

Kent yoksullarının barınma, temel ihtiyaçlara erişim ve su hakkını hiçe sayan bu ifadelere karşın aynı raporun bir başka bölümünde aşağıdaki tespitler yapılmaktadır:

Gecekondu ve kaçak yapılaşma alanlarında teknik ve sosyal altyapı sunumunu artırmak için kentsel dönüşüm projeleri uygulanmalı, kentsel arazi rantlarının teknik ve sosyal altyapı yatırımlarına aktarılması sağlanmalıdır (DPT, 2007: 74).

DPT raporlarında da görüldüğü gibi, yoksulluk mekânlarını ortaya çıkaran nedenlerden ziyade, bu alanların kendisini sorun olarak gören bir anlayış, yoksulların su hakkını da görmezden gelmektedir. Yoksulları “hak sahibi” olan ya da olmayan şeklinde sınıflayan veya “işgalci” olarak niteleyen mevcut sistem, yoksulları kendi sorunları ile baş başa bırakmaktadır.

Diğer yandan kentin görece varlıklı kesimlerinin kent dışına, güvenlik sistemleri ile donatılmış sitelere kaçma eğiliminin hızla artması, yaşanan kutuplaşmayı ve mekânsal ayrımcılığı daha da pekiştirmektedir. Bir tarafta kentin olanaklarından dışlanmışlar, diğer taraftan her şeye sahip, tecrit edilmiş lüks sitelerden oluşan günümüz metropolleri, “kentlilik”, “yerel katılım”, “yerel özerklik”, “demokratik bir kent yaşamı” gibi kavramların ve ideallerin altını oymaktadır.

B. YOKSULLUK VE SU İLİŞKİSİNİN BOYUTLARI

Yoksulluk ve su ilişkisini ele alan çalışmalar, suya ve koruyucu sağlık hizmetlerine erişimde yaşanan eksikliğin, mevcut yoksulluk koşullarını derinleştirdiği konusunda hemfikir olmuşlardır. Su ve yoksulluk arasındaki yakın ilişki, her iki konunun gerek yoksulluk çalışmalarında gerekse su kaynaklarına ilişkin çalışmalarda beraber ele

alınmasını gerektirmiştir. BM tarafından geliştirilen, bu gün pek çok çalışmada kullanılan İYE' nin yoksulluk oranını tespit etmek için verili bir alanda sağlıklı içme suyu ve temel sağlık imkânlarından mahrum insan oranını baz alması tesadüf değildir. Yoksulluk ve su ilişkisini ele alan bir diğer gösterge de su yoksulluk endeksidir (WPI- Water Poverty Index). WPI, ilk olarak 2000 tarihinde Salameh tarafından ortaya atılmış, daha sonra 2002'de Sullivan; aynı yıl Lawrence ve arkadaşları tarafından geliştirilmiştir (Komnenic, 2009: 219). Teorik olarak klasik göstergeyi esas alan ancak uygulamada bir takım yaklaşım farkları sunan bir başka gösterge de geliştirilmiş su yoksulluk endeksidir (eWPI) (Garriga ve Foguet, 2011).

Güvenli suya erişim konusunda mevcut durum, uluslararası düzeyde WHO ve UNİCEF'in su kaynakları ve hıfzısıhha programları tarafından izlenmektedir. Bu programlar, özellikle yoksul toplulukların iyileştirilmiş su kaynaklarına ve güvenli sağlık koşullarına erişim düzeyi hakkında bilgi sağlamaktadır. Söz konusu araştırmalarda kabul edilen kriterlerin ve kullanılan verilerin yetersizliğini eleştiren Sullivan vd. (2003: 190), WIP'nin su kaynaklarının yönetimi konusunda yeni bir bütünsel araç sağladığını belirtmektedir. Sullivan vd., WHO/UNESCO tarafından yapılan çalışmalarda temel erişim düzeyi olarak kabul edilen kişi başı en az 20 litre suyun en fazla bir kilometre içinde temininin, basitleştirilmiş ve yetersiz bir ölçüt olduğunu vurgulamaktadır. Sullivan vd. göre, tek başına hane ile ikamet edilen yer arasındaki mesafe, suya erişim açısından iyi bir gösterge değildir. Evin yakınında olmasına rağmen aynı kaynağı kullanan kişi sayısı, su temininde geçen zaman, suya erişim için ödenen bedel ve temin edilen suyun kalitesi su erişiminin önemli yönleridir.

Yoksulların mevcut koşullarını geliştirebilmeleri için güvenli su kaynaklarına sahip olmaları ve suya bedeli ödenebilir şekilde erişebilmeleri hayati önem taşır. Su aynı zamanda gıda temininin de ön koşuludur. Güvenli su erişiminin sürekliliği yoksulların geçimini ve sağlığını korumaktadır.

Güvenli suya erişimde yaşanan küresel sorun, tek başına kaynak yetersizliği ile açıklanamamaktadır. Pek çok çalışmada su yoksulluğunun birden fazla boyutu olduğu ve çeşitli göstergelerden konuya bakmanın karar vericiler ve kaynak geliştiriciler için avantaj sağlayacağı belirtilmiştir (Sullivan vd. 2003:189; Molle ve Molinga, 2003: 543).

Sullivan vd. (2003: 191), su kıtlığının insan toplulukları üzerindeki etkisini belirleyebilmek için su kıtlığı ile ilişkili fiziksel, sosyal, ekonomik, çevresel ve idari bilgileri birlikte ele alan disiplinler arası bir araç olarak WPI'nin geliştirildiğini, 5 bileşen ve 17 farklı göstergeden oluşan endeksin birincil hedefinin su erişimi olmayan ya da yetersiz olan yoksullar olduğunu belirtmektedir. Çünkü yoksulların su kaynakları geliştirilmeden mevcut durumlarında gelişme sağlanması olası değildir. Garriga ve Foguet tarafından kullanılan eWPI ise farklı ölçeklerde ve benzer özellikler gösteren toplulukların kümeler halinde analizini sağlamakta kullanılan bir takım haritalar aracılığı ile karar vericilere görsel veriler sunmaktadır (Garriga ve Faguet, 2011).

Komnenic vd (2009: 220) ise su sorununa çok boyutlu bir pencereden bakmanın sorunu anlamak açısından cazip geleceğini, ancak WPI'in bileşenlerinin endeksi ortaya atanlarca dahi tanımlanmadığını, bu nedenle evrensel ve şeffaf göstergelerinin bulunmadığını belirtmektedir. Aynı çalışmada, suya erişimin su kaynaklarının mevcudiyetinden daha fazla kapasiteye bağlı olduğunu, kapasite bileşenlerinin ise bir toplumun gelir, sağlık ve eğitim gibi ekonomik ve sosyal özelliklerinden oluştuğunu ifade edilmektedir. Dahası suya erişim eksikliğinin fakir toplumların sorunu olarak tarification halinde bu durumu su yoksulluğu olarak değil yoksulluk olarak isimlendirmenin daha doğru bir yaklaşım olacağını belirtmektedir (Komnenic vd, 2009: 223).

Yanlış kaynak yönetimi, yüksek fiyatlandırma, eşitsiz koşullar, yetersiz su kaynakları ve altyapı nedeniyle suya erişimde yaşanan eksiklik, yoksulların yaşam koşullarını bir çok açıdan etkilemektedir. Bu nedenle kullanılan suyun miktarı, niteliği, hizmet alım kapasitesi açısından yoksulluk ile su arasındaki yakın ilişki dikkatlerden kaçmamış, yapılan çalışmalarda yoksulluğun sosyal, kültürel, psikolojik, ekonomik, sağlık, eğitim, cinsiyet ayrımcılığı boyutları ele alınmıştır.

1. Sosyal, Kültürel ve Psikolojik Boyut

Öncelikle su, insan haklarının gerçekleşmesi için bir ön koşul ve “insan onuruna yakışır bir yaşam sürebilmek için vazgeçilmez”dir. Bedenin ihtiyacı olan su, temizlik ve gıda temini için de zorunludur. Suyun temin edilememesi durumunda birey, toplumun kabul ettiği temizlik standartların altına düşer. Bu şekilde yaşamın

sürdürülmesi bireyi, diğerlerinden ayırır, “öteki”leştirir. Onurlu bir yaşam sürebilmesi için gerekli olan kapasiteyi elinden alır.

Bauman’a göre tüketim toplumunda yoksullar “defolu tüketiciler”e dönüştürülmüştür (Bauman, 1999: 10). Bu onları toplumsal açıdan yararlı bir işlevden yoksun duruma sokmakta, toplumsal mevkilerini ve iyileşme olasılıklarını geniş ölçüde etkileyen sonuçlar doğurmaktadır. Bu çerçevede yoksul olmak, bu günkü anlamını “yeterince tüketmiyor olma” durumundan almaktadır. Yoksulluğu sosyal ve psikolojik bir durum olarak tanımlayan Bauman (1999: 60), insan yaşamının edebe uygunluğu, içinde bulunduğu toplumun nezih yaşam standartları ile ölçüldüğü için bu standartlara ulaşamamanın yoksulun kendisinde sıkıntı, ızdırap ve özsaygı yitimine sebep olduğunu belirtmektedir (aktaran Balay, 2002: 253). Suyu yeterince tüketemiyor olmak, toplumun temizlik standartlarına kavuşmanın da önünde bir engel teşkil etmektedir. Bu da yoksulların toplumun diğer kesimleri ile ilişkilerine yansımaktadır.

Suyu, yaşamsal ihtiyaçları gidermeye yarayan bir madde olmanın ötesinde “kokan şey” i temizleme ilacı olarak arındırıcı özelliklerine değinen Illich (2007: 78–79), sanayi devriminden sonra banyonun evin içine dâhil edilmesi ile birlikte kokunun sınıfsal bir nitelik taşımaya başladığını, tıp öğrencileri tarafından yoksulların yoğun bir koku saldıklarının tespit edildiğini, mevcut toplumsal yapıda sosyal yükselmenin artık daha büyük temizlik kurallarına bağlı olduğunu belirtmektedir. Toplumun yüksek tabakalarına erişebilmek için her türlü beden kokusundan kurtulmak ve ocağın (hanenin) kokusuz olmasına özen göstermek gerekmektedir. Illich, eğitimin,

dönemlere ve sosyal düzeylere göre farklı farklı biçimlerde “temiz” birey anlayışını yeniden biçimlendirdiğini belirttikten sonra “niteliksiz bir alanda yaşamak zorunda kalan yeni bireyin başkasından da kendi teninin sınırları içinde kalmasını” beklediğini ifade etmektedir.

Yoksulluğu yalnızca gelir azlığı olarak gören anlayıştan farklı olarak yoksulluk, kültürel ve psikolojik bir olgudur aynı zamanda. Kentsel hizmetten yoksun olan ya da gerektiği gibi hizmet alamayan birey, kendisini kentli olarak hissetmez. Kentin eteklerine sığınmış, bulduğu ile yetinmek zorunda olandır. En temel gereksinimden mahrum bırakılmış olmasına rağmen hak arayışı sınırlanmıştır. Bu bireyler, kentin diğer kesimleri ile zorunluluklar dışında ilişki içine girmeden yaşamaktadır.

Tablo 13: Yoksul Olan ve Olmayan Hanelerin Yaşam Koşulları

Sahip olunan konut kolaylıkları ve eşyalar	Yoksul olmayanların sahiplik oranı %	Yoksul olanların sahiplik oranı %	Toplam sahiplik oranı %
Tuvalet (Ev içinde)	71,2	40,2	70,0
Banyo	86,0	55,3	84,8
Kalorifer	8,4	0,4	8,1
Borulu su sistemi	84,8	63,9	84,0
Sıcak su	8,5	2,1	8,2
Şofben-Termosifon	37,9	5,5	36,6

Kaynak: Alıcı, 2002: 25

Yoksulların davranışları ve mekânlarındaki koşullar, onların kısıtlı bütçelerine göre şekillenmiştir. Tablo 13’de de görüldüğü gibi, “Başını sokacak bir delik” arayışı ile

enformal yoldan yapılmış gecekondualarda, hıfzısıhha koşulları yetersiz, banyo çoğunlukla tuvaletle beraber, kimi zaman tuvalet dışarıda olabilmektedir. Toplumun yoksul olmayan kesimleri için mevcudiyeti çok doğal olan sıcak su sistemleri, yoksullar için bir özlem, bir konfor haline gelmektedir.

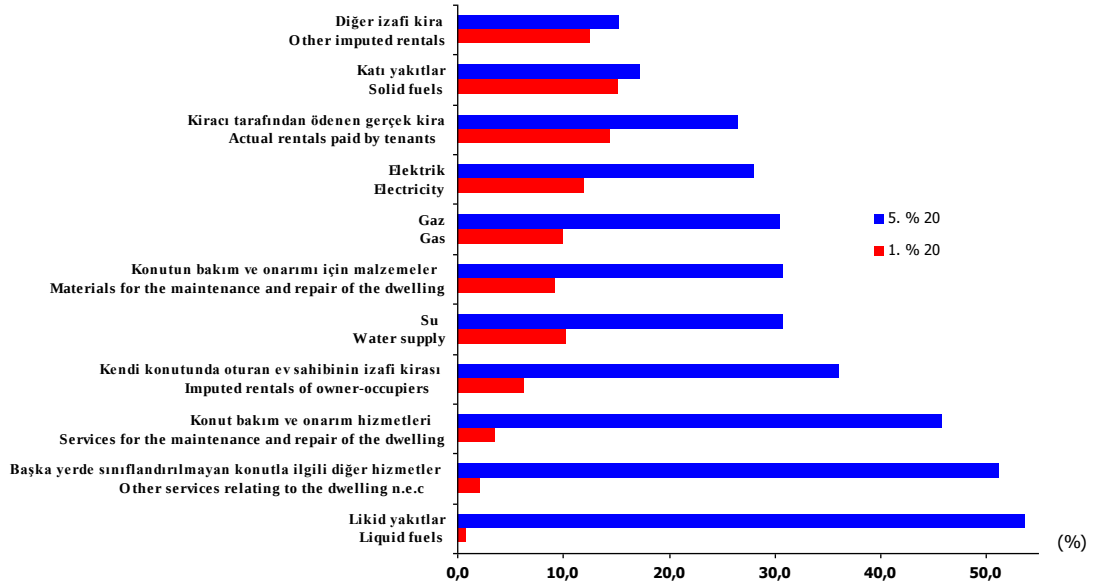
2. Ekonomik Boyut

Su tüketim miktarı ile gelir seviyesi arasında yakın bir ilişki vardır. Yapılan araştırmalar gelir seviyesi arttıkça kullanılan suyun miktarının da arttığını ortaya koymaktadır. Sanayi devriminden sonra akar su sistemi konutlara yerleşir yerleşmez su tüketiminin 20 ile 60 kat artması bunun açık bir göstergesidir (Illich, 2007: 89).

Benzer şekilde aynı kentte yaşayan insanların oturdukları mahallelerde tüketilen su miktarında da bu açıdan fark vardır. Yoksulluk durumu, toplumsal yapıdaki eşitsizliklerin görüntüsüdür. Yoksullar ile diğerleri arasındaki tüketilen su miktarı farkı, yoksulların su erişimindeki güçlükten kaynaklanmaktadır.

TÜİK tarafından yapılan, sonuçları grafik 3'te de verilen araştırmaya göre, su harcamalarının da içinde yer aldığı konut ve kira harcamalarının, gelir grubu toplamalarına göre birinci ve beşinci % 20' lik gruplar ayrımındaki payların yüzdelere bakılacak olursa, beşinci gelir grubunda yer alanlar, birinci gruba göre üç kat fazla su harcamasında bulunmaktadır (TÜİK, 2007: 3).

Grafik :3 Birinci ve beşinci %20'lik gruplara göre konut ve kira harcaması türlerinin oransal dağılımı



Kaynak: TÜİK, 2007: 3

Tablo 14’de görülen bir başka çalışma, bazı harcama alt grupları ile birlikte suya yapılan harcamaların gelir gruplarına göre sıralanmasını vermektedir. Söz konusu tabloda gelir miktarı ile su tüketim miktarı arasında doğrusal bir ilişki bulunduğu açıkça ortaya konmuştur.

Daha önce de belirtildiği gibi, su erişiminin dört yönü vardır. Bunlar, fiziksel erişilebilirlik, ekonomik erişilebilirlik, ayrımcılık yapmama ve bilgiye erişilebilirliktir. 2000 yılında ulusal hastalık yükü çalışması sonuçlarına göre Türkiye’de hanelerin içme suyu kaynakları, şebeke (% 72,6), ambalajlanmış (% 16,1), mahalle çeşmesi (% 4,9), kuyu veya tulumba suyu (% 2,4), korunmasız kaynak (% 3,2) olarak tespit edilmiştir. Bu veriler şebeke suyunun henüz herkes için ulaşılabilir olmadığını ortaya koymaktadır (Aslan, 2008: 68). Mahalle çeşmesi, kuyu ve tulumba suyu ile korunmasız kaynakların, ekonomik olduğu varsayılmakla

birlikte güvenilirliği tartışmalıdır. Kaldı ki fiziksel olarak erişilebilirliğinde güçlükler vardır. Kuşkusuz yoksulları güvenli olmayan, erişilebilirliği güç kaynaklara yönelten ekonomik olarak erişilebilir, yeterli ve güvenli şebeke suyunun olmayışıdır.

Tablo 14: Bazı Harcama Alt Gruplarında Gelire Göre Sıralı % 20’lik Grupların Payı

	Gelir grubu					
	Toplam	1. %20	2. %20	3. %20	4. %20	5. %20
Konut ve kira	100,0	9,0	15,0	19,2	24,7	32,1
Konut bakım ve onarım hizmetleri	100,0	3,5	12,1	12,1	26,4	45,8
Su	100,0	10,2	16,1	18,6	24,4	30,8
Kanalizasyon hizmetleri	100,0	.	15,4	8,4	12,1	64,0
Elektrik	100,0	12,0	16,5	19,9	23,6	28,1
Gaz	100,0	9,9	16,6	19,7	23,3	30,5
Likid yakıtlar	100,0	0,8	6,5	10,9	28,2	53,6
Katı yakıtlar	100,0	15,1	20,8	23,6	23,2	17,3
Isı enerjisi	100,0	6,0	6,9	19,8	30,5	36,8
Ev ve hanehalkı hizmetleri	100,0	1,2	2,1	4,3	11,7	80,9

Kaynak: TÜİK, 2007: 8

Feitelson ve Chenoweth (2002) tarafından su yoksulluğu, bir ülkede ya da bölgede yaşayan tüm kişilerce, her zaman, sürdürülebilir güvenli suyun bedelinin karşılanamama durumu olarak tanımlanmıştır (aktaran Molle ve Mollinga, 2003:

535). Su hakkına ilişkin normatif kriterleri belirleyen, daha önce ele aldığımız Genel Yorum 15 de su ve su ile ilgili faaliyet ve hizmetlerin bedellerinin herkes tarafından ödenebilir olması gerektiğine işaret etmektedir. Ayrıca, gerek özel, gerek kamu kuruluşlarınca sağlanan su hizmetlerinin bedelinin toplumun dezavantajlı kesimleri de dâhil olmak üzere herkes tarafından ödenebilir olması, hakkaniyet ilkesi içinde yoksul hane halkının daha zengin hane halkları ile karşılaştırıldığında su masrafları altında ölçüsüzce ezilmemesi gerektiği ifade edilmektedir (paragraf 27).

Bedeli ödenebilirlik ile ilgili standartların tespiti her ülkenin kendi şartlarına göre tayin edilmelidir. 2006 yılı İnsani Gelişme Raporu ilgili standart limitinin (hane halkı harcamalarının içinde suya yapılan harcama oranı) yüzde 3 olduğunu belirtmektedir.

Küresel ekonomi politikalarını yönetenler, su kaynakları yönetiminin, stratejik ve parasal cazibesini fark etmekte gecikmemişlerdir. Suyun kamusal niteliğinden soyularak özelleştirilmesi, her geçen gün daha yüksek sesle dile getirilmektedir. Herkes için temel bir gereksinim olan suyun ekonomik bir mala dönüşmesinden ilk önce yoksullar zarar görmektedir.

Davis, temiz suyun kamusal düzeyde tedarikinin çoğunlukla güçlü özel çıkarlarla rekabet etmek durumunda kaldığını, su satışının yoksul şehirlerde kazançlı bir sanayi olduğunu belirtmektedir (bkz. Tablo 15). Bu iddiaya göre, politikacılarla ilişkisi olan girişimciler belediye suyunu, gecekondu bölgelerine fahiş fiyatla satmaktadır (Davis, 2007: 177).

Tablo 15: Piyasadan Satın Alınan Su Fiyatı ile Şebeke Suyu Ücretlerinin Karşılaştırılması⁵

	%
Faysalabad	6800
Bundun	5000
Manila	4200
Mumbai	4000
Pnom Penh	1800
Hanoi	1300
Karaçi	600
Dakka	500

(Kaynak: Davis, 2007: 177)

Yetersiz su ve suyla ilgili altyapı eksikliği nedeniyle yoksul kesimler temel ihtiyaçlarını kendileri karşılamaya çalışmaktadırlar. Çoğunluğu ya uzak mesafeden su taşımakta ya da olduğundan yüksek fiyatlara su satın almaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde su hizmeti götürülmeyen yoksulların bir litre su için su hizmeti alan diğer insanlara oranla yaklaşık olarak on kat daha fazla bedel ödediği Dünya Bankası 2004 Raporunda da yer almıştır (World Bank, 2004: 9).

Ev içi akar su sistemi güvenli bulunmayan bölgelerde ise su erişimi fiziksel olarak sağlanmış olmasına rağmen dışarıdan su satın alınmaktadır. Örneğin Ankara’da yaygın bir şekilde özel sektörden 19 litrelik damacanelerle su satın alınmaktadır. Özel sektör tarafından satılan yüksek su fiyatları⁶, yoksulları formel yoldan hizmet

⁵ Davis tarafından veriler, BM Asya ve Pasifik Ekonomi ve Toplum Komisyonu’ndan alınmıştır.

⁶ Ankara’da ASKİ tarafından verilen suyun m³ fiyatı 1.80 TL’dir. Bu fiyata ilave olarak, 0.90 TL. atıksu, 1 TL. şube yolu, 40 kuruş % 8 KDV, 21 kuruş çevre temizlik vergisi alınmaktadır. (ASKİ,2010; su faturaları). Damacana ile satılan 19 litrelik sulara ise ortalama 5 TL ödenmektedir. Bu rakam şebeke suyunun yaklaşık 100 katıdır.

alımı yerine enformel sektöre yöneltmektedir. Güvensiz çeşmelerden su temini, yoksulların riskli yaşamına bir risk daha katmaktadır.

Konunun bir başka boyutu da su temini ile geçimlik ekonomi arasındaki ilişkidir. Geçimlik ekonomi stratejileri ile hane bütçesine katkı sağlayan yoksullar, mümkün olduğu durumlarda bahçesinde ekim yaparak gıda temin etmektedir. Güvenli suya erişimin mümkün olmadığı durumlarda, bahçesinde ekim dikim yapamadığından temin edebildiği gıda azalmakta biraz daha yoksullaşmaktadır.

3. Sağlık İlişkisi

Yetersiz su ve kentsel hizmetlerdeki eksiklik etkisini esas olarak yoksullar üzerinde göstermektedir. Kamusal hizmetlerde oluşan boşluk, yoksullar tarafından kolayca doldurulamamaktadır. Barındırdığı nüfus ve aldığı kamusal hizmetler ters orantılı olan yoksul mahalleleri, kamu sağlığı açısından büyük riskler barındırmaktadır.

Çoğunlukla kent çeperlerinde ya da jeolojik sakıncalı, engebeli arazilerde yer alan yoksul mahallelerinin altyapıları ya yetersiz ya da çok eskidir. Suyun basıncının azalması veya arıza gibi nedenlerle sık sık su kesintilerinin yaşandığı mahallelerde oturan yoksullar, sağlıklı su satın alamadığı durumlarda güvensiz su kaynaklarına yönelmektedir. Kuyular ve tankerlerle taşınan sular, yoksulların sıklıkla başvurduğu kaynaklardır.

İçme suyu, insan sağığı açısından birçok tehlikeli etken için önemli bir taşıyıcıdır. Güvensiz su kaynakları kadar, şebeke suyunun sıklıkla kesilmesi de su kirliliğine yol açmaktadır. Şebekede bulunan bazı hastalık yapıcı etkenler, hem iç hem de dış ortamdan kaynaklanan şebeke kirlenmesinin göstergesi olarak kabul edilirler. Şebekenin mikrobiyolojisi birçok etmene bağlıdır:

- Ham su kalitesinin kötü olması
- Yetersiz arıtım
- Kesintiler nedeniyle geri emilim
- Çapraz bağlantılar
- Sızıntılar
- Boru patlaması

Bunun sonucu olarak sadece mikropların değil tehlikeli kimyasalların da sisteme sızması mümkün olmaktadır (Güler, 2008: 75-78). Suyun mikrobiyolojisi nedeniyle yaşanan yaygın enfeksiyonlar, çoğunlukla sosyal güvencesiz yoksullara sağık alanında büyük yükler getirmektedir. Mikrobiyolojik kirlenme yüzünden dünyada her yıl 250 milyon hastalık vakası rapor edilmekte, 1.8 milyon kişi temiz su ve tualete erişim sağılandığı takdirde önlenebilecek olan ishal, dizanteri veya kolera gibi hastalıklardan dolayı ölmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde hastalıkların % 80'i suyla ilişkili iken bu ülkelerde bir saatte ortalama 5 yaşın altında olan yaklaşık 400 çocuğun öldüğü rapor edilmiştir (Gleick, 1993: 3-4; Topçu, 2008: 16).

Ankara'nın Gölbaşı ilçesinde yapılan bir başka çalışmada da, su kesintisi durumunun diyare olma olasılığını 2.09 kat arttırdığı tespit edilerek, halk sağılığını ciddi olarak tehdit eden bir etmen olarak diyare vakalarının, % 30'unun 6 yaş ve altında olduğu,

olguların üçte ikiye yakının herhangi bir sağlık kuruluşuna başvurmadiğı ortaya konmuştur (Özkan vd. 2007: 22). Bu durum suya bağlı hastalıklar nedeniyle hastanelere başvuranların sayısının, gerçek vaka sayısının çok altında olduğunu, yoksulların bulunduğu koşullar nedeniyle suya bağlı hastalığa yakalanma ve tedavi süreçleri açısından riski yüksek bir grupta bulunduğunu ortaya koymaktadır.

4. Eğitim İlişkisi

Kalkınma ile birlikte yoksulluğın da azalacağını öne süren teoriler, kalkınma ile birlikte artan toplam gelirin dağılımındaki eşitsizliği görmezden gelmektedir. Yoksulların gelişen koşullardan faydalanabilmesi için öncelikle eğitim ve sağlık altyapısına sahip olması gerektiği açıktır. BM Genel Kurulunda kabul edilen insan haklarına, güvenli içme suyuna ve koruyucu sağlık hizmetlerine erişim hakkı kararında, her yıl suya bağlı hastalıklar nedeniyle yılda 443 milyon okul gününün boşa gitmesine vurgu yapılmaktadır.

Kentsel su hizmet altyapısındaki yetersizlikler esas olarak yoksulların barındığı mahallelerde görölmektedir. Su hizmetlerinin eksikliği, temel insani gereksinimlerinin bile karşılanamadığı durumu ortaya koymakta, eğitim altyapısında büyük gedikler açmaktadır. Kısaca kalkınma ile birlikte artan gelirden yoksullar eşitsiz koşullar nedeniyle faydalanamamakta, yoksulluk durumu bu kesimler için kalıcılaşımaktadır.

Suyun ev içi akar sudan temin edilemediği durumlarda dışarıdan taşınan su taşıma görevi, çoğunlukla kadınlara ve çocuklara aittir. Çocukların suyu dışarıdan taşımaları eğitim sürecini aksatmaktadır. Okul dışındaki zamanlarda diğer yaşlıları gibi davranmalarını, faaliyetlerde bulunmalarını engelleyen bu durum eğitim alanındaki eşitsizlikleri arttırmaktadır. Suyun enformal yoldan temin edildiği durumlarda güvensiz su, sağlığı bozucu etki yapacağından suya bağlı hastalıklar nedeniyle çocuklar okula gidememekte, eğitim süreci bu yönüyle de aksamaktadır. Yoksulluk durumu eğitimsizlik yoluyla da kalıcı hale gelmektedir.

5. Toplumsal Cinsiyet Ayrımcılığı Boyutu

Toplumsal cinsiyet bazındaki ayrımcılığın bir sonucu olarak kadınlar yoksulluk riskine erkeklerden daha fazla maruz kalmaktadır. Yoksul kadınların toplam yoksulluk içinde büyük bir yer tuttuğu ve bu oranın giderek arttığı görülmektedir. Bir araştırmaya göre az gelişmiş ülkedeki yoksul kadınların sayısı 1970 -1990 döneminde % 50 artış göstererek toplam yoksulların % 60'ına ulaşmıştır (Şenses, 2009: 141).

Kuşkusuz bu sonucun nedenleri arasında kadınların formel sektörde çalışma oranlarındaki düşüklük, toplumsal roller gereği kamusal alana dahil edilmesindeki güçlük, ev işleri ve çocuk bakımında eşitsiz sorumluluk alanı gibi nedenler bulunmaktadır.

Kentsel mekânda geleneksel ilişkileri sürdüren gecekondu mahallelerinde çalışan kadınlar çoğunlukla çocuk bakımı, temizlik işleri gibi eğitim gerektirmeyen, güvencesi bulunmayan düşük gelirli, geçici işlerde yer almaktadır. Çalışsın ya da çalışmasın toplumsal roller gereği kadınlar çoğunlukla evin işlerinin aksamadan yürütülmesinden ve aile bütçesinin korunmasından da sorumludur.

Güvenli su erişiminin sağlanamaması halinde sürecin öncelikli mağdurları kadınlardır. Kadınlar, geçimlik ekonomileri gereği yapmak zorunda olduğu katkıları gerçekleştirememekte, böylelikle bütçeleri açık vermektedir. Suyun dışarıdan satın alınması durumunda aynı sorun yeniden baş göstermektedir. Suyun hane dışından taşınması durumunda, kadınlara ağır ev işleri yanı sıra yeni bir yük gelmektedir. Suyun dışarıdan taşınması, yoğun bir fiziksel çaba gerektirdiği gibi zaman alıcı bir iş olduğundan kadının ekonomik getirisi olan işlerde çalışmasına engel olmaktadır. Bu da kadınların ezilmişliklerini bir kat daha arttırıcı, cinsiyet eşitsizliklerini boyutlandırıcı bir durumdur.

III. BÖLÜM: ANKARA'DA SU HİZMETLERİNE YOKSULLARIN ERİŞİMİ

Bir önceki bölümde, mevcut literatürde yer alan yoksulluk tanımları ortaya konarak kentsel yoksulluğun ayırıcı yönleri tartışılmıştır. Kentsel yoksulluğun mekansal koşulları ve su ilişkisi ele alınarak yoksulun su yoksunluğu durumunda içinde bulunduğu sosyal, kültürel, psikolojik, ekonomik duruma değinilmiş, su yoksunluğunun eğitim, sağlık ve cins ayrımcılığı yönünden yoksullar üzerindeki etkileri ele alınmıştır.

Bu bölümde ise araştırmanın hipotezlerini sınamak üzere, kent yoksullarının yoğun olarak yaşadığı ve kentsel dönüşüm alanı ilan edilmiş olan Mamak ilçesine bağlı bazı mahallelerde su ilişkileri değerlendirilmektedir.

Tepecik ve Dostlar, Mamak ilçesinde gecekonduların yer aldığı mahallelerdir. İkinci bölümde de tartışıldığı gibi, gecekondu yoksulların mekânlarıdır. Çalışma alanının Tepecik ve Dostlar Mahallesi olarak seçilmesinde, mahallelerin yoksulluğun tipik mekânsal özelliklerini barındırması etkili olmuştur.

Ankara, bulunduğu coğrafi konum, sahip olduğu iklim rejimi nedenleriyle su temininde güçlük yaşayan bir kenttir. Büyükşehir statüsünde yer alan kentte, su hizmetlerini vermek üzere bağımsız bütçeli ve kamu tüzel kişiliğine sahip Ankara Su ve Kanalizasyon İdaresi (ASKİ), 21 Kasım 1981 tarihli 2560 sayılı İSKİ Genel Müdürlüğü Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanuna, 05.06.1986 gün ve 3305 sayılı Kanunla eklenen 4. maddeye istinaden, Bakanlar Kurulunun 11 Mart 1987 tarih ve

87/11594 sayılı kararının 1. maddesiyle Ankara Büyükşehir Belediyesi'ne bağılı olarak kurulmuştur. ASKİ'nin görevleri arasında, aşağıdaki konular sayılmıştır:

- İçme, kullanma ve endüstri suyu ihtiyaçlarının her türlü yeraltı ve yer üstü kaynaklarından abonelere ulaşınca kadar her türlü tesisin etüt ve projesini yapmak ve yaptırmak, bu projelere göre tesisleri kurmak ve kurdurtmak, kurulu olanları devralıp işletmek ve bunların bakım ve onarımını yapmak, yaptırmak ve gerekli yenilemelere girişmek,
- Kullanılmış sular ile yağmur sularının toplanması, yerleşim yerlerinden uzaklaştırılması ve zararsız bir biçimde boşaltılması, yerine ulaştırılması veya bu sulardan yeniden yararlanılması için abonelerden başlanarak bu suların toplanacakları veya bırakılacakları noktaya kadar her türlü tesisin etüt ve projesini yapmak veya yaptırtmak; gerektiğinde bu projelere göre tesis kurmak ya da kurdurmak; kurulu olanları devralıp işletmek ve bunların bakım ve onarımını yapmak, yaptırtmak ve gerekli yenilemelere girişmek,
- Bölge içindeki su kaynaklarının deniz, göl, akarsu kıyılarının ve yeraltı sularının kullanılmış sularla ve endüstri atıklarıyla kirletilmesini, bu kaynaklarda suların kaybına ve azalmasına yol açacak tesis kurulmasını ve bu tür faaliyetlerde bulunulmasını önlemek, bu konuda her türlü teknik, idari ve hukuki tedbiri almak,
- Su ve kanalizasyon hizmetleri konusunda hizmet alanı içindeki belediyelere verilen görevleri yürütmek ve bu konudaki yetkileri kullanmak (ASKİ, 2010: 16).

Ankara, kapitalist üretim ilişkilerinin egemen olduğu diğer kentlerde de görüldüğü gibi, bu ilişkilerin bir yansıması olarak mekânsal bölünmüşlüklerle sahiptir. Kentin mekânsal yerleşimi, spekülatif eğilimlerin ağırlık kazanması ile sıçralamalı bir yerleşim modeli izlemektedir. Geçmişte doğal yapı ve kente uzaklık gibi nedenlerle düzenli konut yerleşimi dışında kalan gecekondu mahalleleri rant ekonomisinin gözde alanları olmuş, bir zamanlar altyapısı eksik bu alanlar belediyeler tarafından başlatılan dönüşüm projeleri ile rant ekonomisinin proje alanlarına dönüşmüştür.

Araştırma, kent yoksullarının su hakkının tam olarak gerçekleşip gerçekleşmediği sorunu ile ilgilidir. Araştırma evrenini oluşturan kent yoksullarının yaşadığı mekânlar gecekondulardır. Sınırlılıklar nedeniyle tüm gecekondu alanlarında araştırma yapmak mümkün olamamış, örneklem üzerinden çalışma sürdürülmüştür. Örneklem belirlenirken seçkisiz olmayan örnekleme yöntemlerinden biri olan amaçsal örnekleme yöntemi kullanılmıştır.

Amaçsal örneklem, araştırmacının seçeceği kişileri kendisinin belirleyerek, amaca en uygun kişileri bulması ve seçmesidir. Amaçlı örneklemin şu üç durumda kullanılması uygundur (Özcan ve Özbey, 2002: 90):

- 1- İstenilen bilgilerin alınabileceği elemanları seçmek için,
- 2- Ulaşılması zor bir evrenin üyelerini örnekleme almak için,
- 3- Derinlemesine araştırmalarda kullanılacak şahısların/olayların seçimini sağlamak için.

Çalışmada bu yöntemin seçilmesinin sebebi, kent yoksulları ile su ilişkisinin derinlemesine incelenmesi için elverişli birimlerin seçilmesine olanak tanınmasıdır. Dostlar Mahallesi, çeşme başında bekleyenlerle yapılan anket ile mahalle halkının ne kadar süre ile ve hangi nedenlerle bu suyu kullandığı, mahalle suyu kullanım alışkanlıkları, belediye suyuna güven derecesi ortaya konmaya çalışılmış, Tepecik mahalle muhtarı Hulusi Güngören, Tepecik mahallesi kadın toplantısında bulunan kadınlar ve TÜDEF ikinci başkanı Ali Çetin ile derinlemesine mülakat yapılmıştır.

A. DOSTLAR MAHALLESİ ALAN ARAŞTIRMASI

Amaçsal örneklem yöntemi ile anket uygulama alanı olarak belirlenen Dostlar Çeşmesi, Mamak ilçesi, Dostlar mahallesinde yer alan bir kaynak suyu çeşmesidir. Çeşme, Ankara Büyükşehir Belediye sınırlarında, belediye meclisince 14.07.2008 tarih ve 1824 sayılı kararı ile “Yeni Mamak Kentsel Dönüşüm ve Gelişim Projesi” ilan edilen alan içinde yer almaktadır. Dostlar çeşmesi, Araplar, Derbent, Dostlar, Dutluk, Fahri Korutürk, Köstence, Küçükkayaş, Misket, Şahap Gürler, Şirintepe, Tepecik, Üreğil ve Yeşilbayır mahallelerinde toplam 17 bin gecekondunun bulunduğu 1000 hektarlık proje alanında yer alan mahalle çeşmelerinden biridir.



Fotoğraf 1: Dostlar Mahallesi, Dostlar Çeşmesi Uydu Fotoğrafı.

Su hakkının normatif içeriğini, güvenli, yeterli ve erişilebilir suyun herkes için mümkün olması şeklinde özetlersek, mahalle halkının yaygın bir şekilde kullandığı çeşmelerin yoksullar için neden önemli olduğu sorusunu ortaya çıkarmak gerekmektedir. Bunun için çeşmenin en yoğun şekilde kullanıldığı bir gün (cumartesi) ve saat aralığı (sabah 8.00- akşam 6.00) belirlenerek alana gidilmiş ve anket uygulanmıştır. Anket çalışması için adet sınırı konulmamış, verili zamanda çeşme başına gelen 30 kişinin tamamı ile anket yoluyla görüşme yapılmıştır. Görüşülen kişilerden 28 kişi düzenli olarak mahalle çeşmesinden su aldıklarını belirtmişlerdir. İki kişi ise düzenli olarak mahalle çeşmesini kullanmadıklarını, diğerlerine eşlik etmek için geldiklerini belirtmişlerdir.



Fotoğraf 2: Dostlar Çeşmesi- Mamak 19/03/2011.

Dostlar Çeşmesine gelen mahalle sakinleri ile yapılması planlanan anket çalışması için beş bölümden oluşan anket formu hazırlanmıştır. Bunlar, kişi bilgileri, hane halkı bilgileri, konut bilgileri, su temin bilgileri, kentsel bilinç ve yönetime katılım durumudur.

1. Katılımcıların Bilgileri

Anket formunun birinci bölümü, kişi bilgilerinden oluşmaktadır. Cinsiyeti, yaşı, medeni durumu ve eğitim durumu gibi soruların yer aldığı bölümde, mahalle çeşmesini kullananların profili ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır (Bkz. Tablo 16). Alan çalışması için cumartesi gününün seçilmesi, hem kadınlara hem de erkeklere ulaşılmasını mümkün kılmıştır. Hafta içi çoğunlukla kadınlara ait bir iş olduğu

belirtilen su temini, hafta sonu cinsler arası ortak paylaşılan bir sorumluluk haline gelmektedir.

Ankete katılanların % 53'ü kadın, % 47'si erkektir. Daha önce, hafta içi günlerde çeşme çevresinde yapılan gözlemlerde, kadın ağırlığı dikkati çekmekte iken bu sefer cinsiyet bakımından ankete katılım oranının yakın çıkmasının sebebinin, anket uygulama zamanının hafta sonu olması ile ilişkili olduğu düşünülmektedir.

Yaş gruplarına bakıldığında yoğunlaşmanın % 46 ile 35–54 yaş arasında olduğu görülmektedir. Bunu % 22 ile 25–34 ve % 20 ile 55 ve 69 yaş grupları izlemektedir. Yaşlıların ve çocukların ankete katılımı sınırlı olmuştur. Bunun nedeni anket yapılan mahalle çeşmesine bu yaş gruplarının daha az gelmesi, su taşıma işleminin fiziksel bir güç gerektirmesi olabilir. Bir başka deyişle su taşıma işinin ağırlıklı olarak 25–65 yaş grubuna ait bir iş olduğu anlaşılmaktadır.

Araştırma kapsamına giren kişilerin % 83'ü evlidir. Araştırma kapsamında görüşülenlerin % 8'inin 24 yaşından küçük olduğu dikkate alındığında çeşmeye gelip de evlenme çağında olanların neredeyse tümünün evli olduğu anlaşılmaktadır.

Anket uygulananların yarısından fazlasının (% 57) ilkokul mezunu olduğu görülmektedir. Okuryazar olmayanların oranı ise ortaokul ve lise mezunu gruplarla olanlarla eşit düzeydedir (% 13). Ankete katılanlardan sadece bir kişi açık öğretim mezunu olduğunu hem okuyup hem de çalıştığını belirtmiştir.

Tablo 16: Katılımcı Bilgileri

Katılımcıların Bilgileri	Cinsiyet	Yaşı	Medeni Durumu	Eğitim Durumu	Babanın Eğitim Durumu ve Mesleği
1	E	45	Evli	Lise	İlkokul / Çiftçi
2	E	49	Evli	İlkokul	İlkokul / Çiftçi
3	E.	41	Evli	İlkokul	İlkokul / İşsiz
4	K.	40	Dul	İlkokul	İlkokul / Çiftçi
5	K.	46	Evli	İlkokul	Okur yazar değil/Çiftçi
6	K.	70	Evli	Okur yazar değil	Okur yazar değil/Çiftçi
7	E.	55	Evli	İlkokul	İlkokul / Çiftçi
8	E.	69	Evli	İlkokul	İlkokul / Çiftçi
9	K.	25	Evli	Ortaokul	İlkokul / Çiftçi
10	E.	50	Evli	İlkokul	Okur yazar değil/Çiftçi
11	E.	52	Evli	Ortaokul	Okur yazar değil/Çiftçi
12	E.	34	Evli	Lise	İlkokul/Emekli
13	E.	47	Evli	Ortaokul	İlkokul / Çiftçi
14	E.	45	Evli	Ortaokul	Okur yazar değil/Serbest
15	K.	65	Dul	Okur yazar değil	Okur yazar değil/Çiftçi
16	E.	21	Bekar	Lise	İlkokul/ Hurdacı
17	K.	26	Bekar	Üniversite	İlkokul/Garson
18	K.	62	Dul	İlkokul	İlkokul/Emekli
19	E.	12	Bekar	İlkokul	Lise/ Serbest
20	K.	42	Evli	İlkokul	Ortaokul/ Çiftçi
21	E.	61	Evli	İlkokul	Okur yazar değil/Çiftçi
22	K.	26	Evli	İlkokul	Okur yazar /Çiftçi
23	K.	31	Evli	İlkokul	İlkokul/Emekli
24	K.	35	Evli	İlkokul	İlkokul/Serbest
25	K.	39	Evli	Okur yazar değil	Okur yazar değil/Çiftçi
26	K.	27	Evli	Lise	Ortaokul/Bahçıvan
27	K.	54	Evli	Okur yazar değil	Okur yazar değil/Çiftçi
28	K.	53	Evli	İlkokul	Okuryazar değil /İşçi
29	K.	34	Evli	İlkokul	İlkokul/ Çiftçi
30	E.	58	Evli	İlkokul	İlkokul/ Oto tamircisi

E. Erkek**K: Kadın**

Eğitim seviyesi ile yoksulluk arasında yakın bir ilişki vardır. Yoksulluk durumu, eğitime yapılacak harcamalara engel olmaktadır. İyi bir eğitim olanaklarından yoksun olan yoksullar, eğitim gerektiren, getirisi yüksek işlerde istihdam edilmemektedir. Geçici işlerde istihdam edilen ya da düşük maaşlı işlerde iş bulabilenler, ancak hayatını sürdürebilecek kadar kazanmaktadır. Bu durum yoksulluğun kalıcılaşmasına, bir nesilden diğerine aktarılmasına neden olur. Anket çalışmasında yoksulluğun sürekliliğini ortaya çıkarmak amacı ile katılımcıların babalarının eğitim durumu ve mesleği sorulmuş, araştırmaya katılanların babalarının, ağırlıklı olarak ilkokul mezunu ifti (% 27) veya işçi (% 23) olduğu saptanmıştır. Bu oranları % 20 ile sadece okuryazar olan çiftçiler izlemektedir. Yukarıda da belirtildiği gibi, yoksulluk, eğitime yapılacak yatırıma da engel olduğu için nesilden nesile durumunu devam ettirmektedir.

2. Hane Halkı Bilgileri

İkinci bölüm hane halkı bilgileridir. Yoksulluk ve su ilişkisini ele alan bu çalışmanın alan araştırması bölümünde öncelikle yoksulların içinde yaşadığı koşullar, aile yapıları ve hane halkı özelliklerinin ortaya çıkarılması doğru tespit yapabilmeyi kolaylaştıracaktır. Bu nedenle hanede yaşayan kişi sayısı, okula giden ocuk olup olmadığı, çalışma durumu, sosyal güvencesinin bulunup bulunmadığı gibi soruların yer aldığı ikinci bölümde anket yapılan kişinin hane profili araştırılmıştır.

Tablo 17: Hane Halkı Bilgileri

Hanede Yaşayan Kişi Sayısı	Okuyan Çocuk Sayısı	Çalışma Durumu	Hanede Çalışan Diğer Kişiler ve Meslekleri	Hane Toplam Geliri	Sosyal Güvence
4	2	Memur	Sigortasız/ eş	1000-1500	SGK
4	1	Serbest	Öğretmen/kızı	1500-2000	SGK
5	3	İşçi	-	1000 TL altı	SGK
3	1	Ev kadını	İşsiz	1000 TL altı	SGK
6	1	Bakkal	İşçi/ eş	1000 TL altı	-
2	-	Emekli	-	1000 TL altı	SGK
2	-	Emekli	-	1000- 1500	SGK
3	-	Emekli	-	1000 TL altı	SGK
7	-	Ev kadını	İşçi ve emekli	1000 TL altı	SGK
2	-	Emekli	-	1000 TL altı	SGK
2	-	Emekli	-	1000 TL altı	SGK
5	-	İşçi	İşçi /eş	1000-1500 TL	SGK
2	-	Bahçıvan	-	1000 TL altı	SGK
3	1	Serbest	Ahçı/eş	1000 TL altı	SGK
2	-	Emekli	-	1000 TL altı	SGK
5	1	İşsiz	-	1000 TL altı	-
5	2	İşçi	İşçi / baba ve kardeş	1500- 2000 TL.	SGK
1	-	Ev kadını	-	1000 TL altı	SGK
2	2	Öğrenci	Serbest/ baba	1000 TL altı	Yeşil kart
4	1	Ev kadını	İşçi/eş	1000 TL altı	SGK
3	1	Emekli	-	1000 TL altı	SGK
4	1	Ev kadını	Pazarcı/eş	1000 TL altı	Yeşil kart
5	2	Ev kadını	Kaynakçı /eş	1000 TL altı	-
5	1	Ev kadını	Serbest /eş ve Oğul	1000- 1500 TL	SGK
4	2	Ev kadını	İşçi/ eş	1000 TL altı	SGK
3	-	Ev kadını	Serbest	1000 TL altı	-
4	2	İşsiz	İşçi /eş	1000 TL altı	SGK
4	2	İşçi	-	1000-1500	SGK
4	1	Ev kadını	Serbest	1000 TL altı	SGK
6	1	Emekli	-	1000 TL altı	SGK

Yapılan çalışmada, yoksul ailelerin kalabalık olduğuna dair genel kanının aksine hane halkının 2 ila 5 kişi arasında yoğunlaştığını, kentsel yoksulluğun kırsal yoksulluktan farklı olarak hane halkı sayısının daha az kalabalık olduğunu söylemek mümkündür.

Ankete katılanlar arasında % 30 ile ev kadınları en yüksek orandadır (Bkz. Tablo 17). Bunu % 27 ile emekliler izlemektedir. Ev kadınlarının ve emeklilerin ağırlı olarak çıkmasının nedeni eve su getirme işinin kadın işi veya evdeki boş kişinin görevi olarak görülmesi olabilir. Serbest çalışanlar ile işçiler % 13 ile takip eden gruptadır. Tablo 16’da ankete katılanların eğitim durumu verilmişti. Her iki tabloyu birlikte değerlendirdiğimizde, ev kadınlarının ve emeklilerin eğitim durumunun ağırlıklı olarak ilkokul düzeyinde olduğu, üniversite mezunu ve memur oranının en düşük gruplarda yer aldığı dikkat çekmektedir.

Ankete katılanların % 20’sinin eşi işçidir. % 17’si ise eşinin serbest, aylıksız olarak çalıştığını ifade etmiştir. % 14’ü çocuğunun çalıştığını, % 7’si de babasının çalıştığını belirtmiştir.

Araştırmaya katılanların çok büyük bir bölümü (% 77), gelirin 1000 TL altında olduğunu ifade etmiştir. Bir diğer oran % 17 ile 1000- 1500 TL arasında gelire sahip olanlardır. Araştırmaya katılanlardan hiçbiri 2000 TL üstü gelire sahip değildir. Gelir ölçütü dikkate alındığında, çeşmeyi kullananların yoksulluk çektikleri anlaşılmaktadır. Daha önce verilen, gelire göre sıralı % 20’lik grup ayrımında aylık ortalama harcamayı konu alan grafik 1’de Türkiye ortalamasının 1500 TL’ye yakın olduğu, ancak ankete katılanların % 94’ünün bu ortalamanın altında kaldığı görülmektedir.

Araştırma kapsamında ankete katılanların % 83'ü, SGK'ya bağlı sosyal güvenlik sitemine dâhildir. % 10 oranında da hiçbir güvencesi bulunmayan kişiler bulunmaktadır. Yeşil kart sahipliliği oranı da % 7'dir.

Tablo 17' de görüldüğü gibi ankete katılanların % 63'ü bir ya da daha fazla okula giden çocuğa sahiptir. Anket kapsamında katılımcılara bu soruyu yöneltilmesinin nedeni, hane profilini belirleyebilmenin yanı sıra daha sonra yöneltilecek olan “Hane çeşmesinden su temini hane içinde ağırlıklı olarak kimin görevidir?” sorusuna “çocuk” yanıtının verilmesi halinde eğitim sürecinin su taşıma işleminden kaynaklı olarak aksayıp aksamadığını ortaya çıkartmaktır.

3. Kullanıcılara Ait Konut Bilgileri

Üçüncü bölüm konut bilgilerinden oluşmaktadır. Kent yoksullarının ağırlıklı olarak yaşadığı bölgede, içinde yaşanan mekânın özellikleri sorulmuş, özellikle mekânın su ile ilişkili bölümleri ve kullanılan beyaz eşyalar araştırılmıştır.

Tablo 18 'de görüldüğü gibi, ankete katılanların % 93'ü gecekonduda yaşadığını ifade etmiştir. Katılanlardan bir kişi 39 yıl bu mahallede oturduğunu, geçen sene Mamak ilçesinde, Tekmezar semtine taşındığını, bir diğer kişi de mahalle dışından Dostlar Çeşmesine geldiğini belirtmiştir. Her iki kişi de apartmanda oturmaktadır. Mahalle içinden çeşmeye gelenlerin hepsi yoksulluğun tipik mekânı, gecekonduda yaşamaktadır.

Tablo 18: Kullanıcılara Ait Konut Bilgileri

Kullanıcılara Ait Konut Bilgileri	Konutun Türü	Bahçe Sahipliliği	Ev Sahipliliği	Aynı Mahallede Yaşama Süresi
1	Gecekondu	Var	Ev sahibi	11-20
2	Apartman	Yok	Ev sahibi	0-10
3	Gecekondu	Yok	Ev sahibi	31 ve daha fazla
4	Gecekondu	Yok	Ev sahibi	11-20
5	Gecekondu	Yok	Ev sahibi	31 ve daha fazla
6	Gecekondu	Yok	Ev sahibi	31 ve daha fazla
7	Gecekondu	Var	Ev sahibi	21-30
8	Gecekondu	Yok	Ev sahibi	31 ve daha fazla
9	Gecekondu	Yok	Ev sahibi	21-30
10	Gecekondu	Yok	Ev sahibi	21-30
11	Gecekondu	Yok	Ev sahibi	31 ve daha fazla
12	Gecekondu	Yok	Ev sahibi	31 ve daha fazla
13	Gecekondu	Yok	Ev sahibi	21-30
14	Gecekondu	Var	Ev sahibi	21-30
15	Gecekondu	Yok	Ev sahibi	31 ve daha fazla
16	Gecekondu	Yok	Ev sahibi	11-20
17	Gecekondu	Var	Ev sahibi	21-30
18	Gecekondu	Yok	Ev sahibi	0-10
19	Gecekondu	Yok	Kiracı	0-10
20	Gecekondu	Var	Ev sahibi	21-30
21	Gecekondu	Yok	Ev sahibi	31 ve daha fazla
22	Gecekondu	Yok	Ev sahibi	0-10
23	Gecekondu	Yok	Ev sahibi	0-10
24	Gecekondu	Var	Ev sahibi	21-30
25	Gecekondu	Yok	Kiracı	11-20
26	Apartman	Yok	Kiracı	0-10
27	Gecekondu	Var	Ev sahibi	21-30
28	Gecekondu	Var	Ev sahibi	31 ve daha fazla
29	Gecekondu	Yok	Kiracı	0-10
30	Gecekondu	Var	Kiracı	0-10

Yoksulların az bir gelikle hayatta kalabilmek için geliştirdikleri stratejiler bulunmaktadır. Geçimlik ekonomi de denen bu stratejiler yoksulların daha fazla besin elde etmesine ya da giderlerinin azalmasına yardımcı olmaktadır. Gecekondu bahçesinde ekim dikim yapmak, geçimlik ekonominin bir parçasıdır. Ancak, bahçe uğraşı aynı zamanda su tüketimini de artırır. Yoksulluk ve su ilişkisinin bir parçası olan bahçe sahipliğinin ortaya çıkarılması, bu açıdan önem taşımaktadır. Tablo

18’de görüldüğü gibi, ankete katılanların % 30’unun ekim dikim yaptığı bir bahçesi bulunmaktadır.

Ankete katılanların % 87’isi kira ödemediğini, ev sahibi olduklarını ifade etmiştir. Katılımcıların % 13’ü ise kiracı olduklarını belirtmiştir. Gecekondu kiralari 100 TL ile 200 TL arasında değişmektedir. Mamak ilçe merkezinde de kiralari 300- 400 TL. civarındadır. Ev sahipliği hane halkı giderlerini azaltan bir unsurdur. Ancak barınma gereksinmesinin gecekondu ile karşılanıyor olması, barınma ile bağlantılı yoksulluk koşullarının sürüyor olduğunun bir göstergesidir.

Ankete katılanların % 60’ı 21 yıl ve üzerinde aynı mahallede yaşamaktadır. Köyden kente göçün başladığı 1950’li yıllardan sonra Dostlar ve Tepecik mahalleleri, diğer gecekondu mahalleleri ile birlikte oluşmuştur. Ankete katılanların büyük bir çoğunluğu babalarının çiftçi olduğunu belirtmiştir. Her iki soru birlikte değerlendirildiğinde, mahallede yaşayanların çoğunluğunun kırdan göç yolu ile kente geldiğini ve uzun bir zamandır aynı mahallede ikamet ettiklerini göstermektedir. Bir diğer gösterge % 27 oranı ile 0-10 yıl arası mahallede yaşayanların mevcudiyetidir. Bu durum bize yoksullaşmanın devam ettiğini, kentin diğer kesimlerinden yoksulların mahallesine katılım olduğunu göstermektedir.

Yoksulların yaşadıkları gecekonduların en önemli özelliği mekânsal kalitesinin düşüklüğüdür. Yalıtımsız ve kalitesiz malzemelerle, projersiz olarak ve imar kurallarına aykırı biçimde yapılan evler, yaşayanlara rahat bir ortam sağlamaz. Özellikle koruyucu sağlık hizmetleri açısından ev içinde akar su sisteminin yer

alması, banyo ve tuvaletin ayrı ayrı planlanmış olması önemlidir. Çalışmanın ileride yer alan kısımlarında belirtileceği gibi Tepecik Mahallesi'nde bir grup kadınla derinlemesine mülakat yapılmış, bu sırada birkaç gecekondunun fiziki koşulları incelenmiştir. Gecekondu, ihtiyaçlar doğrultusunda ve çok sınırlı imkânlarla inşa edilen yapılar olduğundan konutların büyük bir kısmında alaturka tuvalet olarak bulunan mekânda küçük bir boşluk bırakılarak bu alan, banyo ihtiyacı için ayrılmıştır. Banyo ihtiyacı için ayrılan boşlukta, duş teknesi, küvet kabin gibi mekânı ayırıcı elemanlar bulunmamaktadır. Tabloda bu tür yapılara, “Banyo ve WC birlikte olan evler” denilmiştir. Ankete katılanların % 50’si, banyo ve tuvaletinin ayrı olduğunu belirtirken % 46’sı birlikte olduğunu, % 4’ü de tuvaletinin ev dışında olduğunu ifade etmiştir.

Tablo 19’da görüldüğü gibi, ankete katılanların çoğunluğu (% 94), evini kömür sobası ile ısıtmaktadır. Bunun dışında kombi ve doğal gaz sobası kullandığını belirten kişiler, mahalle dışında apartmanda oturmaktadır. Mahallede görüşülen kişiler, büyükşehir belediyesinin her haneye iki ton kömür dağıttığını belirtmişlerdir. Yakıtı bedava olarak sağlanan ısıtma sistemi olan soba, gecekonduya ısınmak için tek alternatif gibidir.

Ankete katılanlara evlerinin sıcak su tertibatı olup olmadığı, sıcak suyun nasıl sağlandığı sorusu yöneltilmiştir. Katılımcıların % 17’i evde herhangi bir sıcak su tertibatı olmadığını, soba üstünde ya da ocakta su ısıtarak yıkandıklarını belirtmişlerdir. Katılımcıların % 43’ü ise şofben ile sıcak suyunu temin etmektedir. Azımsanmayacak bir kesim de yüzde % 20 ile güneş enerjisi kullanmaktadır. Güneş

enerjisi kullananlar, güneşin olmadığı kış aylarında sobada su ısıtmaktadır (Bkz tablo 19)

Tablo 19: Yoksul Evlerinin Mekansal Özellikleri

Mekansal Özellikler	Tuvalet ve Banyo Alanları	Isıtma Tertibatı	Sıcak Su Tertibatı
1	2	Kömür sobası	Şofben
2	2	Kat kaloriferi	Kombi
3	2	Kömür sobası	Termosifon
4	1	Kömür sobası	Şofben
5	1	Kömür sobası	Şofben +güneş enerjisi
6	2	Kömür sobası	Güneş enerjisi
7	2	Kömür sobası	Şofben
8	1	Kömür sobası	Elektrikli ısıtıcı
9	2	Kömür sobası	Güneş enerjisi ve tüp
10	1	Kömür sobası	Kazan
11	2	Kömür sobası	Şofben+ güneş enerjisi
12	2	Kömür sobası	Şofben
13	1	Kömür sobası	Şofben+Güneş enerjisi
14	3	Kömür sobası	Şofben
15	1	Kömür sobası	yok
16	2	Kömür sobası	yok
17	2	Kömür sobası	Güneş enerjisi
18	1	Kömür sobası	Güneş enerjisi
19	1	Kömür sobası	yok
20	1	Kömür sobası	Şofben
21	1	Kömür sobası	Şofben
22	1	Kömür sobası	Kazan
23	2	Kömür sobası	Şofben
24	1	Kömür sobası	Şofben
25	1	Kömür sobası	Şofben
26	2	Doğalgaz sobası	Kombi
27	2	Kömür sobası	Yok
28	2	Kömür sobası	Şofben
29	1	Kömür sobası	yok
30	2	Kömür sobası	Güneş enerjisi

1: Banyo ve WC birlikte olan evler

2: Banyo ve tuvaleti ayrı olan evler

3: Tuvaleti ve banyosu evin dışında olan evler

Katılımcılara duş alma alışkanlıkları sorulmuş, ankete katılanların % 80'i ev halkının, haftada birden fazla duş aldığını ifade etmiştir. % 17'si ise ev halkının haftada bir defa duş aldığını, % 3'ü de her gün duş alındığını belirtmiştir. Sonuçlar, sahip olunan olanakların yaşam tazında belirleyici olduğunu, yoksulların beden için arındırıcı özelliği olan suya istedikleri kadar kavuşamadığını düşündürmektedir.

Tablo 20: Eşya Sahipliliği ve Kullanım Alışkanlıkları

	Eşya sahipliliği	Kullanım sıklığı
1	Çamaşır ve bulaşık makinesi	Haftada birden fazla
2	Çamaşır ve bulaşık makinesi	Haftada bir
3	Çamaşır ve bulaşık makinesi	Haftada bir
4	Yalnızca çamaşır makinesi	Haftada birden fazla
5	Çamaşır ve bulaşık makinesi	Haftada bir
6	Çamaşır ve bulaşık makinesi	Haftada bir
7	Çamaşır ve bulaşık makinesi	Haftada birden fazla
8	Çamaşır ve bulaşık makinesi	Haftada birden fazla
9	Çamaşır ve bulaşık makinesi	Haftada bir
10	Çamaşır ve bulaşık makinesi	Haftada bir
11	Çamaşır ve bulaşık makinesi	Haftada birden fazla
12	Yalnızca çamaşır makinesi	Haftada bir
13	Yalnızca çamaşır makinesi	Haftada birden fazla
14	Çamaşır ve bulaşık makinesi	Haftada bir
15	Yalnızca çamaşır makinesi	Haftada birden fazla
16	Çamaşır ve bulaşık makinesi	Haftada birden fazla
17	Çamaşır ve bulaşık makinesi	Haftada birden fazla
18	Çamaşır ve bulaşık makinesi	Haftada bir
19	Yalnızca çamaşır makinesi	Haftada birden fazla
20	Çamaşır ve bulaşık makinesi	Haftada bir
21	Yalnızca çamaşır makinesi	Haftada birden fazla
22	Çamaşır ve bulaşık makinesi	Haftada bir
23	Çamaşır ve bulaşık makinesi	Haftada birden fazla
24	Yalnızca çamaşır makinesi	Haftada birden fazla
25	Yalnızca çamaşır makinesi	Haftada bir
26	Çamaşır ve bulaşık makinesi	Haftada bir
27	Yalnızca çamaşır makinesi	Haftada bir
28	Çamaşır ve bulaşık makinesi	Haftada birden fazla
29	Yalnızca çamaşır makinesi	Haftada birden fazla
30	Yalnızca çamaşır makinesi	Haftada birden fazla

Ankete katılanların % 37'sinin evinde, tam otomatik çamaşır makinesi, % 63'ünde hem çamaşır hem de bulaşık makinesi mevcuttur. Gerek anket yoluyla gerekse derinlemesine yapılan mülakatlarda görüşülen kişilerin tamamının otomatik çamaşır makinesinin olması, büyük bir kısmının da (% 63) hem çamaşır makinesine hem de bulaşık makinesine sahip olması dikkat çekici bir unsurdur.

Yoksulların temel ihtiyaçlarını karşılarken bile btlerinin zorlandığı göz önüne alındığında neredeyse tümünün beyaz eşyalara sahip olması açıklanması gereken bir durumdur. Kapitalist sistem içinde tüketimi arttırabilmek ve herkesi tüketim pazarına dâhil edebilmek için birçok yol vardır. Bunlardan birincisi ürün çeşitliliğidir. Sürekli olarak yeni ürün piyasaya sürüldükçe daha önce piyasaya girmiş olan ürünler “demode” olmaktadır. Yüksek gelir grubunda yer alan sınıflar tarafından rağbet görmeyen bu ürünler, düşük bir fiyatla alt gelir grubuna sunulmaktadır. İkincisi, taksitlendirilmiş, kredilendirilmiş ödeme sistemidir. Bu sistem, alt gelir grubuna uzun vadelerle alış veriş yapabilme imknı tanımaktadır. Böylece tam da sistemin istediğı gibi emekçiler, hem üretici gler arasında yer almakta, hem de tüketici olmaktadır.

Ankete katılanların % 57'si haftada bir kereden fazla çamaşır ve bulaşık makinesini kullandığını ifade etmiştir. % 43' ise yukarıda belirtilen makineleri haftada yalnızca bir kere kullanmaktadır. Bu verilerden yalnızca eşyalara sahip olurken değıl kullanırken de yoksulların tasarruflu davranmaya çalıştıkları gözlenmiştir.

Bulaşık makinesi kullanımının su tasarrufu sağlayıcı bir yönü de bulunmaktadır. Yapılan araştırmalara göre bulaşık makinesi her yıkamada ortalama 12 ile 15 litre su kullanırken, aynı miktarda bulaşığı elde yıkamak için 84–126 litre su kullanılmaktadır (ASKİ, 2011). Görüşülen kişiler arasında bir kadın, bulaşık makinesi yokken su faturalarının daha yüksek geldiğini, bulaşık makinesi kullanmaya başladıktan sonra su faturası miktarında azalma olduğunu belirtmiştir.

4. Araştırmaya Katılanların Su Temin Bilgileri

Soru kâğıdının dördüncü bölümü, su temin bilgilerinin yer aldığı bölümdür. Ankara Büyükşehir Belediye sınırları içinde kentsel su hizmeti erişiminin bulunmadığı bir bölge yoktur. Çalışma alanının içinde de kentsel su hizmeti, ASKİ tarafından verilmektedir. Ancak bu hizmete rağmen kent yoksulları, emek ve zaman harcayarak mahalle çeşmesine gitmekte, özellikle içme suyunu buradan temin etmektedir. Anketin dördüncü bölümünde içme suyunun nereden temin edildiği, mahalle çeşmesini kullanıyor ise bunun nedenleri, aralıkları ve temin şekli gibi sorular ile kentsel su hizmetinin yeterliliği konusunda kent yoksullarının düşünceleri araştırılmıştır. Anketin beşinci bölümünde kişilere su faturası miktarı sorulmuş elde edilen veriler bu bölümde değerlendirilmiştir.

Ankete katılanların son fatura miktarı araştırılmış, Tablo 21’de de görüldüğü gibi, % 43’ü faturasının 36–50 TL arası, % 20’si 26–35 TL arası, % 20’si 16–25 TL arası, % 10’u 50 TL üstü ve % 7’si 0–15 TL arası olduğunu belirtmiştir (Bkz. Tablo 21).

Tablo 21: Son Fatura Miktarı ve Hane Halkı Büyüklüğü

Son fatura miktarı ve hane halkı büyüklüğü	0-15 TL	16-25 TL	26-35 TL	36 – 50 TL	50 TL üstü
1 kişi		*		*	
2 kişi	*	*	*	**	*
3 kişi	*	*	*	*	*
4 kişi		**	**	***	
5 kişi		*	*	****	
6 kişi			*		*
7 kişi				*	
Toplam ⁷	2	6	6	12	3

Aşağıda tablo 22’de görüldüğü gibi, içme suyu mahalle çeşmesinden sağlandığı halde neredeyse katılımcıların % 50’lik bir kesimi ayda 50 TL’ye yakın su faturası ödemektedir. Tablo 17’de ankete atılanların % 77 ‘sinin hane gelirinin 1000 TL altı olduğu görülmüştür. Yoksulluk sorunları ile boğuşan bu insanlar sağlıklı ve güvenilir bulmadıkları suya (Bkz tablo 23) yılda 600 TL’ye yakın bütçe ayırmak zorunda kaldığından, yoksulluk durumu ağırlaşmaktadır.

İçme suyunun nereden temin edildiği sorusuna karşılık katılımcıların % 93’ü mahalle çeşmesi, % 7’si belediye şehir suyu yanıtını vermiştir. Katılımcıların hiçbirinin Ankara’da yaygın bir şekilde alıcı bulan damacana sularını tercih etmeyişi, mahalle çeşmesini kullanmayanların da sağlık ve yaş nedeniyle zorunlu olarak belediye suyunu içtiklerini belirtmeleri dikkat çekicidir.

⁷ Bir katılımcının sayacı katlı olduğundan fatura bilgisi alınamamıştır.

Tablo 22: İçme Suyu Temin Edilen Yer

İçme suyu temin edilen yer	Frekans	Yüzde
Mahalle çeşmesi	28	93
Belediye şehir suyu	2	7
Toplam	30	100

Mahalle çeşmesini kullanan katılımcılara, mahalle çeşmesini kullanma nedenleri sorulmuş, katılımcılar, bir ve birden fazla neden sıralamıştır. Tablo 22’de de görüldüğü gibi, ankete katılanların % 93’ü, mahalle çeşmesinin suyunu, şehir suyuna göre daha sağlıklı ve güvenilir bulduğunu ifade etmiştir. % 40’ı çeşme suyunun içiminin şehir suyuna göre daha lezzetli olduğunu belirtmiştir. % 13’ü ise mahalle çeşmesini kullanmanın su faturasını düşürdüğü ve bütçesini rahatlattığını ifade etmiştir (Bkz tablo 23).

Tablo 23: Mahalle Çeşmesini Kullanma Nedenleri

Mahalle çeşmesini kullanma nedenleri:	Frekans	%
Mahalle çeşmesini kullanmam su faturasını düşürüyor, bütçemi rahatlatıyor	4	13
Çeşmenin suyunu, şehir suyuna göre daha sağlıklı ve güvenilir buluyorum.	28	93
Çeşme suyunun içimi, şehir suyuna göre daha lezzetli.	12	40

Bu verilerin çalışmanın konusu açısından önemi, yoksullar açısından dahi güvenli su erişiminin ekonomik kaygıların önüne geçtiğini göstermesidir. Çalışma kapsamında bir ve birden fazla neden bildiren kişilerin neredeyse tamamı şehir şebeke suyuna güvenmediklerini mahalle çeşmesini kullanma nedenleri arasında saymaktadır. Mahalle çeşmesini yalnızca ekonomik nedenlerle kullandıklarını belirtenlerin sayısı ise güvensizlik nedeniyle mahalle çeşmesini kullananlara göre daha azdır.

Yukarıdaki verileri doğrular şekilde “Belediye şehir suyunu güvenilir buluyor musunuz?” şeklinde yöneltilen soruya katılımcıların tamamı “hayır” yanıtını vermiştir. Musluktan akan şebeke suyunun koktuğunu, kimi zaman bulanık ve hatta çamurlu aktığını belirtmişlerdir. Katılımcılar, şebeke suyunu duşta, çamaşır ve bulaşıktaki kullandıklarını ifade etmişlerdir.

Daha önce de belirtildiği gibi, Ankara genelinde içme suyu damacanelarla ya da pet şişelerle özel sektörden satın alınmaktadır. Ancak araştırma kapsamında görüşülen yoksulların içinde bulundukları koşullar nedeniyle damacana suyuna bütçelerinden para ayırmak yerine, içme suyunu mahalle çeşmesinden sağladıkları görülmüştür. Yalnızca ev içi akar suyunun mevcut olması, su erişiminin sağlandığını göstermemektedir. Kent şebeke suyunun içme suyu standartlarına uygun olarak sağlanması ve halkın tamamının şebeke suyunu içme suyu olarak kullanması beklenirken, bahse konu çalışmada elde edilen veriler, halkın şebeke suyunu içme suyu olarak güvenli bulmadığını düşündürmektedir.

Tablo 24: Mahalle Çeşmesine Gitme Sıklığı

Mahalle çeşmesine gitme sıklığı	Frekans	Yüzde
Her gün	2	7
İki günde bir	4	14
Haftada birden fazla	8	29
Haftada bir	10	36
İki haftada bir	4	14
Toplam	28 ⁸	100

Araştırmaya katılanlara mahalle çeşmesine gitme sıklığı sorulmuş, % 36'sı haftada bir, % 29'u haftada birden fazla, % 14'ü iki günde bir ve yine % 14'ü iki haftada bir geldiklerini belirtmiştir. % 7'lik bir grup çeşmeye her gün geldiklerini ifade etmiştir. Mahalle çeşmesinden su temin edilmesi, mahalle halkının rutin işleri arasındadır. Hafta içi çoğunlukla kadınlar tarafından görülen bu iş, aynı zamanda sosyal yaşamın da bir parçası durumuna gelmiştir.

Katılımcılara oturdukları ev ile çeşme arasındaki mesafe sorulmuş, tabloda görüldüğü gibi, % 32'si yarım saat civarı, % 29'u 10 dakikadan az, % 21'i 10-20 dakika ve % 18'i yürünemeyecek mesafede olduğunu belirtmiştir.

⁸ Anket 30 kişi ile yapılmış olmasına karşın iki kişi mahalle çeşmesini sağlık nedenleri ile kullanamadıklarını, güvenmedikleri halde yalnızca şehir şebeke suyunu kullandıklarını ifade ettikleri için bu soru ve mahalle çeşmesini kullanımla ilgili diğer sorular bu kişilere yöneltilmemiştir.

Tablo 25’te de görüldüğü gibi, mahalle çeşmesini kullananların % 36’sı suyu elinde taşıdığını belirtmiştir. % 43’ü bu iş için el arabası kullandığını ve % 21’i otomobil ile suyu taşıdığını ifade etmiştir.

Tablo 25: Mahalle Çeşmesi İle Konut Arasındaki Yürüme Mesafesi ve Suyu Taşıma Aracı

Mahalle çeşmesi ile konut arasındaki yürüme mesafesi ve taşıma aracı	Frekans	Otomobil	El Arabası	El ile taşıma
10 dakikadan az	8		***	*****
10-20 dakika	6		***	***
Yarım saat civarı	9	**	*****	**
Yürünemez	5	*****	*	
Toplam	28	6	12	10

Mahalle çeşmesi ile konut arasındaki mesafenin ortaya konduğu Tablo 25’te ankete katılanların % 82’sinin çeşme ile konut arasının yürüme mesafesinde yer aldığı, bunun % 32’sinin yarım saat civarı olduğu görülmektedir. El arabası veya el ile taşıma emek yoğun bir işlem olduğundan her iki veriyi birlikte değerlendirdiğimizde su erişiminin, DSÖ’nün belirlediği erişim standartları arasında “erişilemez” ve “temel erişim” arasında bir yerde bulunduğu görülmektedir (Bkz. Tablo 6).

Tablo 26: Mahalle Çeşmesinde Bekleme Süresi

Mahalle çeşmesinde bekleme süresi	Frekans	Yüzde
5-10 dakika	2	7
10-20 dakika	4	14
Yarım saat ve üzeri	15	54
Saatlerce	7	25
Toplam	28	100

Mahalle çeşmesini kullanan katılımcılara çeşmede bekleme süresinin ne kadar olduğu sorulmuş, Tablo 26’da görüldüğü gibi, katılımcıların % 54’ü yarım saat ve üzeri şeklinde cevaplamıştır. Soruyu “saatlerce” şeklinde yanıtlayanların oranı % 25’dir. % 14’ü 10–20 dakika ortalama bekleme süresi olduğunu ifade etmiştir. 5–10 dakika beklediğini belirtenlerin oranı da % 7’dir.

Tablo 27: Su Getirme Görevinin Hane İçinde Kime Ait Olduğu

Su getirme görevi	Frekans	Yüzde
Kadın	5	18
Erkek	8	28
Çocuk	3	11
Eşit	12	43
Toplam	28	100

Mahalle çeşmesinden su temini, hane içinde ağırlıklı olarak kimin görevidir, şeklinde yöneltilen soruya katılımcıların % 43’ü “hem kadın hem de erkeğin” şeklinde yanıt

vermiştir. Ayrıca, % 28'i erkeğin, % 18'i kadının ve % 11'i çocuğun görevi olduğunu ifade etmiştir. Su getirme işlemi zahmetli ve fiziksel güç gerektiren bir işlemdir. Anket uygulama zamanı hafta sonudur. Bu nedenle ağırlıklı olarak kadınlar ve erkekler birlikte çeşmeye su almaya gelmişlerdir. Yapılan derinlemesine mülakatta su getirme işleminde kadınların sorumluluğunun daha belirgin olduğu söylenmiştir.

Tablo 17'de de görüleceği gibi, su getirme amacı ile mahalle çeşmesine gelen ve ankete katılanlar arasında en yüksek oran % 30 ile ev kadınlarıdır. Bu oranı % 27 ile emekliler izlemektedir. Bu verilerden de görüleceği gibi su getirme eylemi “iş gücü olmayanlar” a göre bir iş olarak görülmektedir. Bu iş için harcanan zaman, yoksulların yaşam koşullarını olumsuz olarak etkilemektedir. Su getirme işi ile görevlendirilen çocukların diğer yaşlılarına göre eğitim ve oyun oynama imkânları azalmaktadır. Kadınlar, ağır ev işleri yanı sıra su temini için emek ve zaman harcamak zorunda kalırken ekonomik getirisi olan işlere yönelememektedir. Çalışan erkek ve kadınlar açısından konuya bakıldığında, bu kişiler emek yoğun işlerin yanı sıra dinlenmek için geçirecekleri zamanı su kuyruklarında kullanmak zorunda kalmaktadırlar.

Tablo 28'de de görüldüğü gibi, ankete katılanların % 66'sı suya dayalı bir hastalık vakası yaşamadıklarını, zira şehir suyunu içme suyu olarak kullanmadıklarını belirtmiştir. Anket sonuçlarından da anlaşıldığı gibi mahalle halkının büyük çoğunluğu şehir suyuna güvenmedikleri için mahalle çeşmesini içme suyu, yemek yapımı ve çay yapımında kullanmaktadır.

Tablo 28: Suyu Dayalı Hastalık Vakası Yaşanıp Yaşanmadığı

Suyu dayalı hastalık vakası yaşanıp yaşanmadığı	Frekans	Yüzde
Hayır	20	66
Evet	5	17
Fikrim Yok	5	17
Toplam	30	100

Katılımcıların % 17'si özellikle yaz aylarında sudan kaynaklı ishal, bulantı, kusma, karın ağrısı gibi şikâyetleri olduğunu ifade etmiştir. Katılımcıların % 17'si ise soruya “fikrim yok” şeklinde yanıt vermiştir.

Tablo 29: Su Kesintileri Mevcudiyeti

Su kesintileri mevcudiyeti	Frekans	Yüzde
Hayır	3	10
Evet	27	90
Toplam	30	100

Ankete katılanlara yöneltilen “Mahallenizde su kesintileri yaşanır mı?” sorusuna karşılık evet yanıtı verenlerin oranı % 90’dır. Evet yanıtı verenler, özellikle yaz aylarında sık sık su kesintileri olduğunu ifade etmiştir. % 10’u da su kesintisi yaşamadıklarını belirtmiştir.

Yoksulların mahallesinde su kesintilerinin sıklıkla görülmesinin nedeni bu mahallelerin eskimiş su altyapısıdır. Daha sonra değinilecek Tepecik mahalle

muhtarı ile yapılan derinlemesine mülakatta da kentsel dönüşüm alanı kapsamına giren mahallelerde uzun yıllardır altyapı yapım ve onarım işlerinin yürütülmediği, bu nedenle mahalle altyapısının eski olduğu ve sık sık su kesintilerinin yaşandığı belirtilmiştir.

Tablo 30: Su Kesintileri Olduğunda Başvurulan Çareler

Su kesintileri olduğunda başvurulacak çareler	Frekans	Yüzde
Tedbir amaçlı depoladığım suları kullanıyorum	17	57
Mahalle çeşmesinden temin ediyorum	13	43
Toplam	30	100

Tabloda da görüldüğü gibi, ankete katılanların % 57'si su kesintisi olduğunda tedbir amaçlı depoladıkları suları kullandıklarını, % 43'ü de mahalle çeşmesinden su temin ettiğini belirtmiştir. Su kesintisi durumunda çeşme suyuna yalnızca içme suyu amacıyla değil, aynı zamanda ev içi diğer kullanımlar için de gidildiği anlaşılmaktadır.

Daha öncede ifade edildiği gibi, su kesintileri özellikle yoksullar açısından sağlığı tehdit eden bir unsurdur. Yoksullar su kesintileri olduğunda hidrofor, depo gibi alternatif tesisata çoğunlukla sahip olmadıklarından temizlik işleri aksamakta, taşıma sular yetersiz hale gelmektedir. Bu nedenle, su kesintileri ihtimaline karşı daha önce depolanmış sularla ihtiyaçlarını gidermeye yönelmektedirler. Bu su kalite açısından

güvenli değildir. Suyun depolanması süreci içinde kirlenmesi ve suyun kalitesinde bozulma olması özellikle çocuklar açısından önemli bir sağlık riski taşımaktadır (Özkan vd, 2007: 24). Ayrıca su kesintileri sonrasında ilk gelen sular, şebekedeki kirlenme nedeniyle güvenli değildir. Bu suların kullanılması yüksek riskler taşımaktadır (Güler, 2008: 75). Yapılan çalışma, görüşülen kişilerin halk sağlığı açısından yüksek risklerle karşı karşıya olduğunu göstermektedir.

Tablo 31: Su Kesintileri Öncesinde ve Sırasında ASKİ’den Bilgi Alınıp Alınmadığı

Su kesintileri öncesinde ve sırasında ASKİ’den bilgi alıp alınmadığı	Frekans	Yüzde
Evet	3	10
Bazen	5	17
Hiçbir zaman	22	73
Toplam	30	100

Ankete katılanlara, “Su kesintileri öncesinde ve sırasında ASKİ’den bilgi alabiliyor musunuz?” şeklinde soru yöneltilmiş, tabloda da görüldüğü gibi katılanların % 73’ü hiçbir zaman bilgi alamadıklarını, % 17’si bazen bilgi alabildiklerini belirtmişlerdir. Yöneltilen soruya “evet” şeklinde yanıt verenlerin oranı % 10’dur.

Su kesintileri nedeniyle suya erişim hakkının gerçekleşmesi tümüyle olanaksızlaştığı gibi yetkili kamu kurumu olarak ASKİ, böyle temel bir hakkın engellendiği bir durumda halkı bilgilendirme gereği de duymamaktadır.⁹

Tablo 32: 2007 Yazında Yaşanılan Su Kesintilerinden Etkilenme Derecesi

2007 yazında yaşanan su kesintilerinden etkilenme derecesi	Frekans	Yüzde
Oldukça etkiledi	27	90
Etkiledi	1	3
Hiç etkilemedi	0	0
Diğer	2	7
Toplam	30	100

Ankete katılanlara “2007 yazında yaşanan su kesintileri sizin yaşam kalitenizi ne derece etkiledi?” şeklinde soru yöneltilmiş, katılımcıların % 90’ı oldukça etkilendiklerini, “yaşamlarının içinden çıkılmaz bir cehenneme döndüğünü”, “mahvolduklarını” , “hep birlikte koktuklarını” ifade etmişlerdir. Katılımcıların %3’ü etkilendiklerini ve % 7’si ise o sırada Ankara dışında oldukları için etkilenmediklerini belirtmişlerdir. Su kesintisi çerçevesinde yetkili kamu kurumlarının, su hakkının gerçekleşmesi için gerekli önlemleri almadıkları görülmektedir.

⁹ Özellikle 2007 yazında yaşanan kesintilerde bu konu gazete haberlerine sıkça konu olmuştur. Örneğin bakınız “ ASKİ’ye Gökçek’te ulaşamadı” başlıklı haber (Radikal Gazetesi, 13/07/2007).

5. Katılımcıların Kentsel Bilinci ve Yönetime Katılımı

Anket çalışmasının beşinci bölümü, kentsel bilinç¹⁰ ve yönetime katılım konularına ayrılmıştır. Ankara 2007 yılı yazında, bazı ilçelerde 3-4 gün, Mamak'ta 13 gün süren su kesintisi yaşamıştır. Günlerce süren su kesintileri Ankara'nın bütün ilçelerinde etkili olurken Mamak ilçesi diğer ilçelere göre daha uzun süreli kesintilerle karşı karşıya kalmış, 13 gün süren kesinti sonrası mahalle halkının tepkileri ve protestoları sonucu, mahalleye yeniden su verilmeye başlanmıştır.

Bu bölümde yaşanan olayın nedenlerine ilişkin ankete katılan kişinin değerlendirmeleri yorumlanmıştır. Bunun yanı sıra katılımcılardan, kentin diğer kesimleri ile yaşanan mahalledeki kentsel su hizmetlerinin karşılaştırılması istenmiştir. Öte yandan tespit edilen su sorunlarına ilişkin olarak kişinin siyasal kararlara katılıp katılmadığı ve çözüm arayışında olup olmadığı konuları araştırılmıştır.

Katılımcılara, 2007 yazında yaşanan su kesintilerinin nedenleri konusundaki düşünceleri sorulmuş, % 70'i belediyenin zamanında gerekli önlemleri almamasının (başarısız yönetimin) yaşanan krizin ana nedeni olduğunu belirtmiştir (Bkz tablo 33). Katılımcıların % 36'sı altyapı yetersizliğini de önemli bir neden olarak gördüklerini belirtmiştir. Mevsimsel kuraklığın su kesintilerinin nedenlerinden olduğunu düşünenlerin oranı % 23'tür.

¹⁰ Modernleşme kuramlarında kentleşme, kentlerin yalnızca fiziksel ve demografik olarak büyümesi, üretimin ihtisaslaşma eğilimini değil geleneksel değerlerin kentsel değerlerle yer değiştirdiği bir süreci de anlatmaktadır. Kentlilik ise bu süreç içinde kentin sosyolojik olarak insan düşünce ve davranışlarında etkin olması, geleneksel değerleri dışarıda bırakması, kentin yaşam biçiminin ve olanaklarının kişiler tarafından benimsenmesi biçiminde ortaya çıkmaktadır (Aslan, 2008: 32).

Tablo 33: 2007 Yazında Yaşanılan Su Kesintilerinin Nedenleri Konusunda Düşünceler

	Katılıyorum	Kısmen katılıyorum	Katılmıyorum
1-Mevsimsel kuraklık	7	3	1
2-Doğal dengenin bozulması, küresel ısınma	1	3	1
3-Aşırı su kullanımı	1	2	1
4-Belediyenin zamanında gerekli önlemleri almaması /Başarısız yönetim	21	2	
5-Altyapı yetersizliği	11	2	
6-Diğer	2 (Ankara dışında bulunmuş)		

Yine bu bölümün konusu kapsamında katılımcılara “Su tarifeleri (fiyatları ve kademelenmesi) hakkında bilginiz var mı?” sorusu yöneltilmiş, % 70 oranında “hayır” cevabı alınmıştır. Katılımcıların % 23’ü kısmen su tarifelerini bildiğini belirtmiş, % 7’si ise su tarifelerini bildiğini ifade etmiştir (Bkz tablo 34).

Tablo 34: Su Tarifeleri Hakkında Bilgi Düzeyi

Su tarifeleri hakkında bilgi sahibi olup olunmadığı	Frekans	Yüzde
Evet	2	7
Hayır	21	70
Kısmen	7	23
Toplam	30	100

Su hakkının bileşenlerinden biri de bilgiye erişimdir. Su hizmeti verilen halkın suyun niteliği, bedeli ve hizmetin kesintiye uğraması halinde kesinti zamanları ve nedenleri konusunda güvenli bilgilere erişebilmesi esastır. Ancak yapılan çalışmada yukarıda belirtilen konularda halkın bilgilendirilmediği ortaya çıkmıştır.

Tablo 35: Su Ücretleri Hakkında Düşünceler

Su ücretlerinin makul olup olmadığı	Frekans	Yüzde
Evet	3	10
Hayır	27	90
Toplam	30	100

Katılımcılara “Size göre, su ücretleri makul belirlenmiş midir?” sorusu yöneltilmiş, cevapların % 90’ı “hayır” şeklinde olmuştur. Katılımcıların sadece % 10’u su ücretlerini makul bulduğunu ifade etmiştir.

Çalışmanın diğer bölümlerinde belirtildiği gibi, suya erişimin, ekonomik olarak erişilebilirlik yönü bulunmaktadır. Yoksulluk söz konusu ise suya ücretsiz ya da makul ücretlerle erişebilmek yakıcı bir önem taşımaktadır. Yukarıda da görüldüğü gibi, ankete katılanların % 90’ı su ücretlerini makul bulmadıklarını belirtmiştir. Tablo 23’te de katılımcıların % 13’ü su faturalarını düşürebilmek için mahalle çeşmesine gittiklerini söylemiştir. Sonuç olarak, ankete katılanlar açısından ev çeşmesinden akan şebeke suyunun ekonomik olarak erişilebilir olduğunu belirtmek mümkün değildir.

Tablo 36: Su Altyapısının Yeterliliği

Oturulan mahallede su altyapısının yeterli olup olmadığı	Frekans	Yüzde
Evet	3	20
Oldukça	3	20
Yetersiz	24	80
Toplam	30	100

Tablo 36’da görüldüğü gibi, oturduğu mahallede su altyapısının yeterli olduğunu düşünenlerin oranı % 20’de kalırken yetersiz olduğunu düşünenlerin oranı % 80’dir. Bu düşüncenin temelini, özellikle yaz aylarında sık sık yaşanan kesintiler (bkz Tablo 29) ve şebeke suyunun kalitesinin düşüklüğü (Bkz Tablo 23) oluşturmaktadır. Mahalle halkı tarafından sık sık “belediye görevlileri buraya fatura kesmeye gelirler sadece” söyleminde bulunulmuştur. Mahallede altyapının uzun yıllardır değişmediği, bozulan altyapının onarılmakla yetinildiği ifade edilen düşünceler arasındadır.

Tablo 37: Su Hizmetlerinin Eşit Bir Şekilde Alınıp Alınmadığı

Ankara’nın diğer mahalleleri ile eşit bir biçimde su hizmetlerinin alınıp alınmadığı	Frekans	Yüzde
Evet	1	3
Hayır	27	90
Fikrim yok	2	7
Toplam	30	100

Ankete katılanlara “Kalite, süreklilik ve yeterlilik yönünden kentsel su hizmetlerini, Ankara’nın diğer mahalleleri ile eşit bir biçimde aldığınıza inanıyor musunuz?” şeklinde soru yöneltilmiş, % 90 oranında “Hayır” cevabı alınmıştır. Fikri olmayanların oranı % 7 iken soruyu olumlu olarak yanıtlayanların oranı % 3’te kalmıştır (Bkz. Tablo 37).

Bu sorunun katılımcılara yöneltilmesindeki amaç, gerçekten kentsel su hizmetinin eşit bir şekilde verilip verilmediğini ortaya çıkartmak değil, yoksulların bu konuda ne düşündüğünü ortaya koymaktır. Verilen cevaplar göstermiştir ki kent yoksullarının yaşadığı bu mahallede, su hakkı konusunda kentin öteki mahalleleri ile aralarında bir eşitsizlik, adaletsizlik dengesizlik bulunduğu algısı hâkimdir.

Tablo 38: Temsil Durumu

Siyasal partilerde, mecliste, belediyede, belediye meclislerinde, sendikalarda, sivil toplum örgütlerinde su sorunlarının yeteri kadar dile getirilip getirilmediği	Frekans	Yüzde
Evet	1	3
Hayır	26	87
Fikrim yok	3	10
Toplam	30	100

Tablo 38’de görüldüğü gibi, katılımcıların % 87’si, siyasi partilerde, mecliste, belediyede, belediye meclislerinde, sendikalarda, sivil toplum örgütlerinde su

sorunlarının yeteri kadar dile getirilmediğini düşünmektedir. % 10'u ise fikri olmadığını belirtmiştir. Soruyu olumlu olarak yanıtlayanların oranı % 3'te kalmıştır.

Anketin son iki sorusu da kentsel bilinç ve yönetime katılım durumu ile ilgilidir. Katılımcılara, dernek, vakıf gibi bir sivil toplum örgütü, sendika veya siyasi partiye üye olup olmadığı sorulmuş sadece bir katılımcıdan “halkevine üyeyim” yanıtı alınmıştır. Diğer kişiler herhangi bir örgüte üye olmadıklarını belirtmiştir.

Su hakları yaşamsal önemdeyken ve mahallelinin yaşamında su temini konusu önemli bir yer tuttuğu halde, su sorununa siyasal olarak kayıtsız kalmaları, egemen ilişkileri kabullenmeleri ve buna karşı değiştirici gücü kendilerinde görmemeleri olarak açıklanabilecek bir durumdur.

B. GÖRÜŞMELER

Çalışma kapsamında ilgili kişilerle görüşülerek derinlemesine mülakat yapılmıştır. Çalışmanın varsayımları sınanmak üzere sorular yöneltilmiş, konu ile ilgili deneyim ve görüşlerine başvurulmuştur.

Aynı zamanda Mamak Muhtarlar Derneği Başkanı olan Tepecik Mahallesi Muhtarı Hulusi Güngören ile yapılan derinlemesine mülakatta, mahallenin su altyapısı değerlendirilmiş, mahallede bulunan çeşmeler ile yoksulların suya erişimini güçleştiren ya da kolaylaştıran unsurlar ortaya konulmaya çalışılmıştır. Her iki

yöntemde halkın sunulan su hizmetlerinden memnuniyeti ve beklentileri araştırılmıştır.

Tepecik Mahallesinde oturan kadınlarla, toplu bir görüşme yapılmış, hanelerin su ihtiyaçları ve alışkanlıkları, su temininin toplumsal cinsiyet ayrımına yol açıp açmadığı ve su hizmetlerinin ekonomik boyutu ve susuzluğun sosyo psikolojik boyutu araştırılmıştır.

Mamak ilçesi, General Zeki Doğan Mahallesinde oturan ve 2007 yılı yazında yaşanan afet boyutunda susuzluk olayında, gerçekleşen kitlesel protestolarda yer alan iki kişi ile susuzluk olayının fiziksel ve psikolojik boyutu tartışılmış, kentsel su hizmetlerin Ankara kentinde eşit ve adil bir şekilde verilip verilmediği konusunda görüşülen kişilerin algısı ortaya çıkarılmak istenmiştir.

Tüketici Dernekleri Federasyonu (TÜDEF) Genel Başkan Yardımcısı Ali Çetin’le yapılan derinlemesine mülakatta, ASKİ tarafından sağlanan su hizmetlerinin güvenli, erişilebilir ve yeterli olup olmadığı konuları tartışılmış, TÜDEF ve diğer sivil toplum örgütleri tarafından takip edilen çok sayıda davanın sonuçları değerlendirilmiştir.

1. TEPECİK MAHALLE MUHTARI İLE YAPILAN GÖRÜŞMELER

Bu çalışmada, Mamak ilçesi sınırları içinde yer alan Araplar, Derbent, Dostlar, Dutluk, Fahri Korutürk, Köstence, Küçükkayaş, Misket, Şahap Gürler, Şirintepe, Tepecik, Üreğil ve Yeşilbayır mahallelerinde, toplam 17 bin gecekondunun

bulunduğu, bu mahallelerde kent yoksullarının yaşadığı, halkın kendi imkânları ile elli civarında mahalle çeşmesi yapıldığı, bu çeşmelerin herhangi bir kamu kurumunun denetim ve sorumluluğunda olmadığı, ancak kent yoksulları tarafından yaygın bir şekilde kullanıldığı gözlenmiştir.

Çeşmelerin sayısı, kullanım şekli ve sorumluluğu, mahallenin su altyapısı konularında, aynı zamanda Mamak Muhtarlar Derneğı Başkanı da olan Tepecik mahalle muhtarı Hulusi Güngören ile derinlemesine mülakat yapılmıştır.

Dört dönemdir aynı mahallede muhtarlık yapan Güngören ile yapılan görüşmede, bölgede 50'ye yakın mahalle çeşmesinin bulunduğu, bu çeşmelerin doğrudan kaynak suyunu kullanmak amacı ile halk tarafından yapıldığı, Ankara Büyükşehir Belediyesi tarafından kapatılmak istenen çeşmelerin mahalleli tarafından ısrarla kullanıldığı belirtilmiştir. Suyun güvenliğinin kontrol edilip edilmediğı şeklindeki soruya kırk yıldır bu suyun içildiğı, üstelik Mamak'ta konuşlanan askeriyenin de aynı kaynağı kullandığı, askeriye tarafından kontrolünün yapılmış olabileceğı şeklinde cevap verilmiştir.

Muhtar, hiçbir sorumlulukları olmamasına rağmen zaman zaman çeşmelerin altyapısını muhtarlık olarak yenilediklerini ifade etmiştir.

Mahallede su altyapısının yeterli olup olmadığı konusunda, su altyapısının yeterli olmadığı, boruların eski olduğu ve mahalle kentsel dönüşüm kapsamında kaldığı için uzun süredir altyapının yenilenmediğı belirtilmiştir.

Güngören, mahalle halkının yoksul, buna karşın suyun pahalı olduğunu, faturalarda suyun sadece kullanımının değil atık suyunun ve çöplerin bertarafı hizmetlerinin de ücretlendirildiğini, bu durumun dar gelirli insanlar için daha fazla yoksullaşma anlamına geldiğini ifade etmiştir.

Belediyeye yakın bir siyasi duruşu olan ve kent konseyinde de çalıştığını belirten muhtar tarafından Ankara’da en güzel suyun Çankaya bölgesine verildiği belirtilmiştir.

Yapılan bu görüşme göstermiştir ki, Tablo 37’de elde edilen sonuçla, muhtarın ifadesi örtüşmektedir. Mahalle halkı da muhtarı da kentin diğer kesimleri ile eşit olanaklara sahip oldukları algısı içinde değildir. Gerçekten de mahalledeki su altyapısının eski ve güvensiz olduğu, maddi olarak imkânları kısıtlı mahalle halkının suya ekonomik olarak erişiminde güçlükler bulunduğu görülmüştür.

2. TEPECİK MAHALLESİ KADIN TOPLANTISINDA YAPILAN GÖRÜŞMELER

Mamak ilçesi, Tepecik mahallesine 05.03.2011 tarihinde gidilmiştir. Zeynep Onat’ın evinde yapılan toplantıda bulunan kadınlarla derinlemesine mülakat gerçekleştirilmiştir. Ankara Büyükşehir Belediyesi ve Mamak Belediye Başkanlığı tarafından kentsel dönüşüm alanı ilan edilmiş olan Tepecik mahallesinde yaşayanların gündemlerinin başında barınma sorunları yer aldığından, kadınlar sık

sık bu gündemle bir araya geldiklerini belirtmişlerdir. Mahalle halkı bir yandan sağlıklı olmayan yaşam koşullarını değiştirmek isterken diğer yandan sahip olduklarını da kaybetmekten, Belediye tarafından kandırılmaktan veya kooperatif evlerinde de rahat edememekten korktuklarını ifade etmişlerdir. Görüşmede elde edilen bilgiler tablo 39’da sunulmuştur ¹¹ .

Tablo 39 : Kadın Toplantısı

Görüşülen Kişiler	Aylık gelir	Hane Halkı sayısı	Ortalama su faturası ve miktar	Mahalle çeşmesi kullanma durumu	Kişi başı günlük su
Sevgi Mucuk	1000 TL.	4	20 TL / 7 m ³	Hasta olduğu için mahalle çeşmesine gidemiyor.	58 litre
Fatma Akyüz	1000 TL.	4	30 TL/10 m ³	Haftada bir kez otomobil ile gidiyor.	83 litre
Cevriye Koçak	680 TL.	3	15 TL / 5 m ³	El arabası ile haftada birkaç kez kullanıyor.	55 litre
Zeynep Yeşilbağ	750 TL.	5	17 TL/ 6 m ³	El arabası ile haftada birkaç kez kullanıyor.	40 litre
Zeynep Onat	2000 TL.	5	25 TL/ 8 m ³	El arabası ile haftada birkaç kez kullanıyor	53 litre
Şaziye Canbolat	415 TL.	2	25 TL /8 m ³	Hasta ve yaşlı olduğu için mahalle çeşmesine gidemiyor.	133 litre
Şerife Bozkurt	600 TL.	9	47 TL / 16 m ³	El arabası ile haftada birkaç kez kullanıyor	59 litre
Satı Yurtseven	900 TL.	4	20 TL /7 m ³	El arabası ile haftada birkaç kez kullanıyor	58 litre

¹¹ Görüşme notları ek- 2 de verilmektedir.

Kadınlar, içme suyu, yemek ve çay demlemek için mahalle çeşmesinin suyunu kullandıklarını belirtmişlerdir. Yalnızca iki kişi sağlık sorunları nedeniyle güven duymadıkları halde şehir şebeke suyunu içme amaçlı kullanmaktadır. Görüşülen kişiler mahalle çeşme suyuna çok güvendiklerini, yıllardır bu suyu kullandıklarını belirtmişlerdir. Suya bağlı hastalık vakasının çevrede pek görülmediğini, bunun nedeninin belediye suyunu içmemelerine bağlı olduğunu ifade etmişlerdir.

Mahalle halkı tarafından çeşmeden su alma işi, iki nedenden dolayı önem taşımaktadır. Birinci neden, suyun kalitesidir. Kadınlara göre şebeke suyu çok kötü kokmakta, tadı kötü ve yaz aylarında çamurlu akmaktadır. İkincisi ekonomik nedendir. Kadınlar, su faturalarının çok yüksek olduğunu, özellikle yaz aylarında suyun bütçeleri için önemli bir harcama kalemi olduğunu belirtmişlerdir. Nitekim yukarıda verilen aylık gelir rakamlarının düşüklüğü karşısında su faturaları önemli bir bütçe giderini oluşturmaktadır. Yoksul aileler için sabit masrafları düşürmek ve bunun için stratejiler geliştirmek önemlidir. Çeşmeden getirilen bedava su onların faturalarını düşürmekte ve bütçelerini rahatlatmaktadır.

Görüşmede, suyun yaygın olarak elle ya da el arabaları ile yaklaşık yarım saatlik mesafeden getirildiği belirtilmiştir. Gidiş geliş süresi bir saati bulmaktadır. Bölgede otomobil sahipliğinin çok düşük olduğu gözlenmiştir.



Fotoğraf 3: Dostlar Çeşmesinden evine su taşıyan kadın, Mamak, 19/03/2011.

Çalışmanın hipotezlerinden olan “ Güvenli ve erişilebilir su yoksunluğu, kadınların iş yükünü arttırır, cinsiyet eşitsizliklerini çoğaltır” önermesi, mülakat yapılan kadınlar üzerinde doğrulanmıştır. Kadınlar, su getirme işinin kendilerine ait olduğunu, eşleri bütün gün çalıştığı için su getirmeye gitmeyeceğini belirtmişlerdir. Çocuklar tarafından da bu işin yapıldığına görüşülen kadınlar tarafından sıklıkla tanık olunmaktadır.¹²

Çeşmeden su getirmek zahmetli olduğu kadar zaman gerektiren bir iştir. Bazen saatlerce süren sıraya katlanmak gerekmektedir. Sıranın uzun sürmesi, bazen kuyrukta kavga çıkması, sıklıkla karşılaşılan durumlar arasında yer almaktadır.

¹² Kadınlar, oturdukları yer ile çeşme arasında ana yol geçişinin bulunduğunu bu nedenle kendi çocuklarını zorunlu kalmadıkça su almaya göndermediklerini ancak çeşme başında sık sık yolun diğer tarafında oturan ailelerin çocuklarının su almaya geldiğini gördüklerini ifade etmişlerdir.

Ancak, yaşlılar ve hastalar, şebeke suyuna güvenmedikleri ve tadını da beğenmedikleri halde mahalle suyuna gidemediklerini belirtmişlerdir.

3. GENERAL ZEKİ DOĞAN MAHALLESİNDE YAPILAN GÖRÜŞMELER

2007 yılı yaz aylarında, Ankara’da şiddetli bir kuraklık yaşanmış, Ankara’ya su sağlayan barajların boşalması sonucu ASKİ tarafından su kesintilerine gidilmiştir. Ankara’nın tamamını etkileyen susuzluk sorunu en şiddetli şekilde Mamak ilçesinde hissedilmiş, diğer mahallelere su erişimi sağlanırken Mamak, Ege mahallesinin üst kesimleri 13 gün susuz kalmıştır. General Zeki Doğan Mahallesinde oturan bir kişi, psikolojik travmaya neden olan durumla ilgili çarpıcı ifadeler kullanmıştır:

... 12 gün boyunca sularımız kesikti. Ne bulaşık ne de çamaşır yıkayabiliyorduk. Tuvaletlerin kokusu tüm mahalleyi sarmıştı. Hepimiz kokuyorduk. Dışarıdan su satın alıyorduk ancak hiçbir şekilde ihtiyacımızı gidermiyordu. Belediye bizi unutmuştu. Sinirlerimiz çok gergindi. ...

Halk tarafından su, mahalle çeşmelerinden getirilmeye çalışılmış, marketlerden onlarca bidon satın alınmıştır. Ancak, bireysel çabalarla alınan önlemler hiçbir şekilde soruna çözüm olamamıştır. Afet durumu yaşayan mahalleliye, yetkililer tarafından durumu açıklayan bir bilgi verilmediği gibi, medyadan aldıkları bilgiler yetersiz kalmıştır.

Kentsel adaletsizliği ortaya koyan durum, Ankara’nın diğer semtlerinde suya erişim sağlanırken Mamak ilçesinin üst kesimlerine suyun verilmemesi ve yaşanan afet durumu ile halkın baş başa bırakılmasıdır. Bu durum karşısında halk kendi çözüm

arayışlarına girişmiştir. Protestolara öncülük eden bir kadın şu açıklamalarda bulunmuştur:

...Önce çocukların eline boş bidonlar verdik. Sokakta bidonlara vurarak çalmalarını istedik. Sonra basını aradım. “Biz eylem yapacağız” diye haber verdim. Sonra komşulara seslendim. Baktım herkes sokaklara çıkıyor. Toplandık, caddeye doğru indik. Sonra yolu kapattık. Duyan aramıza katıldı. Binlerce kişi olduk...

Kendiliğinden gelişen, kadınların ve çocukların öncülük ettiği, yol kapatma, basın açıklamaları yapma gibi bir dizi eylemlilikler sonrası, ASKİ tarafından su tankerleri mahalleye gönderilmiştir.

Su tankerlerindeki su, güvenli olmaktan uzak, sadece bahçe sulamasına uygun niteliktedir. Ancak, günlerdir susuz kalan halk tarafından su tankerlerinden alınan su her amaçla kullanılmıştır.

Protestolardan sonra, susuzluğun 13. gününde, Mamak ilçesinde suya erişim sağlanmıştır. Mahalle halkı, bunun protestolar sonucu sağlandığı, eylem gerçekleştirilmeseydi susuzluğun devam edeceği konusunda hem fikirdir:

Protesto etmeseydik su gelmeyecekti. Mamak kimsenin umurunda değil. Bu mahalleden ona (Ankara Büyükşehir Belediye Başkanı M.Gökçek’i kastediyor) oy da çıkmıyor zaten...

2007 yılında yaşanan susuzluk ve sonrasında gelişen durum, yoksulların temel altyapı ihtiyaçlarına duydukları gereksinimi ortaya koyması açısından çarpıcı bir örnektir. 2007 yılı yazında yaşanan susuzluk, yoksulların zaten kısıtlı olan bütçelerini, satın almak zorunda kaldıkları sularla ve diğer önlemlerle iyice sarsmıştır.

Çalışmanın hipotezlerinden olan, “Su yoksunluğu, toplumsal eşitsizlikleri arttırır” varsayımı, bu olayda doğrulanmıştır. Susuzlukla baş edebilme kapasiteleri daha düşük olan yoksullar, kentin diğer mahallelerinde yaşayanlara oranla daha derin bir travma yaşamış, kentsel su altyapısının eksikliği ortaya çıkmış, kendilerini “unutulmuş” ve “dışlanmış” hissettiklerini belirtmişlerdir.

Devletlerce sağlanmak zorunda olan “her koşulda güvenli ve erişilebilir su hakkı”, 2007 kesintileri sırasında kent yoksulları için gerçekleşen bir hak olmamıştır. Halk sağlığı göz ardı edilerek yoksullara güvenli su temin edilmemiş, kaderleri ile baş başa bırakılmıştır.

4. TÜDEF SU HAKKI SAVUNMALARI

TÜDEF, Türkiye tüketici hareketinin önde gelen bağımsız tüketici derneklerinin bir araya gelmesi ile başta İstanbul, Ankara, Bursa, Eskişehir, Adana olmak üzere, yurt genelinde faaliyet gösteren, kırk binin üzerinde üyesi bulunan bir tüketici üst örgütüdür. Amaçları arasında bilinçli ve örgütlü tüketicilerin karar süreçlerine katılımının sağlanması yer almaktadır. Çalışmaya dâhil edilmesinin nedeni,

TÜDEF'in bu güne kadar pek çok davada ASKİ ile karşı karşıya gelmiş olması ve özellikle su tarifeleri konusunda, aboneler adına su hakkı mücadelesi yürütmesidir. Yaşanan deneyimlerden yola çıkılarak TÜDEF Genel Başkan Yardımcısı Ali ÇETİN tarafından Ankara halkının yeterli, güvenli ve erişilebilir suya uygun fiyatlarla sahip olup olmadığı konusu görüşülmüştür.

TÜDEF adına görüşülen Çetin, su satış tarifesi belirlenirken su satış hizmetinin tekeli bir kamu hizmeti olduğunun gözetilmesi gerektiğini, Ankara'ya su hizmeti sağlayan ASKİ'nin, su satış hizmetini 2560 sayılı İstanbul Su ve Kanalizasyon İdaresi Genel Müdürlüğü Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun uyarınca yürüttüğünü ifade etmiştir. Su hizmetlerinin bedelsiz olarak sağlanmasının su hakkı çerçevesinde savunulmasının mümkün olduğunu, bu hizmetlerden bedel alınmasının gerekli olduğunun kabul edildiği durumlarda bile, idarenin kazanç elde etmesinin düşünülemeyeceğini belirtmiştir. Ancak ASKİ ile defalarca davalı olan TÜDEF, ASKİ'nin tekel olarak sunduğu hizmette su satış tarifesini, hizmetin kamusal boyutunu göz ardı ederek fahiş oranlarda belirlediğini iddia etmektedir.

Benzer bir hukuk mücadelesi de Ankara Barosu tarafından ASKİ aleyhine açılan su bedelinin tüketim miktarına göre kademelendirilmesi ve faturaların 45 günlük süreyle tahakkuk ettirilmesinin iptali istemi ile açılan davadır. Konuya ilişkin Danıştay 8. Dairesinin 24.03.2009 tarihli, 2023 nolu kararında,

...Belde halkının müşterek ihtiyacı olan şebeke suyunun dağıtımı, depolanması, atıksuyun uzaklaştırılması ve fiyatının belirlenmesi konusunda tekel konumunda

olan su ve kanalizasyon idarelerinin, belde halkına ekonomik olarak yük teşkil edecek, makul sayılamayacak uygulamalardan kaçınması gerektiği açıktır...

denilerek, su satış ücretinin TEFE'ye göre artırılmasında, su bedelinin tüketim miktarına göre kademelendirilmesinde ve faturaların 45 günlük süreyle tahakkuk ettirilmesinde hukuka uyarlık görülmemiştir. TÜDEF'e göre, davalı idarenin su ücretlerini belirlerken abonelerine ekonomik yük getirdiği ve makul sayılamayacak uygulamalarda bulunduğu, Danıştay'ın bu kararı ile teyit edilmiştir.

TÜDEF, Antalya ile birlikte Ankara'nın, en pahalı su tüketen büyükşehir belediyesi olduğunu belirtmektedir. ASKİ'nin çalışmalarına yasal dayanak olan 2560 sayılı Kanuna göre, su tarifeleri belirlenirken dikkate alınacak unsurlar şunlardır:

-Yönetim ve işletme giderleri

-Amortismanları doğrudan gider yazılan (aktifleştirilmeyen) yenileme, ıslah ve tevsi masrafları

- %10'dan az olmayacak şekilde belirlenen kâr oranları.

Tüketici Hakları Derneği tarafından Ankara Büyükşehir Belediyesi aleyhine Ankara 14. İdare Mahkemesinde 2009/845 esas sayı ile açılan bir başka davada, bilirkişi tarafından hazırlanan 11.01.2011 tarihli raporda, ASKİ tarafından uygulanan su tarifeleri incelenmiş, su tarifeleri tespitinde, tüm altyapı yatırımlarının sabit yatırım maliyetlerini, bu yatırımların finansmanında kullanılan kredilerin faizlerini ve sair finansman maliyetlerini, yeni devralınan belediyelerin her türlü borçlarını, daha henüz başlanılmamış projelerin muhtemel proje masraflarını da su tarifesinin tespitine esas harcamalar içinde düşünüldüğü belirtilmektedir. Raporda,

...ASKİ Genel Müdürlüğü tarafından hazırlanan ve dava konusu edilen tarife, uluslararası kişi başı su yoksulluğu sınırını dikkate almadan hazırlanmıştır. Tarifenin su tüketimi üzerinde doğrudan bir etkiye sahip olduğu ve böyle bir tarife düzenlemesinin, yoksul haneler üzerinde suya erişimi engelleyici bir etkiye yol açabileceği rahatlıkla söylenebilir...

ifadeleri yer almaktadır.

ASKİ'nin yaptığı bir diğer uygulama ise ön ödemeli su sayacı uygulamasıdır.¹³

ASKİ Yönetim Kurulu'nun 18.05.2005 tarih, 210 sayılı kararının 2. bendinde borcundan dolayı sökülen su sayaçlarının kartlı su sayacı ile değiştirilmesi kararı alınmıştır. Bu karara istinaden borcundan dolayı sayacı sökülen ve borcunun yanı sıra 300 TL ücret karşılığında ön ödemeli sayaç takılmaya zorlanan vatandaşlar ağır bir ekonomik yük altına girmişlerdir. Bu vatandaşlardan Mustafa Tanşı, altı ay süresince susuz kalmıştır. Bu duruma ilişkin Ankara 11. İdare Mahkemesinde açılan davada verilen 26.11.2008 tarihli yürütmeyi durdurma kararında suya erişimin ticarileştirilmesinin kamu hizmeti anlayışı ile bağdaşmadığı vurgulanmaktadır:

...ASKİ Yönetim Kurulu'nun 18.05.2005 tarih ve 210 sayılı kararının 2. bendi ile borcundan dolayı sökülen su sayaçlarının takılmasını zorunlu kılan karar alındığı, dolayısıyla kamu hizmetlerinin sunumu peşin ödemeye bağlanarak anılan anayasal

¹³ Kartlı sayaç uygulaması son dönemde Türkiye'nin pek çok yerinde uygulanmaya başlamıştır. Yerel yönetimler bu tür sayaçların kullanımını yaygınlaştırmak için bir takım teşvikler uygulamaktadır. Örneğin Emirdağ Belediyesi bu sayacı kullananların su tarifesinde %20 indirim uygularken, Gördes Belediyesi abone ücretlerini kaldıracağını, Erdek Belediyesi mekanik sayaç kullananlardan suyun tonunu 2.5 TL. den ücretlendirirken elektronik sayaç kullananlardan 2 TL. ücret alacağını açıklamıştır ("Gördes'te Akıllı Su Sayacı Kampanyası" başlıklı haber, 2011; Yeni Erdek Gazetesi, "Elektronik su sayacı kullananlar avantajlı" başlıklı haber, 2011).

ve yasal kamu hizmeti anlayışına uymayan ticari niteliği ağır basan yeni bir ilişki biçimi oluşturulmak istendiği görülmektedir...

Ankara büyükşehir sınırları içinde tüm mahallelere su erişimi sağlanmıştır. Ancak, su hakkı çerçevesinde, su hizmetleri bedelinin, toplumun en güçsüz kesimin bile ekonomik olarak erişebileceği seviyede sunulması zorunludur. Araştırmanın hipotezlerinden biri, “Su hizmetlerinin kârlılık anlayışı ile sunulması, yoksulların su erişimini güçleştirir, su ücretleri altında ölçüsüzce ezilmesine yol açar, su hakkını tehdit eder. “ şeklindedir. Yapılan araştırma, yargı kararları ve bilirkişi raporları göstermiştir ki, Ankara’da su hizmetleri kâr elde etme kaygısı ile verilmektedir. Tekel niteliğinde bulunan ASKİ, kamu kuruluşu niteliğinden öte özel bir kuruluş gibi hizmet vermekte yoksulları ekonomik olarak ölçüsüzce ezmektedir. Yüksek belirlenmiş tarifeler, ticari kapasiteyi arttırıcı uygulamalar, yoksulların yaşam standartlarını düşürürken onları daha da yoksullaştırmaktadır.

SONUÇ

Hidrolojik döngü sayesinde ekolojik sistemde sürekliliğini sağlayan su, günümüzde pek çok açıdan sorunlu bir kaynak haline gelmiştir. Yaşamın kaynağı niteliğinde olan suyun, insan faaliyetleri sonucu kirlenmesi, yanlış kullanımı, küresel ısınma, suya olan taleplerin çeşitlenerek artışı gibi nedenlerle milyarlarca insanın temiz suya erişimi güçleşmiş, bu durum halk sağlığını tehdit eder hale gelmiştir. Dünyada sağlıklı içme suyundan yoksun 884 milyon; önleyici sağlık hizmetlerinden yararlanamayan 2.6 milyar insanın bulunması, her yıl 1,5 milyon çocuğun suya dayalı hastalıklar nedeniyle yaşamını yitirmesi, su sorununun boyutlarına işaret etmektedir.

Yaşanan su sorunu, esas olarak insan faaliyetleri sonucu ortaya çıkmış olmasına rağmen Birleşmiş Milletler, Dünya Bankası, OECD gibi uluslararası kuruluşlar, Suez, Vivendi gibi çok uluslu şirketler ve Dünya Su Konseyi gibi global oluşumlar, sorunu ortaya çıkaran kapitalist üretim ilişkilerini irdelemek yerine, suyun ticarileştirilmesini, kaynakların özel sektörcü yönetimini ve dağıtımını, sorunun çözümü olarak savunmaktadır.

Özel sektör için çok kârlı bir yatırım alanı olan suyun kamusal alandan piyasaya dönüşümünü sağlamaya yönelik organizasyonlarda, suyun kıt olduğu vurgulanarak değişim değeri ön plana çıkarılmaktadır. Bu kuruluşlara göre kıt bir kaynak olan su, hantal ve israfa eğilimli kamunun eline terk edilmemelidir ve su kaynaklarının etkin

bir şekilde yönetilebilmesi için, kamu özel sektör işbirliği geliştirilerek su hizmetlerinin özel sektör tarafından talep odaklı verilmesi sağlanmalıdır.

Suyun yaşamsal önemi, vazgeçilmezliği ve tekel niteliği göz önüne alındığında suyu ticari bir mal olarak benimsetmeye yönelik politikalar, aslında insan yaşamına bir tehdit oluşturmaktadır. Su, sınırlı bir madde olmakla birlikte dünyanın pek çok bölgesinde yaşanan su sorununun, suyun kıtlığı ile ilgisi bulunmamaktadır (Robert, 2003: 26-27). Su sıkıntısı çekenlerin dünyanın yoksulları oluşu, dikkatleri kaynakların ve hizmetlerin adil bir şekilde yönetimi sorununa çekmektedir. Kentsel alanlarda dahi su altyapısı ve hizmet kalitesi kent yoksulları aleyhine farklılaşmaktadır.

Güvenli içme suyuna erişim eksikliği ve bunun oluşturduğu sağlık problemleri, uluslararası toplum için öncelikli ve ciddi bir sorun haline gelmiştir. Yaşamın devamlılığı için zorunlu olan suya erişimde yaşanan güçlükler, sorunun insan hakları ile ilişkilendirilmesine, devletlerin sorumluluk alanı içinde kişilerin güvenli suya erişiminin temel bir insan hakkı olarak kabulüne yol açmıştır. Yaşama hakkına tehdit oluşturan sorunlara karşı bir hak kavramı altında yaşamın güvenceye alınabilmesi için diğer hakların yanına eklenen su hakkının normatif içeriği, BM, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesinin yayımladığı, “Genel Yorum 15” ile açıklanmış, BM Genel Kurulu tarafından 28 Temmuz 2010 tarih ve 64/292 sayılı kararla kabul edilmiştir.

Devletler, su hakkının uygulanmasında öncelikle marjinal ve en risk altında olan grupların yararlanmasına özel önem vermek durumundadır. Su hizmetlerinin üçüncü kişilerce karşılandığı durumda dahi devletler, su hakkının gerçekleşmesi önündeki engelleri kaldırmakla ve bu konuda yasal düzenlemeler yapmaya ve uygulamaya geçirmekle yükümlüdür.

Su hakkının normatif içeriği, bu hakkın gerçekleşmesi konusunda ölçütleri sağlamaktadır. Yeterlilik, kalite, erişilebilirlik yönüyle belirlenen ölçütler, araştırılan herhangi bir bölgede su hakkının gerçekleşmesinin önünde engel bulunup bulunmadığını ortaya koymaktadır. Yeterlilik ölçütü, kişi başına temel ve ortalama günlük su ihtiyacını; kalite ölçütü, güvenli suyun insan sağlığını tehdit edecek tehlikeli maddeleri içermemesi ve kişisel veya ev içi kullanım için kabul edilebilir renk, koku ve tatla olması gerektiğini belirtmektedir. Erişilebilirlik ölçütünün ise fiziksel erişilebilirlik, bedeli ödenebilirlik, hizmet götürülenler arasında ayırım gözetmeme ve bilgiye erişebilme yönleri vardır.

Ölçütlerin her biri su hakkının gerçekleşmesinin zorunlu koşuludur. Fiziksel olarak erişilebilirliğin standartları ülkelerin hatta bölgelerin gelişmişlik düzeyine göre değişebilmektedir. Gelişmiş bir ülkede ev içinde sağlanan su, minimum standart kabul edilirken, az gelişmiş bir ülkede yarım saat içinde (bir kilometre) gidip getirilen su, minimum standart kabul edilmektedir. Yalnızca fiziksel olarak sağlanan suyun erişimi kabul edilebilir değildir. Suyun aynı zamanda güvenli ve bedeli ödenebilir olması zorunludur.

UNDP'nin 1998'den beri gelişmekte olan ülkelerde yoksulluğun ölçülmesinde kullandığı endekslerden, İnsani Yoksulluk Endeksinin göstergelerinden birinin temiz suya erişim olması gibi, su sorunu ile yoksulluğu ilişkilendirmemizin birçok nedeni vardır. Su hakkına erişim güçlüğü yaşayanların dünyanın yoksulları olması tesadüf değildir. Yukarıda da belirtildiği gibi su erişiminde yaşanan güçlükler, yoksulluğu da yaratan üretim ilişkilerinin bir sonucudur. Üstelik su hakkına erişimdeki noksanlık yoksulluğu daha da derinleştirmekte, toplumsal eşitsizlikleri arttırmaktadır. 2000 yılında kabul edilen BM Binyıl Kalkınma Hedefleri arasında yoksulluk, açlık, ilköğretim, cinsiyet eşitliği, çocuk ölümleri, anne ölümleri, hastalıklar ve çevre başlıkları altında, suyun hedeflere ulaşmada doğrudan rol oynadığı görölmüştür.

Yoksulluk, çok yönlü sosyo ekonomik göstergeleri içinde barındıran, salt gelir eksikliğini değil, bölgesel eşitsizlik, eğitim, sağlık, barınma koşulları, altyapı imkânları gibi alanlarda kapasite yoksunluğunu da içeren bir kavramdır. Göstergelerin çoğaltılması, yoksulluğun farklı yönlerine bakabilmeyi ve karşılaştırma yapabilmeyi sağlamaktadır. Su hakkı konusu da yoksulların bulunduğu koşulların bu yönüyle araştırılmasına imkân tanımaktadır.

Böyle bir çerçeveye oturan bu çalışmanın temel varsayımları, Mamak ilçesinde bulunan ve kentsel dönüşüm alanı olarak seçili gecekondü alanlarında sınanmıştır. Kent yoksullarının yaşadığı alanlar, onların işgücü piyasalarındaki konumlarının bir yansımasıdır. Küresel ölçekte gerçekleşen mal, hizmet, bilgi ve kültür alışverişinin tüketicileri olarak sürece eklemlenen varlıklılardan farklı olarak, değeri düşük kent arazilerinde yaşayan yoksullar, sürecin dışladığı kesimleri oluşturmaktadır.

Sürecin bu şekilde gelişimi kentsel alanda da eşitsizlikleri gözler önüne sermektedir. Sağlık ve eğitimin yanı sıra elektrik, su, kanalizasyon, ulaşım gibi hizmetler bakımından kentsel yerleşim alanları arasında farklılıklar vardır. Kentsel hizmet sağlayıcıları açısından kaçak yapılaşma durumu, hizmet alanlarının belirlenmesinde ve hizmet kalitesinde yaşanan eksikliklerin mazeretini oluşturmaktadır. Gecekonduların yoğun bir şekilde yer aldığı Mamak, bu anlamı ile kentsel mekândaki su altyapısının yetersizliklerini ve yoksulların su tüketim alışkanlıklarını ortaya çıkarmak için uygun bir örnektir.

Çalışmanın temel varsayımlarından biri su hizmetlerinin, kârlılık anlayışı ile sunulmasının, yoksulların su erişimini güçleştireceği, yüksek su ücretleri altında ölçsüzce ezilmesine yol açacağı ve su hakkını tehdit edeceği şeklindedir. Mamak ilçesi, Ankara metropol sınırları içinde kalan diğer yerleşimler gibi, su hizmetini ASKİ'den almaktadır. Bağımsız bütçeli ve kamu tüzel kişiliğine sahip ASKİ, içme, kullanma ve endüstri suyu ihtiyaçlarını karşılamak ve atık suların tasfiyesine yönelik proje ve altyapı tesisleri yapmak veya yaptırmak ile yükümlüdür.

Ankara metropol sınırları içinde bulunan bütün yerleşimlere su erişimi ASKİ tarafından sağlanmıştır. Ancak, su erişimini fiziksel olarak sağlamak su hakkı koşullarının yerine geldiği anlamına gelmemektedir. Su hizmetlerinin, güvenli, ayırım gözetmeden, bedeli ödenebilir şekilde sunulması, bu kapsamda istenen her an su hizmetlerine ilişkin bilgiyi, tüm kesimler için erişilebilir kılınması gerekmektedir.

Oysa ASKİ, su tarifelerini belirlerken yönetim, işletme ve amortisman giderlerinden oluşan fiyata, %10'dan az olmamak üzere kâr oranı koymaktadır. Kaldı ki su tarifeleri tespit edilirken tüm altyapı yatırımlarının sabit yatırım maliyetleri, bu yatırımların finansmanında kullanılan faizleri ve sair finansman maliyetleri, yeni devralınan belediyelerin her türlü borçları, daha henüz başlanılmamış projelerin muhtemel proje masrafları da su tarifesinin tespitinde kullanılmaktadır.

Tüketici Hakları Derneği tarafından dava edilen tarifeyle ilişkin hazırlanan 11.01.2011 tarihli bilirkişi raporunda, tarifenin uluslararası kişi başı su yoksulluğu sınırını dikkate almadan hazırlandığı, tarifenin su tüketimi üzerinde doğrudan bir etkiye sahip olduğu ve böyle bir tarife düzenlemesinin, yoksul haneler üzerinde suya erişimi engelleyici bir etkiye yol açabileceği tespiti yapılmıştır (Ankara 14. İdare Mahkemesi 2009/845 esas sayılı dava).

BM, İnsani Gelişme Raporlarında, hane halkı harcamaları içinde suya yapılan harcama oranının yüzde 3' ü geçmemesi gerektiği, bu oranın bedeli ödenebilirlik standart limiti olduğu kabul edilmektedir.

Araştırma kapsamında görüşülen kişilerin hiçbiri 2000 TL ve üstü hane halkı toplam gelirine sahip değildir. Aylık 1000 TL altı gelire sahip olanların oranı ise % 77'dir. Ankete katılanların % 90'ı su ücretlerini makul bulmadıklarını belirtmiştir. % 43'ünün su faturası 36 – 50 TL arasında, % 10'unun da 50 TL. üstündedir. Bu rakamlar bize Dostlar mahallesinde yaşayan yoksulların suya erişilebilir bir fiyata ulaşamadıklarını ortaya koymaktadır. Tepecik mahallesinde kadın toplantısında

görüşülen kişiler de mahalle çeşmesini kullanma nedenlerinden biri olarak su faturalarının yüksek gelmesini belirtmişlerdir. Yoksullar, su faturalarını düşük tutmak için kendi geçimlik stratejilerini oluşturmuş, bu amaçla, evde akan suyu kullanmayarak mahalle çeşmesine gitmektedirler.

Çalışmanın bir diğer varsayımı, güvenli suya erişimin sağlanamadığı ya da yüksek maliyetlerle karşılanabildiği durumlarda, su yoksunluğunun toplumsal eşitsizlikleri arttıracığı şeklindedir.

Çalışmanın varsayımlarının sınıandığı bölgede, yoksullar çoğunlukla içme suyunu mahalle çeşmesinden sağlamaktadır. Bunun birden fazla nedeni bulunmaktadır. Birincisi, görüşülen kişilerin % 93'ü mahalle çeşmesinin suyunu, şehir şebeke suyuna göre daha sağlıklı ve güvenli bulmaktadır. Şehir şebeke suyunun koktuğu, yazın çamurlu aktığı, tadının kötü olduğu, bu nedenle yalnızca temizlik amaçlı kullanıldığı belirtilmiştir. Ankara şehir şebeke suyu mahalle halkı açısından güvenli bulunmamaktadır (Bkz tablo 22). Bu tespiti paralel olarak, Ankara'nın Gölbaşı ilçesinde yapılan bir araştırmada da hane halklarının % 92,2'si içme suyu olarak şebeke suyunu kullanmasına karşın, % 55,1'i şebeke suyunun içme suyu olarak kullanımının uygun olmadığını belirtmişlerdir (Özkan, 2007: 22).

Genel bir durum olarak, şebeke suyuna olan güvensizliğin sadece araştırma kapsamındaki yoksullara ait bir durum olmadığını söylemek mümkündür. Ankara genelinde özel sektör tarafından damacanalarla ya da pet şişelerle satılan sular, şehir şebeke suyuna karşı Ankara halkında güvensizlik bulunduğunu ortaya koymaktadır.

Ancak kentsel hizmetin kalitesinde eksiklik olarak ortaya çıkan bu durum yoksullar aleyhine eşitsizlikleri derinleştirmektedir. İçme suyunu dışarıdan satın alacak ekonomik güce sahip olmayan yoksullar, son derece zahmetli olmasına rağmen mahalle çeşmesinin, içimini lezzetli ve güvenli buldukları suyunu kullanmaktadırlar.

Ancak, mahalle çeşmesinin herhangi bir kamu denetimine konu olduğunu söylemek mümkün değildir. Ülkemizde insani tüketim amaçlı suların teknik ve hijyenik şartlara uygunluğu ile suların kalite standartlarının sağlanması, kaynak suları ve içme sularının istihsalı, ambalajlanması, etiketlenmesi, satışı, denetlenmesi ile ilgili usul ve esaslar, 17.02.2005 tarih ve 25730 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan “İnsani Tüketim Amaçlı Sular Hakkında Yönetmelik” ile düzenlenmiştir. Ancak Yönetmelik hükümleri günlük ortalama 10 m³ den az su sağlayan veya 50 kişiden az kişi tarafından kullanılabilecek müstakil su kaynağından temin edilen suya uygulanmamaktadır. Bu kapsamda mahalle genelinde yaygın olarak kullanılan onlarca çeşmeden biri olan Dostlar Çeşmesi, diğer mahalle çeşmeleri gibi denetim dışı kalmaktadır. Mamak muhtarlar derneği başkanı ile yapılan görüşmede de görev ve sorumluluk alanında olmamasına rağmen arada sırada mahalle çeşmelerinin altyapısının muhtarlıklar tarafından yenilendiği, ancak suyun niteliği ve güvenliği konusunda herhangi bir denetim yapılmadığı ifade edilmiştir. Suyun niteliği ve kalitesi konusunda kamusal denetim eksikliği, halk sağlığı açısından risk oluşturan faktörlerin başında gelmektedir.

Bir diğer risk ise şehir şebeke suyunun güvenliğini konusundadır. Su altyapısının eski olması ve mahallede sık sık su kesintilerin yaşanıyor olması, su güvenliğini

tehdit eden unsurlardandır. Su kesintileri esas olarak şebeke kirliliğine yol açmaktadır. Su kesilmesine bağlı olarak oluşan geri emici kuvvet, kirli suların sistemdeki eklenti yerlerinden emilmesine yol açmaktadır (Güler, 2008: 75).

Şebekedeki kimyasal ya da mikrobik etkilenimle ilgili risk değerlendirilirken toplumun bütün kesimlerinin aynı derecede risk altında olmadığı düşünülmektedir. Çöküntü alanlarında, gecekondü mahallelerinde, köhneleşmiş yerleşim alanlarında, altyapı sistemi eskimiş olduğundan buralardaki kesintiler daha sık ve halk sağlığı açısından daha risklidir. Su dağıtım sisteminin özellikleri, içme suyu kalitesini belirleyerek halk sağlığının önemli bileşimlerinden birini oluşturmaktadır.

Mamak muhtarlar derneği başkanı, mahallenin kentsel dönüşüm alanı kapsamında kalması nedeniyle su altyapısının uzun süredir yenilenmediğini belirtmiştir. Mahalle halkı ile yapılan görüşmede de katılımcıların % 90'ı sık sık su kesintilerinin yaşandığını ifade etmiştir. Şebeke suyunun kokması ve çamurlu akması yaygın şikâyetler arasındadır. Katılımcıların % 17'si özellikle yaz aylarında sudan kaynaklı ishal, bulantı, kusma, karın ağrısı gibi şikâyetleri olduğunu ifade etmiştir. Su kesintileri ile halk sağlığı arasındaki ilişkiyi ortaya koyan Ankara'nın Gölbaşı ilçesinde yapılan bir araştırmada da son üç ayda su kesintisi olma durumunun diyare olma olasılığını 2,09 kat arttırdığı belirtilmektedir (Özkan vd., 2007: 23).

Mahalle halkı su kesintileri olduğunda güvenli suyu temin edebilecek hidrofor gibi alternatif tesisata sahip olmadığından ya da ambalajlı su satın alabilecek ekonomik gücü bulunmadığından, çoğunlukla (% 57) depolanmış suları kullanmaktadır. Böyle

zamanlarda kullanılan önceden biriktirilmiş suyun kirlenmesi ve kalitesinde bozulma olması da halk sağlığı açısından önemli bir risk faktörüdür.

Yoksulların, ekonomik kalkınmadan pay alarak mevcut koşullarını geliştirebilmeleri için kentsel hizmetlerden eşit bir şekilde faydalanması gerekmektedir. Suyun güvenli ve ucuz bir şekilde sağlanamaması, halk sağlığı açısından riskler barındırdığı gibi, yarattığı sorunlarla yoksulların zaten kısıtlı olan hane gelirini düşürmekte, yoksulluk koşullarını derinleştirmekte ve geçinme kapasitesini daraltarak yoksulluğu kalıcılaştırmaktadır.

Öte yandan, üçüncü varsayım olarak, güvenli ve erişilebilir su yoksunluğu, toplumsal işbölümünü kadınlar aleyhine bozucu bir etki de yapmaktadır. Güvenli su yoksunluğu kadınların iş yükünü arttırmakta, onları ekonomik yaşamdan ayırmakta, cinsiyet eşitsizliklerini çoğaltmaktadır.

Tepecik mahallesinde oturan kadınlarla yapılan derinlemesine mülakatta, çamurlu akması, pis kokması, tadının kötü olması gibi nedenlerle güvenilmeyen şehir şebeke suyunun, hem kalite hem de ekonomik nedenlerle tercih edilmediğı ortaya çıkmıştır. Bu nedenle yaygın olarak kullanılan mahalle çeşmesinden su getirme işi, evin rutin işlerinin yanına eklenmiştir. Dostlar çeşmesi başında yapılan ankette, mahalle çeşmesinin haftada bir (% 36) ya da haftada birden fazla (% 50) kullanıldığı belirtilmiştir. Kadınlarla yapılan mülakatta su getirme işinin kadınlara ait bir sorumluluk olarak görüldüğü, hâlihazırda gelir getirici işi olan erkeklerin su getirmeye gitmeyecekleri belirtilmiştir. Dostlar çeşmesi başında yapılan ankette ise

su getirme işinin kadın ve erkeğe ait ortak bir iş olduğunu belirtenlerin oranı %43, yalnızca kadınlara ait bir iş olduğunu belirtenlerin oranı % 18'dir. Derinlemesine mülakatta verilen bilgi ile uyumlu olmayan bu oranların, anket çalışmasının hafta sonu yapılmış olması ile ilgili olduğu düşünülmektedir. Bu verilerden mahalle çeşmesini hafta içi kadınların, hafta sonu kadın ve erkeklerin eşit olarak kullanmakta olduğu sonucu çıkarılmaktadır.

Mahalle çeşmesinin 10 dakika ile yarım saatlik mesafe arasında olduğunu belirtenlerin oranı % 53'tür. Bu mesafe, su erişimi açısından temel erişim seviyesine işaret etmektedir. Ankete katılanların yarısından fazlasının (% 54), mahalle çeşmesinde yarım saat ve üzeri, dörtte birinin ise saatlerce sıra beklediklerinin söylemesi, su getirme işinin ne kadar zaman alıcı ve zahmetli bir iş olduğunu ortaya koymaktadır. Hafta içi kadınlar tarafından yerine getirildiği belirtilen bu iş, zaten kadınlar aleyhine olan ev içi işbölümünü daha da ağırlaştırmaktadır. Yorucu ev işleri, çocuk bakımı gibi ağır sorumlulukları olan kadınlar, aile bütçesini rahatlatmak ve güvenli buldukları suyu kullanmak amacı ile mahalle çeşmesinden el arabası ya da plastik damacana ile evlerine su taşımaktadırlar. Mevcut toplumsal işbölümü sonucu gelir getirici işlerde çalışamayan kadınların bu durumları, toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini daha da derinleştirmektedir.

Çalışma sonunda, BM Genel Kurulu'nun 64/292 sayılı kararı ile kabul edilen ancak ülkemizin çekimser kaldığı "Suya ve Koruyucu Sağlık Hizmetlerine Erişim Hakkı" çerçevesinde özellikle toplumun en güçsüz kesimlerini oluşturan yoksulların su hakkını garanti altına alacak somut adımların atılmamış olduğu, tersine ASKİ gibi

bağımsız bütçeli bir kamu kuruluşunun su hizmetlerini, hizmet dışı maliyetler ile kâr oranı koyarak ücretlendirdiği ve hizmetlerini bu anlayışla sunduğu bir durumda yoksulların su hakkının gerçekleştiğinden bahsetmek mümkün olamamaktadır.

ÖZET

Dünya nüfusunun hızlı artışı, sınırlı olan suya taleplerin çeşitlenerek artmasına yol açmıştır. Suyun sınırlı olması, başlı başına bir sorun olmakla birlikte yeni bir sorun alanı da kaynakların adil bir şekilde kullanımıdır. Eşitsizlikler üzerine kurulu piyasa ekonomisinde, kent yoksulları, su hizmeti alımında en güçsüz halkayı oluşturmaktadır. Son dönemde Birleşmiş Milletler tarafından kabul edilen “Suya ve Koruyucu Sağlık Hizmetlerine Erişim Hakkı”, su hakkının gerçekleştirilmesi için gerekli tedbirlerin alınması, uygulanmasında öncelikle marjinal ve en risk altında olan grupların yararlanmasına özel önem verilmesini gerektirmektedir.

Bu çalışma ile kent yoksullarının su hakkı erişiminde ortaya çıkan güçlükler ve yetersizlikler Ankara Kenti, Mamak ilçesi örneğinde araştırılarak, kent yoksullarının su hakkını oluşturan normatif ölçütler çerçevesinde güvenli suya bedeli ölçülebilir bir şekilde erişip erişemediği konusu tartışılmaktadır.

Çalışmada, su hizmetlerinin, kârlılık anlayışı ile sunulmasının yoksulların su erişimini güçleştireceği ve su hakkını engelleyeceği varsayımı alan araştırmasında sınanmıştır. Ayrıca, konu ile ilgili yargı kararları incelenmiştir. Ankara’ya su erişimini sağlayan bağımsız bütçeli kamu kişiliğine haiz ASKİ’nin su hizmetlerini özel sektör anlayışı ile sunduğu bu durumda yoksulların faturalarını düşürebilmek için alternatif kaynaklara yöneldiği tespit edilmiştir.

Güvenli suya erişimin sağlanamadığı ya da yüksek maliyetlerle karşılanabildiği durumlarda, su yoksunluğunun toplumsal eşitsizlikleri artıracığı varsayımı, alan çalışması sonucunda doğrulanmıştır.

Güvenli ve erişilebilir suyun yoksunluğu durumunda mahalle çeşmesi ya da benzer alternatif kaynaklardan su temin edilmesi, hane içinde çoğunlukla çalışmayanların görevi olarak değerlendirildiğinden çalışma alanında olduğu gibi kadınların iş yükünü artırmakta, ekonomik yaşamdan ayırarak, toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini çoğaltmaktadır.

ABSTRACT

Rapid growth of the world's population has led increase on the demand of limited water. Although this is a problem by itself, additional problem is the usage of resources inunequal manner. In a market economy based on inequalities, the urban poverty are suffering taking of water service. Recently, according to "Water and Preventive Health Services Access Rights" by UN, implementation of necessary measures for realization of water demand, it is required to give special attention to marginal and the most risky groups.

This study is discussing for the urban poverty, in case of Ankara Mamak district, the difficulties to the access of water and ability to access water which is in normative criterias in the light of water right and measured for pricing issue.

In this study, it has been tested in the field; the understanding of reaping profit in the water service has negative impact to the urban poverty. Moreover, judicial decisions have been studied. It has been observed that, ASKI, which has an independent budget, is acting as private sector and this case is leading poor people to approach alternative resources for reducing the costs.

The conjecture has been confirmed on the field study that the lack of access to the water and high costs are causing increase on the social inequalities.

In the case of lack of safe and accessible water, alternative sources such as fountains nearby are requiring a special effort to carry it to houses and is considered as a business of unemployed members of the family. This is leading an increase of load on the shoulders of women which brings another type of gender inequalities.

KAYNAKÇA

- AKDER, Ahmet Halis, “Water and Poverty”, O.Ünver ve Rojiv K.Gupta (ed) *Water Resources Management Cross-Cutting Issues*, Ankara, METU Press, 2002.
- ALICI, Sema “Türkiye’de Yoksulluğun Sosyo Ekonomik Analizi” C. C. Aktan (ed.) *Yoksullukla Mücadele Stratejileri*, Ankara, Hak İş Konfederasyonu Yayını, 2002.
- ASKİ, 2009 Bütçe Yılı Performans Programı, Ankara, 2010.
- ASLAN, Dilek, “Bir Sağlık Hakkı Temiz Su”, *Jeoloji Mühendisleri Odası Haber Bülteni*, Sayı 2008/4, s:66-69.
- ASLAN, Şükrü, *1 Mayıs Mahallesi*, İstanbul, İletişim Yayınevi, 2008.
- AYAR, Zeynep, *Su Kaynaklarının Ekonomi Politikası*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı 2007.
- BAKER Judy L., *Urban Poverty: A Global View*, Washington D.C., World Bank, 2008.
- BALAY, Berrin “Bir Başka Yoksulluk: Kadın Yoksulluğu Üzerine”, *Yoksulluk Kent Yoksulluğu ve Planlama*, Ankara, TMMOB Şehir Plancıları Odası, 2002.
- BARLOW, Maude, *Mavi Sözleşme*, çev. B.Cezar, İstanbul, Yordam Kitap, 2008.
- Bayındırlık ve İskân Bakanlığı, *Kentleşme Şurası, Kentsel Yoksulluk, Göç ve Sosyal Politikalar Komisyon Raporu*, Ankara, 2009.

BAUMAN, Zygmunt, *Çalışma, Tüketici ve Yeni Yoksullar*, çev. Ü. Öktem, İstanbul, Saymal Yayınları, 1999.

BIÇKI, Doğan “Kentsel Yoksulluğun Yapısal Faktörlerle Analizi: Ekonomik ve Politik Yapının Yeniden Örgütlenmesi: Karşılaştırmalı Bir Analiz” *İş Güç: Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 2005, cilt 7, sayı 1.

BM Genel Kurulu “İnsan Haklarına, Güvenli İçme Suyuna ve Koruyucu Sağlık Hizmetlerine Erişim Hakkı” *Kolektif Dergisi*, çev. Merthan Özcan, 2010/7, 42-44.

CASTELLS, Manuel, *The Urban Question*, Cambridge, MA:MIT Press, 1977.

CASTELLS, Manuel, *City Class and Power*, New York, St.Martin’s, 1978.

ÇINAR, Tayfun, ÖZDİNÇ, Hülya (der.) *Su Yönetimi: Küresel Politika ve Uygulamalara Eleştiri*, Ankara, Memleket Yayınları, 2006.

ÇINAR, Tayfun, “Kuraklık ve Kentsel Su Yönetimi Sorunu: Türkiye Örneği” *Toplum ve Hekim*, 2008/Ocak-Şubat, s 10–20.

ÇİÇEK, Erol, ”Kâr mı İnsan Hakkı mı Bir İnsan Hakkı Olarak Su Hakkının Dava Edilebilirliği” *TBB Dergisi*, Sayı:80, 2009.

ÇOLAKOĞLU, Elif, *Suya Erişim Bağlamında Su Güvenliği*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi (Kent ve Çevre) Anabilim Dalı, 2008.

DAVIS, Mike, *Gecekondu Gezegeni*, çev. G. Koca, İstanbul, Metis Yayınları, 2006.

- DEMİR, Erol, “Yeni Kentli Ailelerde Geçimlik Üretim ve Yoksulluk”, Y. Özdek (ed.) *Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları*, Ankara, TODAİE, 2002, 291-302.
- DINITTO, Diana M., *Social Welfare: Politics and Public Policy*, Englewood Cliffs,N.J., Prentice-Hall Inc.,1991.
- DOĞAN, Ali Ekber, “Türkiye Kentlerinde Yirmi Yılın Bilançosu” *Praksis Dergisi*, Sayı (2) 2001, 97-123.
- DOĞAN Yaşar, YILDIZ Dursun, *Küresel Isıtılan Dünya ve Su*,1.B., İstanbul, Alkım, 2006.
- DPT, *VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005) İçme Suyu, Kanalizasyon, Arıtma Sistemleri ve Katı Atık Denetimi, Özel İhtisas Komisyonu Raporu*, Ankara, 2000.
- DPT, *IX. Kalkınma Planı (2007–2013) Yerleşme- Şehirleşme Özel İhtisas Komisyonu Raporu*, Ankara, 2007.
- DUMANLI, Recep, *Yoksulluk ve Türkiye’deki Boyutları*, Devlet Planlama Teşkilatı Uzmanlık Tezi, Ankara, 1996.
- ECERAL, Özelçi, Tanyel “Kentsel Yoksulluk ve Su”, *Yoksulluk Kent Yoksulluğu ve Planlama*, Ankara, TMMOB Şehir Plancıları Odası, 2002.
- ELVER, Hilal, “International Environmental Law, Water and The Future” *Third World Quarterly*, Vol. 27, No.5, 2006, s. 885–901.

ENGELS, Friedrich, *İngiltere’de Emekçi Sınıfın Durumu*, Ankara, Eriş Yayınları, 1997.

ES Muharrem, GÜLOĞLU Tuncay “Bilgi Toplumuna Geçişte Kentlileşme ve Kentsel Yoksulluk: İstanbul Örneği” , *Bilgi*, (8), s.79-93, 2004.

FİELD, Frank, *The Minimum Wage*, Policy Studies Institute, London, 1983.

GLEICK, Peter, “An Introduction to Global Fresh Water Issue”, *Water in Crises: A Guide to The World’s Water Fresh Resources*, Oxford University Press, Oxford, 1993.

GÜL SALLAN, Songül ve GÜL, Hüseyin “Yoksulluk ve Yoksulluk Sorununa Yaklaşımlar” *Mülkiyeliler Birliği Dergisi*, Cilt: XXI, Sayı: 199, s.3-20, 1996.

GÜLER, Birgül Ayman (Ed.), *Su Hizmetleri Yönetimi: Genel Yapı*, Ankara, TODAİE, YYAEM, 1999.

GÜLER, Çağatay ve ÇOBANOĞLU, Zakir, *Su Kirliliği*, Sağlık Bakanlığı, Ankara, 1994.

GÜLER, Çağatay ve ÇOBANOĞLU, Zakir, *Gecekondular ve Çevre Sağlığı*, Sağlık Bakanlığı, Ankara, 1997.

GÜLER, Çağatay, “Susuzluğun ve Su Kesintilerinin Yaratacağı Halk Sağlığı Sorunları” *Toplum ve Hekim*, Cilt 23, Sayı 1,s: 75-80, 2008.

GÜRSELER, Güneş İ.,”İnsan Hakları, Çevre, Anayasa” *TBB Dergisi*, Sayı: 75, 2008, s.199-208.

GOTTDIENER, Mark, "Mekan Kuramı Üzerine Tartışma: Kentsel Praksise Doğru"
Praksis, Sayı 2, 2001, s. 248-269.

HAMAMCI, Can, "Çevre Hakkı Üzerine Düşünceler" *İnsan Hakları Yıllığı*, C.5-
6,1983-1984, s.171-180.

HARVEY, David, *Umut Mekanları*, çev.Z. Gambetti, İstanbul, Metis, 2008.

ILLICH, Ivan, *H₂O ve Unutmanın Suları*, çev. L. Behmoaras, İstanbul, Yeni İnsan
Yayınevi, 2007.

İVME, "Sayısal Verilerle Su" Mart-Nisan-Mayıs, 2009, s. 7.

JARDINS, Joseph R.Des, *Çevre Etiği*, çev. R. Keleş, Ankara, İmge Kitabevi
Yayınları, 2006.

KABOĞLU, Ö. İbrahim, *Dayanışma Hakları*, Ankara, TODAİE, İnsan Hakları
Araştırma ve Derleme Merkezi, 1996.

KABOĞLU, Ö.İbrahim, *Özgürlükler Hukuku*, Ankara, İmge Yayınevi, 2002.

KAYGALAK, Sevilay, "Yeni Kentsel Yoksulluk, Göç ve Yoksulluğun Mekansal
Yoğunlaşması: Mersin/Demirtaş Mahallesi Örneği" *Praksis*, Sayı 2, 2001, s.
124-172.

KAYIR ÖZTUNALI, Gülser ve AKILLI, Hüsniye, "Antalya Su Hizmetlerinde
Özelleştirme", *Su Yönetimi*, Çınar ve Özdiñ (ed.), Ankara, TODAİ, 2006.

KELEŞ Ruşen ve ERTAN Birol, *Çevre Hukukuna Giriş*, Ankara, İmge Kitabevi,
2002.

KOLUMAN, Aziz, “Dünyada Su Sorununa Genel Bir Bakış” Aziz Koluman (ed.)
Dünyada Su Sorunları ve Stratejileri, Ankara, Avrasya Stratejik Araştırmalar
Merkezi Yayınları, 2002.

KOMNENIC V. vd. “Assessing the usefulness of the water poverty index by
applying it to a special case: Can one be water poor with high levels of
access?” *Physics and Chemistry of the Earth* 34, 219–224, 2009.

MARX, Karl, *Kapital I.Cilt*, çev. A.Bilgi, Ankara, Sol Yayınları, 2009.

MİNİBAŞ, Türkel “Globalizmde Suyun Ekonomi Politikası”, *Yaşam Çevre Teknoloji*,
İzmir, TMMOB Çevre Mühendisleri Odası, 2007.

MOLLE François, MOLLINGA Peter, “Water poverty indicators: conceptual
problems and policy issues” *Water Policy* 5 (2003) 529–544.

ÖĞÜTÇÜ, Muhlis, “Dayanışma Hakkı Olarak Yurttaşların Sağlıklı ve Dengeli Bir
Çevrede Yaşama Hakkı” *İnsan Hakları Yıllığı*, Cilt 27, 2009, s.35-48.

ÖNDER, Harun, ŞENSES, Fikret, “Türkiye’de Yoksulluk ve Yoksulluk Düşüncesi”,
*İktisat, Siyaset, Devlet Üzerine Yazılar (Prof. Dr. Kemali Saybaşılı’ya
Armağan)*, Burak Ülman ve İsmet Akça (der.), İstanbul, Bağlam, 2005, 199-
221.

ÖZBİLEN, M. Vedat, “Su Sektöründeki Gelişmeler ve Bunun Karşısında Kent ve
Bölge Plancılarının Duruşu ”, *Planlama*, 2005/2, s. 53-60.

ÖZBİLEN, M. Vedat, “Su Hakkı ve Planlama İlişkisi”, *Planlama*, 2007/3-4, s.53-66.

ÖZCAN ve ÖZBAY, “Sosyal Bilimlerde Metot”, *Sosyolojiye Giriş*, ed. İhsan Sezal, Ankara, Martı Yayınları, 2002.

ÖZKAN, Seçil vd. "Su Kesintilerinin ve Su Tüketim Alışkanlıklarının Diyaré Oluşumu Üzerine Etkileri: Gölbaşı Örneği” *TSK Koruyucu Hekimlik Bülteni*, 2007, 6/1 (17-26).

PINAROĞLU Melih ve OĞUZ Işık, *Nöbetleşe Yoksulluk*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2008.

POSTEL, Sandra, vd. *Suları Nasıl Tükettik?* Çev. A.Başçı, İstanbul, İş Bankası Yayınları, 2010.

POSTEL, Sandra, VICKERS, Amy, “Su Verimliliğini Artırmak”, *Dünyanın Durumu* 2004, İstanbul, Tema Vakfı Yayınları, 2004.

ROBERT, Jean, *Suyun Ekonomi- Politijü*, Ankara, Ütopya Yayınevi, 2003.

ROBERT, Jean, RAHNEMA, Macit, *Yoksulların Gücü*, Ankara, Özgür Üniversite Kitaplığı, 2011.

SAV, Özden, “Su Hakkı” *Türkiye Barolar Birliğı Dergisi*, 2007/68, 343–359.

SHERBININ, Alex de et al., “Population and Environment” *The Annual Review of Environment and Resources*, 2007, 32, s 5.1-5-29.

SERPEN, Adnan “Sularda Arsenik Kirliliğinin, Kentsel Ekosistem Sağliğıının Bozulmasına Bağlı Yarattığı Halk Sağliğı Sorunu” *Çiftlik Dergisi*, Ekim 2008, sayı.296.

Su Çalışma Grubu (SÇG), *Su Hakkı Raporu*, TMMOB İnşaat Mühendisleri Odası, 2009/2.

SULLIVAN, C.A. vd. “The Water Poverty Index: Development and application at the community scale” *Natural Resources Forum* 27, 189–199, 2003.

ŞENGÜL, Tarık, “Kentsel Yoksulluk ve Mekânsal Ölçek Sorunu” *Yoksulluk Kent Yoksulluğu ve Planlama*, Ankara, TMMOB Şehir Plancıları Odası, 2002.

ŞENSES, Fikret, *Küreselleşmenin Öteki Yüzü YOKSULLUK*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2009.

ŞPO, “Dikili Belediye Başkanı Sayın Osman Özgüven ile Su Hizmetleri ve Belediyeler Üzerine” *Planlama*, 2007/3–4, s 131-132.

TAMER GÖRER Nilgün “Türkiye’nin Gündemindeki Su Sorunları”, *Planlama*, 2007/3–4,s 67–81.

TMMOB, ŞPO Su Komisyonu, “ Küresel Su Politikalarının Şehir ve Bölge Planlama Disiplini Açısından Değerlendirilmesi” *1. Su Politikaları Kongresi*, 21-23 Mart 2006, Ankara, TMMOB İnşaat Mühendisleri Odası, 2006.

TOPÇU, Eral, “Bir İnsan Hakkı Olarak Su Hakkı” *İnsan Hakları Yıllığı*, Ankara, TODAİE Yayınları, Cilt 26, 2008.

TOPÇU HAYIRSEVER, Ferhunde, “Suda Dış Kredi: İzmit Örneği”, *Su Yönetimi*, Çınar ve Özdiç (ed.), Ankara, TODAİE, 2006.

TOPÇU HAYIRSEVER, Ferhunde, “Yerel Yönetim Birliği Eliyle Su Özelleştirilmesi: Çalbir Örneği”, *Su Yönetimi*, Çınar ve Özdiç (ed.), Ankara, TODAİE, 2006.

TÜİK, Bölgesel Göstergeler TR51 Ankara, 2009.

TÜİK, “Belediye Su İstatistikleri, 2008” *Haber Bülteni*, s. 72, 26 Nisan 2010.

TÜİK, *Hane Halkı Bütçe Araştırması*, Ankara, 2007.

TÜİK, “2008 Yoksulluk Çalışması Sonuçları” *Haber Bülteni*, s 205, 01 Aralık 2009.

TÜSİAD, *Küresel Su Krizine Çözüm Arayışları: Şebeke Suyu Hizmetlerine Özel Sektör Katılımı*, 2008.

UNDP, *Human Development Report 2001, Making New Technologies Work For Human Development*, Oxford University Press, UNDP, Geneva, 2001.

UNDP, *Human Development Report 2006, Beyond scarcity: Power, poverty and the global water crisis*, Oxford University Press, UNDP, Geneva, 2006.

United Nations ECOSOC, General Comment No:3, The Nature of States Parties Obligations, 14/12/90 CESCR, 1990.

United Nations ECOSOC, General Comment No:15, Substantive Issues Arising in The Implementation of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, The Right to Water, E/C, 12/2002/11, 2002.

UNESCO-WWAP, *UN World Water Development Report, Water For People Water For Life*, 2003.

UNESCO-WWAP, *UN World Water Development Report, Water in Changing World*, 2009.

ÜNSAL, Fatma, “Toplumsal Barışın Korunması Bağlamında Kent Yoksulluğunun Çağdaş Kentsel Dinamikler Çerçevesinde Değerlendirilmesi”, *Yoksulluk Kent Yoksulluğu ve Planlama*, Ankara, TMMOB Şehir Plancıları Odası, 2002.

WILSON, E., *Consillience: The Unity of Knowledge*, New York, Vintage Books, 1998.

WHO, *World Health Statistic/2011*, Geneva, WHO, 2011.

WHO, UNICEF, *Progress on Sanitation and Drinking – Water 2010 Update*, Geneva, WHO, 2010.

WORLD BANK, *Water Resources Sector Strategy*, Washington D.C., World Bank, 2004.

WWF, *Kuraklık Değerlendirme Raporu*, 2008.

YAŞAR, Doğan, YILDIZ, Dursun, *Küresel Isıtılan Dünya ve Su*, İstanbul, Truva Yayınları, 2009.

YILMAZ, Gaye, “Su Sorununa Eleştirel Bir Yaklaşım: Üretimin Bir Faktörü Olarak Su” *Toplum ve Hekim Dergisi*, Cilt 23, Sayı 1, Ocak-Şubat 2008.

YILMAZ, Gaye, *Suyun Metalaşması*, Ankara, Sosyal Araştırmalar Vakfı, 2009.

İNTERNET KAYNAKLARI

ASKİ, Pratik Su Tasarrufu Yöntemleri, 2011,

<http://www.aski.gov.tr/m.asp?tid=69> (15/05/2011)

2010 Avrupa Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma ile Mücadele Yılı Kampanyası,

<http://www.2010againstpoverity.eu/?langid=en> (01/10/2010)

Bianet, "Suya Para Veremeyen Ölsün mü? Diyen Başkan Beraat Etti" Başlıklı haber
03/03/2010.

<http://bianet.org/bianet/toplum/120978-suya-para-veremeyen-olsun-mu-diyen-baskan-beraat-etti> (20/12/2011)

BM, Toplumsal Kalkınma Zirvesi, 1995, <http://www.un.org/esa/socdev/wssd/text-version/index.html> (01/04/2011)

BM, Binyıl Bildirgesi, http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/mill_decl_turkce.pdf
(20/11/2010)

BM 64/292 sayılı karar, 2010, <http://www.un.org/en/ga/64/resolutions.shtml>
(14/03/2011)

BM, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, 1948,
http://www.unicef.org/turkey/udhr/_gi17.html (14/03/2011)

BM, 2002 Johannesburg Zirvesi, <http://www.johannesburgsummit.org/>
(02/03/2011)

BM, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme,
<http://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/default.asp> (02/03/2011)

BM, a, Statistics:Graphs &Maps, Water Resources,

http://www.unwater.org/statistics_res.html (20/12/2011)

DSİ, Su ve DSİ, http://www.dsi.gov.tr/pdf_dosyalar/dsi_hakkinda.pdf (20/02/2011)

Dünya Bankası, 2005, Yoksulluğu Değerlendirme Ortak Raporu: Türkiye.

http://www.wds.worldbank.org/servlet/WDSCContentServer/WDSP/IB/2005/10/12/000012009_20051012161856/Rendered/PDF/296190rev0v1.pdf (01/10/2010)

Dünya Kaynakları Enstitüsü, 2006.

http://earthtrends.wri.org/searchable_db/index.php?(22/12/2011)

Dünya Su Konseyi, 2011.

<http://www.worldwatercouncil.org/> (22/12/2012)

GARRİGA Ricard Giné ve FOGUET Agustí Pérez “The Water Poverty Index: Assessing Water Scarcity At Different Scales” (20/12/2011)

<http://upcommons.upc.edu/e-prints/bitstream/2117/9752/1/WISA2010.pdf>

GENEL YORUM 15,

http://www2.ohchr.org/english/issues/water/docs/CESCR_GC_15.pdf (01/09/2010)

“Gördes'te Akıllı Su Sayacı Kampanyası” başlıklı haber, 08/09/2011.

<http://www.haberler.com/gordes-te-akilli-su-sayaci-kampanyasi-2978329-haberi/>

GÜNDEM 21, (1992), http://www.un.org/esa/dsd/agenda21/res_agenda21_18.shtml (01/10/2010)

HES Listesi, <http://www.dsi.gov.tr/skatablo/Tablo1.htm> (01/11/2010)

HOMER-DIXON, Thomas, “A Swiftly Melting Planet”, 2007.

<http://www.nytimes.com/2007/10/04/opinion/04homer-dixon.html> (15/10/2010)

Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Uluslararası Sözleşmesi,

http://www.unicef.org/turkey/cedaw/_gi18.html (01/10/2010)

Küresel İnsani Gelişme Raporu, 2006.

<http://www.undp.org.tr/Gozlem2.aspx?WebSayfaNo=692> (06/11/2010)

ÖZBİLEN, M.Vedat, “Su Sektöründeki Gelişmeler ve Bunun Karşısında Kent Plancılarının Duruşu Nasıl Olmalıdır”, 2005.

<http://www.spo.org.tr/modules/section/doc/b.pdf> (15/11/2010)

Radikal Gazetesi, ASKİ’ye Gökçek’te ulaşamadı” başlıklı haber, 13/07/2007.

TBB, Genel İstatistik, 2011.

http://www.tbb.gov.tr/HD612_genel-istatistik.html (20/12/2011)

Waterfootprint, 2011.

http://www.waterfootprint.org/?page=files/home_su_ayak_izi (25/12/2011).

Yeni Erdek Gazetesi, “Elektronik su sayacı kullananlar avantajlı” başlıklı haber,

25/12/2011 <http://www.yenierdegazetesi.com/haber/haberdetay.asp?ID=2034>

YOLCUOĞLU, İsmet Galip, “Sosyal Hizmet Perspektifinden Kentsel Yoksulluk Sorunu” <http://www.sosyalhizmetuzmani.org/kentselyoksulluk.htm>

(15/11/2010)

Ek-1 Anket Kağıdı

Tarih:

İlçe- Mahalle:

I Kişi Bilgileri

1. Cinsiyet

1() Kadın

2() Erkek

2. Yaşınız:.....

3. Medeni durumunuz:

1() Evli

2() Bekar

3() Boşanmış

4() Dul

5() Başka (.....)

4. Eğitim durumunuz

1() Okur-yazar değil

2() Okur-yazar

3() İlkokul

4() Orta okul

5() Lise

6() Üniversite mezunu

7() Diğer.....

5. Babanızın eğitim durumu ve mesleği.....

II. Hane Halkı Bilgileri:

6. Hanenizde yaşayan kişi sayısı:.....

7. Hanede okula giden çocuk var mı?

1() Evet

2() Hayır (Lütfen 9. soruya geçin)

8. Okula giden çocukları belirtir misiniz?

1 () Anasınıfı

2 () İlköğretim (1,2,3,4,5,6,7 ve 8. sınıf)

3 () Ortaöğretim (9,10,11,12.sınıf).....

4 () Yüksek öğretim

9. Çalışıyor musunuz? Mesleğiniz?

1() İşçi

2() Zanaatkâr

3() Memur

4() Serbest

5() Emekli

6() İşsiz

7() Diğer.....

10. Hanede çalışan diğer kişileri ve mesleklerini belirtin

11. Hanenizin tüm çalışanları ile birlikte toplam aylık geliriniz ne kadardır?

1() 1000 TL altı 2() 1000 – 1500 TL 3() 1500 – 2000 TL 4() 2000 TL ve üstü

12. Hane halkının sosyal güvencesi var mı?

1() Hayır 2() Yeşil kart 3() SGK 4() Diğer

III. Konut Bilgileri

13. Yaşadığınız konutun türü:

1() Apartman (15. soruya geçiniz) 2() Bahçeli ev 3() Gecekondu
4() Başka (.....)

14. Kendinize ait ekim dikim yaptığınız bahçeniz var mı?

1() Evet 2() Hayır

15. Oturduğunuz konuta kira ödüyor musunuz?

1() EvetTL 2() Hayır, ev sahibiyim.

16. Siz ve aileniz ne kadar süredir aynı mahallede yaşıyorsunuz?

1() 0-10 2() 11- 20 3() 21- 30 4() 31 ve daha fazla

17. Evinizdeki oda sayısı

1() Oturma odası 5() WC
2() Yatak odası 6() Banyo -WC
3() Hem oturma hem de yatak odası 7() Salon
4() Banyo 8() Diğer (Lütfen belirtiniz)

18. Evinizi ısıtmak için hangi tertibatı kullanıyorsunuz?

1() Kömür sobası 4() Merkezi sistem
2() Doğalgaz sobası 5() Diğer
3() Kat kaloriferi

19. Sıcak su için hangi tertibatı kullanıyorsunuz? Tercih nedeni nedir?

1() Şofben 4() Kombi
2() Termosifon 5() Diğer.....
3() Kazan
Tercih nedeni:.....

20. Evinizde çalışır vaziyette aşağıdaki eşyalardan hangileri var?

- 1 () Çamaşır makinesi (Tam otomatik)
- 2 () Çamaşır makinesi (Merdaneli)
- 3 () Bulaşık makinesi

21. Evinizdeki makineyi/makineleri hangi sıklıkta kullanıyorsunuz?

- 1 () Haftada bir
- 2 () Haftada birden fazla
- 3 () Diğer

22. Ev halkı duş alma sıklığı nedir?

- 1 () Haftada bir
- 2 () Haftada birden fazla
- 3 () Her gün
- 4 () Diğer.....

IV. Su Temin Bilgileri

23. İçme suyunuzu nereden temin ediyorsunuz?

- 1 () Mahalle çeşmesinden dolduruyorum
- 2 () Belediye şehir suyunu içiyorum. (31. sorudan devam edin)
- 3 () Damacana/ şişe ile satın alıyorum (31. sorudan devam edin)

24. Mahalle çeşmesini kullanmanızın nedenlerini sıralayınız.

- 1() Mahalle çeşmesini kullanmam su faturasını düşürüyor, bütçemi rahatlatıyor.
- 2() Çeşmenin suyunu, şehir suyuna göre daha sağlıklı ve güvenilir buluyorum.
- 3() Çeşme suyunun içimi, şehir suyuna göre daha lezzetli.
- 4() Diğer.....

25. Mahalle çeşmesine hangi sıklıkla geliyorsunuz?

- 1 () Haftada bir
- 2() İki haftada bir
- 3 () Haftada birden fazla
- 4() Her gün
- 5 () İki günde bir
- 6() Diğer

26. Mahalle çeşme suyunu hangi alanlarda kullanıyorsunuz?

- 1 () Yalnızca içme suyu
- 2 () Temizlik
- 3 () Her alanda
- 4 () Diğer

27. Mahalle çeşmesi ile oturduğunuz konut arasındaki yürüme mesafesi ne kadar?

- 1 () 10 dakikadan az
- 2 () 10- 20 dakika
- 3 () Yarım saat civarı
- 4 () Yürünemez.....km. .

28. Mahalle çeşmesinde bekleme süresi ortalama ne kadar?

- 1 () 5- 10 dakika
- 2 () 10- 20 dakika
- 3 () Yarım saat ve üzeri
- 4 () Diğer.....

38.Su tarifeleri (fiyatları ve kademelenmesi) hakkında bilginiz var mı?

1() Evet 2 () Hayır 3 () Kısmen

39. Size göre, su ücretleri makul belirlenmiş midir? Son fatura miktarınızı söyler misiniz?

1 () Evet..... 2 () Hayır.....

40. Oturduğunuz mahallede su altyapısının yeterli olduğunu düşünüyor musunuz?

1() Evet 2 () Oldukça 3 () Yetersiz

41. Kalite, süreklilik ve yeterlilik yönünden kentsel su hizmetlerini, Ankara'nın diğer mahalleleri ile eşit bir biçimde aldığınıza inanıyor musunuz?

1() Evet 2 () Hayır 3 () Fikrim yok.

42. Siyasal partilerde, mecliste, belediyede, belediye meclislerinde, sendikalarda, sivil toplum örgütlerinde su sorunlarınızın yeteri kadar dile getirildiğini düşünüyor musunuz?

1() Evet 2() Hayır 3 () Fikrim yok

43. Aşağıdaki örgütlerden herhangi birine üye misiniz?

- 1() Sivil toplum kuruluşu (dernek, vakıf...vb)
- 2() Sendika
- 3() Siyasi Parti

44. Üye iseniz su sorunlarınızı bu örgütte dile getiriyor musunuz?

1() Evet 2 () Hayır

Teşekkür ederim.

Ek-2 Görüşme Notları

Sevgi Mucuk, ev kadını. Eşi pazarcılık yapıyor. Aylık gelirleri 1000 TL civarı, ancak düzenli değil. İki çocukları var. Aylık su faturaları 16- 20 TL. Evlerinde çamaşır ve bulaşık makinası var. Sudan tasarruf yapabilmek için elde bulaşık yıkamayı denediğini ancak su faturasının daha yüksek geldiğini belirtmiştir.

Evdeki şebeke suyunu içme amaçlı da kullanıyor ancak, suya güvenmiyor ve tadını beğenmiyor. Mahalle çeşmesine de sağlık nedenleri ile (kollarının ağrması nedeniyle) gidemiyor. Bu nedenle şebeke suyunu kullanmak zorunda olduğunu belirtmiştir.

Fatma Akyüz, ev kadını. Evde 4 kişiler. Eşinin düzenli işi var. Aylık gelirleri 1000 TL. Ev halkı haftada 2-3 kere banyo yapıyor. Çamaşır ve bulaşık makinaları var. Son su faturası 30 TL. Evdeki çeşme suyunu içme amaçlı kullanmıyorlar. Arabaları ile mahalle çeşmesine gidip bidonlara su dolduruyorlar. Mahalle çeşme suyunun tadını beğeniyor ve güveniyor. Araba ile çeşmeye gidip gelmek 10 dakika zaman alıyor. Ancak çeşmede çok sıra olduğunu, bu nedenle suyu, gece gidip almayı tercih ettiklerini belirtmiştir.

Cevriye Koçak, ev kadını. Evde 3 kişiler. Aylık gelirleri 680 TL. Çamaşır makinası var ancak bulaşık makinası yok. İçme suyunu mahalle çeşmesinden alıp el arabası ile taşıyorlar. Evdeki su sadece temizlik için kullanılıyor. Aylık su faturaları ortalama 15 TL'dir. İçme suyunu mahalle çeşmesinden temin ediyorlar.

Zeynep Yeşilbağ, ev kadını. Evde 5 kişiler. Aylık gelirleri 750 TL. Çamaşır makinası kullanıyor, bulaşık makinası yok. Son su faturası 17 TL 'dir. İçme suyunu mahalle çeşmesinden el arabası ile temin ediyorlar.

Zeynep Onat, gündelikçi. Evde 5 kişiler. Aylık geliri 2000 TL. Çamaşır ve bulaşık makinası kullanıyor. Aylık 25 TL su faturası geliyor. Ev halkı içme suyunu mahalle çeşmesinden temin ediyor.

şaziye Canbolat, sigorta emeklisi. Evde kızıyla yaşıyor. Aylık geliri 415 TL, su faturası 25 TL. G venmediği halde şebeke suyunu içme suyu amaçlı da kullanıyor. 65 yaşında olduğunu, bu nedenle bidon taşıyabilecek gücünün olmadığını ifade etmiştir.

şerife Bozkurt, ev kadını. Oğlunun gecekondusu ile birlikte aynı su saatini paylaşıyorlar. Toplam 9 kişiler. Oğlunun gelirini bilmiyor. Kendi eşi asgari ücret alıyor. Aylık su faturası 47 TL'dir.

Satı Yurtseven, ev kadını. Eşi belediye temizlik şirketinde  alışıyor. Aylık gelirleri 900 TL. Evde 4 kişiler. Su faturası 20 TL. Mahalle çeşmesinden el arabası ile su getiriyorlar. Bu suyu içme suyu olarak kullanıyorlar. Eğer  eşmede sıra yoksa gidiş geliş 1 saati buluyor.